קול לובלין

"לובלינער שטימע"

שנתון ארגוני הלובלינאים בישראל ובחו"ל ★ יערלעכע אויסגאבע פון די לובלינער אין ישראל און אין די תפוצות

מס' 43 ● כסלו תשס"ח ● www.lublin.org.il ● נאָוועמבער 2007 ● נומער 43

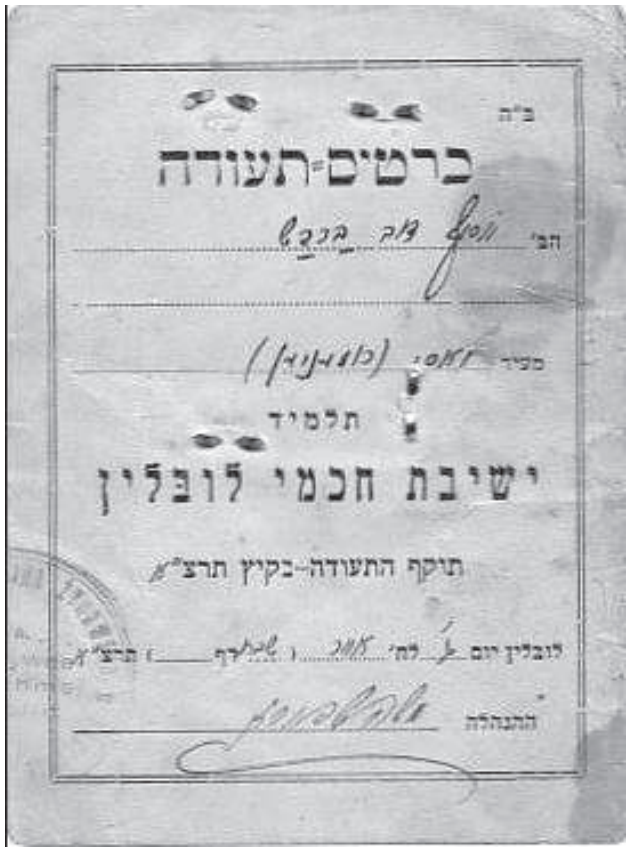

ב"ה

ברטיס-תעודה

חב' [illegible]

מעיר [illegible]

תלמיד

ישיבת חכמי לובלין

תוקף התעודה-בקיץ תרצ"א

לובלין יום [illegible] תרצ"א

ההנהלה

תעודת תלמיד בישיבת חכמי לובלין על שם יוסף דוב בַּרבַּש

ג' אייר תרצ"א

Certificate for the student Yosef Ber Barbasch at Yeshivath Chachmei Lublin.

May 20th, 1931

teatrnn.pl

ה ת ו כ ן - אינהאלט

יוסף דקר / פעילות הארגון בשנה החולפת 3
יוסף דקר / כומר יהודי ורב נוצרי 8
לובה מטרשק / פנייה לכל אלה שהתגוררו בלובלין לאחר המלחמה 9
תמונות מסע ללובלין והמחוז:
– לובלין 10
– איזביצה 12
– תערוכה של נטע אבידר בלובלין 14
– קזימייז' דולני: תערוכה של ציירים יהודים 16
– Andrzej Molik / Historyczna wystawa w Kazimierzu 18
תומש פייטרשביץ' / לובלינאים מחפשים את לובלין בישראל 22
תומש צ'ייקובסקי / ביקורי בישראל - מבצע הראיונות הגדול 23
נטע ז'יטומירסקי–אבידר / ישיבת חכמי לובלין 27
יהודית מאיר / זיכרון מישיבת חכמי לובלין 44
נטע ז'יטומירסקי–אבידר / חפצים ששרדו: 45
– רחל שטרן / תעודת תלמיד ושני מכתבים מהרב 46
– נתן זינגר / שיר: הולכים בתהום 52
– שרה ברנע / זיכרונות מבית סבי 56
– יהודית מאיר / העגילים של אימא 58
– ולדמר סוליש / פודרייה מכסף 60
– שולה רוט / נוקף הזמן ומתקתק 61
משה הנדלסמן / תמונות ילדות מלובלין, רובע וייאניאבה 63
שרה ברנע / אווה אייזנקייט (שק) מלובלין ובתה, אסתר מיינרס מפלורידה 66
מרים דורפסמן–ארבוס / פרק מהספר "ילדות אבודה" 68
מרים דורפסמן–ארבוס / הזמנים הבלתי נשכחים (שיר) 71
נטע ז'יטומירסקי–אבידר / פגישה עם סבינה קורן 72
מי מכיר מי יודע? סבינה קורן 75
יהודית מאיר / הזמיר 76
שרה ברנע / מה נשתנה? 77
תרומות – באשטייערונגען 79
לזכר נפטרים – צום אנדענק – IN MEMORY 81

Joseph Dakar / Chairman's comments:
The organisation's activity during the last year (2) 107
Luba Matraszek / A Letter from Lublin (3) 106
Esther Mandelay / Lublin: Books about its
Jewish people and their history (4) 105
Esther Mandelay / Internet Website:
Action Reinhard Camps (ARC) (7) 102
Judith Maier / The nightingale (10) 99
Summary: Kol Lublin Annual Volume # 43 (12) 97

התמונות המתעדות את
פעילות הארגון בשנה החולפת
צולמו ע"י
שמעון רייר
יעקב גורפינקל
אסתר מנדלאי
וצלמים של תיאטר NN :
J. Zetar and M. Federowicz

אל תלך לאיבוד!
שמור אל קשר
יש לך אי-מייל?
שינית כתובת?
החלפת מספר טלפון?
אנא, עדכן אותנו
טל' 03-6203957
ארגון לובלין, שד' חן 6, ת"א 64071

לכל המעוניינים:
להוצאת ספרי זכרונות אישיים
ניתן לפנות לשלמה לוי בטל' 03-6881727

"קול לובלין"
שנתון ארגוני הלובלינאים בארץ ובחו"ל
המערכת - רעדאַקציע:
נטע ז'יטומירסקי-אבידר, שמוליק אבידר,
יוסף דקר, צשה פישר-טרכטנברג, דוד שטוקפיש
*
כתובת המערכת -
אַדרעס פון רעדאַקציע:
"קול לובלין",
שד' חן 6, תל-אביב 64071
טל' 03-6203957
"Kol Lublin", 6 Sderot Chen,
Tel-Aviv 64071, Israel

דפוס שלמה לוי, תל-אביב, טל' 03-6881727

מכתבים למערכת

"קול לובלין" פתוח לפניך
קרא וכתוב אלינו תגובות, הצעות, דעות
טל' 03-6203957
"קול לובלין", שד' חן 6, תל-אביב 64071

teatrnn.pl

עו"ד יוסף דקר

דבר היושב-ראש – פעילות הארגון בשנה החולפת

השנה המשכנו לקיים את הפעילות השוטפת שלנו הכוללת את הוצאתו לאור של 'קול לובלין', קיום אסיפה שנתית בסוף חודש נובמבר, קיום אזכרה בנחלת יצחק ביום השואה וכן קיום מפגשים שוטפים של פעילים בביתי.

קול לובלין

'קול לובלין' כלל השנה 120! עמודים (שיא של כל הזמנים) וקצר שבחים רבים על רמתו הגבוהה. הייתה זו השנה הראשונה שהופיעו בעיתון עמודי צבע.
אף קהילה מאלה הדומות לנו אינה מוציאה ביטאון המתקרב ברמתו ל'קול לובלין'. השבחים על הביטאון מגיעים בראש ובראשונה לנטע ולשמוליק אבידר.

אספה שנתית

האספה השנתית התקיימה בבית ברודט ב-27 בנובמבר 2006. נכחו בה 160 אנשים, מספר מכובד לכל הדעות. אנו מקווים כי אף בעתיד יצביעו החברים ברגליים ויוסיפו לבוא לכינוסים במספרים גדולים. הנוכחות חשובה ומהווה מעין משוב לפעילות ולמאמץ המושקעים במהלך כל השנה.

אזכרה בנחלת יצחק

ביום השואה, כמו בכל שנה, ערכנו אזכרה לבני הקהילה שנספו בשואה. האזכרה מתקיימת ליד האנדרטה לזכר קדושי לובלין ומיידנק בבית העלמין שבנחלת יצחק. השנה הוספנו מעט פרקי קריאה כדי לגוון את הטקס. חשוב להדגיש כי אנו מספקים כסאות ישיבה לכל הנוכחים.

ארגון יוצאי לובלין בישראל * שד' חן 6, תל-אביב 64071

הכינוס השנתי של חברי הארגון

יתקיים **ביום חמישי, ב' חנוכה 6.12.2007**, כ"ו בכסלו תשס"ח, **בשעה 18:30**
במרכז ברודט, **רח' צייטלין 22, תל-אביב** (בין בתי הספר צייטלין ומוריה)

בתוכנית:

- פגישת חברים
- "בלו'ץ" - סרט הטלויזיה הפולנית (50 דק')
- אזכרה
- דברי יו"ר הארגון מר יוסף דקר

*חניה ניתן למצוא בחניון בית ויצו ובשאר החניונים בסביבה.

פגישות שוטפות

אף השנה המשיכה קבוצה של פעילים בפגישות שוטפות בביתי. תדירות המפגשים הייתה נמוכה מעט מבעבר, וזאת מפאת מחסור בזמן.

תומש צ׳ייקובסקי

תומש צ׳ייקובסקי מתיאטר .N.N שהה בארץ במשך חודשיים תמימים. מטרת בואו הייתה תיעוד סיפורם של בני הדור הראשון באמצעות ראיונות מצולמים.

תומש צ׳ייקובסקי ערך למעלה מחמישים ראיונות מצולמים. בני הדור הראשון סיפרו על אודות לובלין של לפני המלחמה, במהלכה ואחריה. לצערנו, ההזדמנויות לראיין את בני הדור הראשון הולכות ופוחתות. את המבצע של תומש צ׳ייקובסקי ותיאטר .N.N ניתן לתאר כפעולת הצלה. בפולין אמור לצאת לאור ספר שיתבסס על הראיונות הללו שנערכו בארץ.

בגיליונות הבאים של קול לובלין נפרסם תקצירים של ראיונות אלה.

תודות מיוחדות מגיעות בעיקר לשרה ברנע ולאסתר מנדלאי שאירחו וסייעו רבות לתומש (טומק) צ׳ייקובסקי. תודות מגיעות גם ליעקב גורפינקל ולאיטה פישברג על סיועם לטומק.

אירועי תרבות בפולין

תערוכה של נטע אבידר

גולת הכותרת של הפעילות התרבותית בלובלין נערכה ב-9 ביוני 2006. מדובר באוסף ליתוגרפיות פרי עבודתה ומכחולה של נטע אבידר.

התערוכה נערכה בגלריה של ברתולומאו (ברטק) מיכאלובסקי. הגלריה נמצאת ברחוב גרודצקה בבית הסמוך למקום מושבו של תיאטר .N.N. את התערוכה ארגנו ברטק ותיאטר .N.N.

הפתיחה נערכה ברוב עם. נכחו בה נציגו של הארכיבישוף, האב אלפרד וזיזביצקי, שני סגנים של ראש העיר, כמו גם מכובדים וחברים נוספים. בפתיחה נכחה קבוצה שלנו, יוצאי לובלין מישראל, אשר מנתה שנים-עשר אנשים. היה זה מרגש לראות כיצד נטע מביאה ללובלין את עבודותיה, עבודות אשר הושפעו - גם אם בעקיפין - מהעבר הפולני (הלובלינאי והוורשאי) של משפחתה.

קונצרט של דליה אטלס

ערב קודם התקיים בלובלין ביצוע קונצרטנטי של האופרה לה טרוויאטה.

דליה אטלס שלנו ניצחה על התזמורת הפילהרמונית של לובלין.

הארגון שלנו היה אחד מנותני החסות הרשמיים של הקונצרט.

הקונצרט היה הצלחה אמנותית מרשימה וזכה לתגובות נלהבות של הקהל.

רסיטל של נמרוד רייטמן

ב-27 במאי 2007 הופיע בנלנצ׳וב (שליד לובלין) הפסנתרן הישראלי הצעיר נמרוד רייטמן.

ההופעה הייתה במסגרת פסטיבל שנערך בנלנצ׳וב ומאורגן על ידי מנהלת התזמורת של לובלין.

הופעתו של נמרוד רייטמן התקיימה מול אולם מלא והייתה חלק משיתוף הפעולה שלנו עם התזמורת הפילהרמונית של לובלין.

המצב הכספי

העלות הגבוהה של הוצאתו לאור של ׳קול לובלין׳ הנרחב (15,000 ₪) והפעילות הנמרצת של הארגון דיללו את קופת הארגון.

נודה לחברים אם יעשו מאמץ ויגדילו את תרומותיהם כדי שנוכל להמשיך את פעולותינו.

הכינוס השנתי בבית ברודט בתל-אביב, נובמבר 2006
Annual Meeting at Beit Brodet in Tel-Aviv, November 2006

דליה אטלס מנצחת על התזמורת הפילהרמונית של לובלין
Dalia Atlas conducting Lublin Philharmonic Orchestra

האזכרה השנתית לקדושי לובלין
בית העלמין נחלת יצחק
יום השואה תשס"ז, 2007

כשתיאר את תהליך חורבנה של הקהילה, הדגיש יוסף דקר: "כשם שחובה עלינו לחזור בכל שנה על סיפור יציאת מצרים, כן חובה עלינו לספר בכל שנה על קהילת לובלין וחורבנה."
יהודית מאיר הקריאה משירו של המשורר הלובלינאי יעקב גלאטשטיין: "לא המתים יהללו יה. בסיני קיבלנו את התורה, ובלובלין החזרנו אותה."

Joseph Dakar said: "Exactly as every year we have to retell the story of exodus from Egypt, every year we have to retell the story of Lublin community and its ruin."
Judith Maier read from Jacob Glatshteyn's poem: "Not the dead people will praise God. In Sinai we had received the Torah and in Lublin we gave it back."

איטה פישברג העשירה את הטקס בקטעי ספרות

Ita Fishberg enriched the ceremony by reading some literature pieces

רות גולדברג ריתקה את הקהל והקריאה שיר ארוך שזכרה בעל-פה

Ruth Goldberg fascinated the crowd and read by heart a long poem

לובלינאים בטקס
האזכרה השנתי

Lubliners at the
annual memorial
ceremony

יוסף דקר

כומר יהודי ורב נוצרי

בערב חג שבועות האחרון הזדמנתי לבית הכנסת החדש שבישיבת חכמי לובלין.
יחד אתי היו גם אשתי נויה, בנַי רוני ונעם, יעקב גרוסמן ובתו עינב.
כיוון שנוספו ארבעה גברים ליהודים שבמקום, נוצר מניין. פיוטר ויינברג, מנכ״ל הקהילה היהודית בלובלין, הציע שנתפלל 'מעריב'. הוא ביקש ממני לשמש ש״ץ (שליח ציבור). השבתי לו שמעולם לא שימשתי בתפקיד זה; שאלתיו מדוע הוא עצמו אינו מוביל התפילה. תשובתו היתה: ״אני נמצא עדיין בהליכי גיור, ולכן איני יהודי על פי ההלכה.״
פיוטר ויינברג הסביר לי כיצד עלי לבצע את תפקידי, ואנחנו ניגשנו להתפלל.

אחד מהנוכחים בבית הכנסת, אדם שנחשב חבר במניין, היה הכומר יעקב רומואלד וקסלר-ושקינל. הוא נולד להורים יהודים, ואלה מסרו אותו למשפחה אוקראינית כדי להצילו מהשמדה בשואה. הוריו נספו, ורק בהיותו כומר בן 35 נודע לו שהוריו היו יהודים. לפי העיקרון של ״ישראל שחטא ישראל הוא״ הוא נחשב לחבר במניין.
עינב, בתו של יעקב גרוסמן, הגיבה בספונטניות: ״רק בלובלין. כומר יהודי ורב נוצרי.״

אירוע זה ממחיש במידה רבה את מצב היהודים - בלובלין בפרט ובפולין בכלל.
הקהילה היהודית בלובלין מונה עשרים ואחת חברים שהם יהודים מלאים. נוסף להם יש בעיר כשלושים אנשים נוספים המזדהים כיהודים.
מדובר בשרידי השרידים של יהדות פולין המפוארת. אלו שנשארו בפולין נותרו בה לָרוב מכיוון שבן הזוג או בת הזוג שלהם היו נוצרים.
גם היום להזדהות כיהודים בפולין יש תג מחיר. לאו דווקא בגלל אנטישמיות, אף שגם זו קיימת.
החברה הפולנית היא חברה נוצרית (בעיקר קתולית) אדוקה ביותר. החברות בכנסייה נושאת בחובה גם פעילות חברתית בלתי מבוטלת. כך למשל תהליכי הכניסה לכנסייה, תהליכים המקבילים לתהליכי בר המצווה ובת המצווה אצלנו, הם ממושכים; מתקיימים מספר טקסים, והללו הם חלק מתהליך החברות הכללי.
מי שמזדהה כיהודי מוציא עצמו מן הכלל ומציב עצמו מייד בשוליים החברתיים.
הזדהות כיהודי בפולין דורשת אומץ ונחישות.
ביוני האחרון ביקרה בלובלין קבוצה של יוצאי הארגון. בישיבת חכמי לובלין ערכנו מפגש עם יהודים בני המקום. כל אחד מהנוכחים סיפר על אודות הרקע שלו.
הסיפורים של היהודים החיים היום בלובלין היו ברובם קשים ומזעזעים. חלקם יודעים שהם יהודים, אך מכיוון שהוסתרו אצל נוצרים - אינם יודעים מי היו הוריהם והיכן בפולין התגוררו.

מצער שחרף כל הקשיים שהם מנת חלקם של היהודים בלובלין, סכסוכים ומחלוקת אינם זרים לחברים המעטים בקהילה.
מערכת היחסים בין חברי הקהילה הזכירה לי כתבת טלוויזיה על אודות שני יהודים המתגוררים בקִבּוּל בירת אפגניסטן. הם גרים באותו בית, אך אינם מדברים זה עם זה.
קהילת לובלין מסונפת לקהילת ורשה. בוורשה קיימות שתי קהילות:
קהילה אחת היא 'קהילת המאמינים'; רבהּ הראשי הוא הרב שודריך. הקהילה האחרת היא 'קהילת בית ורשה', קהילה רפורמית שהקים הנדבן האמריקני סברין אשכנזי.
שתי הקהילות הללו יוזמות עריכת 'קידוש' בלובלין אחת לחודש. 'קהילת המאמינים' עורכת קידוש בישיבה, אולם חלק מהיהודים אינם נוכחים בה. 'קהילת בית ורשה' עורכת אף היא קידוש אחת לחודש. רבנית ושמה טניה עורכת אותו, והוא מתקיים במסעדה היהודית

'מנדרגורה'. הקידוש הרפורמי זוכה אף הוא להתעלמות של חלק מיהודי לובלין.
ראוי לציין כי 'קהילת המאמינים' היא הבעלים של הישיבה. הקהילה הזו עורכת סדר פסח בישיבה, כמו גם טקסים לכבוד כל חגי ישראל. בדרך כלל בפורים נערך אירוע בנוכחות אמנים.
נכחתי שם במסיבת פורים, והופיעו בה שחקנים מהתיאטרון האידי בוורשה.

יושב-ראש קהילת יהודי לובלין הוא אינג' רומן ליטמן. סגנו הוא פאבל מטרשק, והמנכ"ל הוא פיוטר ויינברג. חברים בולטים בקהילה המוכרים לי הם פרופ' לובה מטרשק, ד"ר שמעון בקלצ'וק וונדה לוטר.
עלינו לזכור שבני הקהילה היהודית המתגוררים בלובלין הם חלק מהקהילה הלובלינאית העולמית. עלינו להשתדל לשמור על קשרים טובים אִתם ולכלול אותם בפעילות התרבותית שלנו, פעילות שמטרתה שמירת הזיכרון של נוכחות הקהילה היהודית בלובלין לדורותיה.
כדאי לדעת כי בני הקהילה בלובלין, בניצוחה של פרופ' לובה מטרשק, שוקדים על הכנת תערוכה של תצלומים. התערוכה הזו תתקיים בלובלין ותציג את ההווי היהודי בעיר לפני מלחמת העולם השנייה, בזמן המלחמה ואחריה. מאמץ זה ראוי לסיוע מצִדנו.

פנייה לכל אלה שהגיעו ללובלין לאחר המלחמה

יְדִידִים יקרים,

אנו, יהודי לובלין המתגוררים בלובלין, מתכוונים לארגן השנה תערוכה קבועה שתוקדש ליהודים אשר חיו בעיר הזו לאחר המלחמה - במשך פרק זמן קצר או לאורך זמן. הודות להם שגשגו בעיר החיים התרבותיים והחברתיים של היהודים: פעל בה בית-ספר יהודי, התקיימו ארגונים יהודיים שונים, היה בה "בית פרץ". כאן השורדים הכירו שוב אושר ודרמות, אנשים התחתנו, הולידו ילדים וכן הלאה. מכאן הדרך הובילה רחוק יותר - לערים אחרות בפולין, לפלסטינה ואחר כך לישראל, למדינות אחרות.
בתערוכה זו אנו רוצים להציג את החיים היהודים בלובלין מ-1944 ועד היום. לא נשכח גם את אלה שצורות שונות של תופעות אנטישמיות אילצו אותם לעזוב את פולין במשך השנים.
אנחנו מעוניינים להציג את כל שהתרחש בלובלין היהודית.
ללא עזרתכם, ארגון התערוכה יהיה בלתי אפשרי.
אם נמצאות בידיכם תמונות או תעודות מזמן שהותכם בלובלין, אנא הרשו לנו להשתמש בהן. יכולים להיות אלה מסמכים ותמונות שלכם, של הוריכם, של סבים, בני-דודים, קרובים או מכרים שאתם נמצאים בקשר אִתם. אנא העבירו אליהם את הבקשה שלנו. אנו לא יכולים לתת יד לכך שהדור הבא לא יֵדע כי לאחר המלחמה היו וישנם יהודים בלובלין. אנחנו נמצאים!

לתערוכה אנו מתכננים לצרף מדריך דובר פולנית ואנגלית.
אנו סומכים על עזרתכם.
אנו מאחלים לכם הרבה בריאות וחיים ארוכים.

לובה מטרשק

Luba Matraszek
Gleboka 22
Lublin 20612

תרגום מפולנית: **שרה ברנע**

מסע ללובלין והמחוז

על הגשר בין שער העיר (ברמה גרודצקה) לבין המצודה (זאמק)
On the bridge between city gate (Brama Grodzka) and the castle (Zamek)

Tour at Lublin סיור בלובלין

ביוני השנה נסעה ללובלין קבוצה של חברי הארגון בני הדור השני והשלישי להלן כמה מתמונות המסע

מראה מעל הגשר. הנוף המקיף את המצודה היה פעם הרובע היהודי העתיק
A view from the bridge. The landscape surrounding the castle once was the old jewish quarter

שומעים הסברים מפי ויטק דומברובסקי מתיאטר NN. ברקע הבתים של כיכר זמקובה ורחוב קובלסקה
Hearing explanations from Witek Dombrowski from Teatr NN.
At the background are the houses of Zamkowa Square and of Kowalska Street

מסע ללובלין והמחוז: איזביצה

העיירה היהודית איזביצה

ב-1750 נוסדה איזביצה כיישוב עבור יהודים שגורשו מהעיירה השכנה טרנוגובה (Tarnogova).
במשך מאתיים שנים כמעט היו רוב תושבי איזביצה יהודים. הם תרמו רבות להתפתחותה הכלכלית והתרבותית של העיירה. ב-1921 היו 93 אחוזים מהתושבים יהודים.
בספטמבר 1939 חיו באיזביצה 4000 יהודים. בדצמבר 1939 הביאו הכובשים הגרמנים לעיירה 2500 יהודים מלודז' ומקולו (Kolo), ובאפריל 1942 הובאו אליה אלף יהודים מצ'כוסלובקיה.
בסוף 1942 נרצחו כל יהודי איזביצה בידי הנאצים. 4000 אנשים נורו למוות בבית הקברות היהודי של איזביצה, וכל השאר נרצחו במחנות ההשמדה בלז'ץ וסוביבור.

היער היה בית הקברות ומקום ההוצאה להורג של יהודי איזביצה
The forest was the graveyard and the execution place of Izbica's jews

IZBICA

Izbica was established in 1750 as a settlement for Jewish people removed from the neighborning Tarnogora.
For almost two hundred years Jews were the majority of Izbica's citizens contributing to it's economical and cultural development. In 1921 93% of the town's citizens were Jewish.
In September 1939 there were 4000 Jews living in Izbica. In December 1939 occupiers brought to the town 2500 Jews from Lodz and Kolo, and in April 1942 1000 Jews from Czechoslovakia.
By the end of 1942 all the Izbica Jews were murdered by the German Nazis. 4000 people were shot at the Izbica Jewish cemetery, and all the others were killed in the Belzec and Sobibor death camps.

העיירה איזביצה
The town of Izbica

איזביצה - תחנה אחרונה בדרך אל המוות

בין מארס לנובמבר 1942 היוותה איזביצה את התחנה האחרונה בדרכם של 26,000 יהודים למחנות המוות. יהודים מפולין, צ'כיה, סלובקיה, גרמניה ואוסטריה נכלאו במשך שבועות או חודשים בתוך "הגטו הזמני" שבאיזביצה. רבים מהם מתו בעיירה או הומתו בה עוד לפני שילוחם למחנות ההשמדה בבלז'ץ ובסוביבור.
הגרמנים השתמשו בבית הקברות היהודי שבאיזביצה כמקום הוצאה להורג. בימים הראשונים של נובמבר 1942 נורו למוות בבית הקברות כאלף יהודים ונקברו בקברי אחים.

ה"אוהל" של משפחת לַייֶר בנוי ממצבות
The "tent" of Liner family is built of gravestones

From March to November 1942 the city of Izbica was the last station for about 26,000 Jews on their way to the death camp. Polish, Czech, Slovak, German and Austrian Jews were interned for weeks or months in the so called transit ghetto Izbica. Many died or were killed in this city before they were able to be moved on to the death camps of Belzec or Sobibor.
The Jewish cemetery of Izbica was used by the Germans as a place of execution. On the first days of November 1942 about 1000 Jewish people were shot and burried in mass graves.
In front you can see the position of a mass grave.

הקבוצה עם רוברט קובאלק. בשנים האחרונות תלמידי איזביצה מנקים את המקום ומדליקים נרות לזכר הנספים
The group with Robert Kowalek. In recent years pupils of Izbica clean the place and light candles in memory of the murdered jews

מסע ללובלין והמחוז

נטע ז׳יטומירסקי - אבידר

להציג תערוכה בלובלין ב-2007

בחסות ״**תיאטר** NN״ נפתחה ב-9 ביוני 2007 תערוכת הדפסי אבן שלי.
התערוכה הוצגה בגלריה מיכלובסקה שברחוב גרודצקה מספר 19 בלובלין.

מקשיבים לברכות בפתיחת התערוכה של נטע אבידר
Listening to greetings at Neta Avidar's exhibition opening

קהל מתאסף בגלריה מיכאלובסקה
Crowd gathering at Michalowski gallery

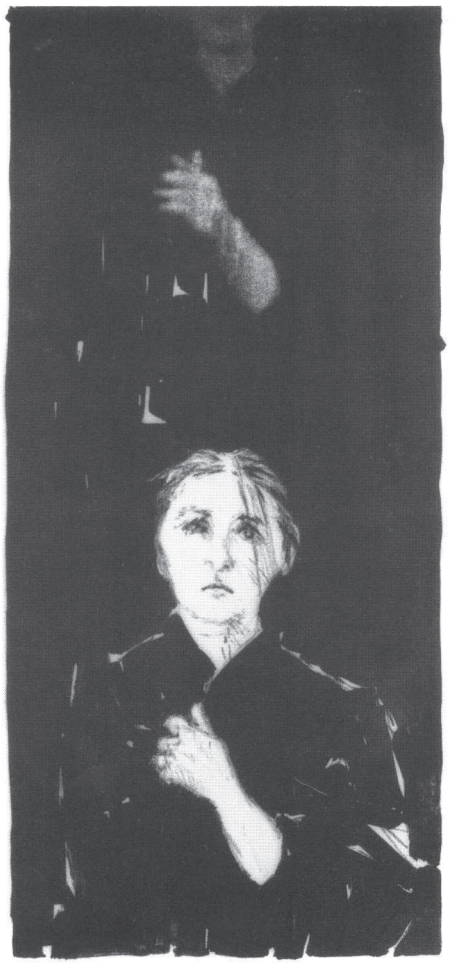

Poland 1942 70X25 cm

I drew this image in memory of my family
which was exterminated by the Nazies in Poland
during 1939-1943.

This is an image of a young woman in a cold black world.
Her hand tightening her coat towards her chest.
She is all alone with no hand of mercy to save her.
The printed image keeps the memory of her white face
and of her pale hand vanishing into the darkness.

מסע ללובלין והמחוז: העיירה קזימייז׳ דולני

תמונה קבוצתית בקזימייז׳ דולני יחד עם ברטק מיכאלובסקי, בעל הגלריה:
מימין לשמאל - עומדים: לאה משולם, שמעון רייר, ברטק מיכאלובסקי, שמוליק אבידר, עליזה סלומון,
נויה דקר, יוסף דקר, יעקב אבידר, אידית אבידר.
כורעים: ליאורה אמירה, אליהו שטרן, נטע אבידר, יעקב גרוסמן

Group photo at Kazimierz Dolny with Bartek Michaelowski, the gallery owner:
From right to left – standing: Lea Meshulam, Shimon Rayer, Bartek Michalowski, Shmulik Avidar,
Aliza Solomon, Noya Dakar, Joseph Dakar, Jacob Avidar, Idit Avidar.
Kneeling: Liora Amira, Eliyahu Stern, Neta Avidar, Jacob Grossman

נטע ז׳יטומירסקי-אבידר

"בקזימייז׳ הוויסלה דיברה אליהם אידיש..."

ציירים יהודים במושבת האמנים קזימייז׳ דולני

הקטלוג של התערוכה

The exhibition׳s catalogue

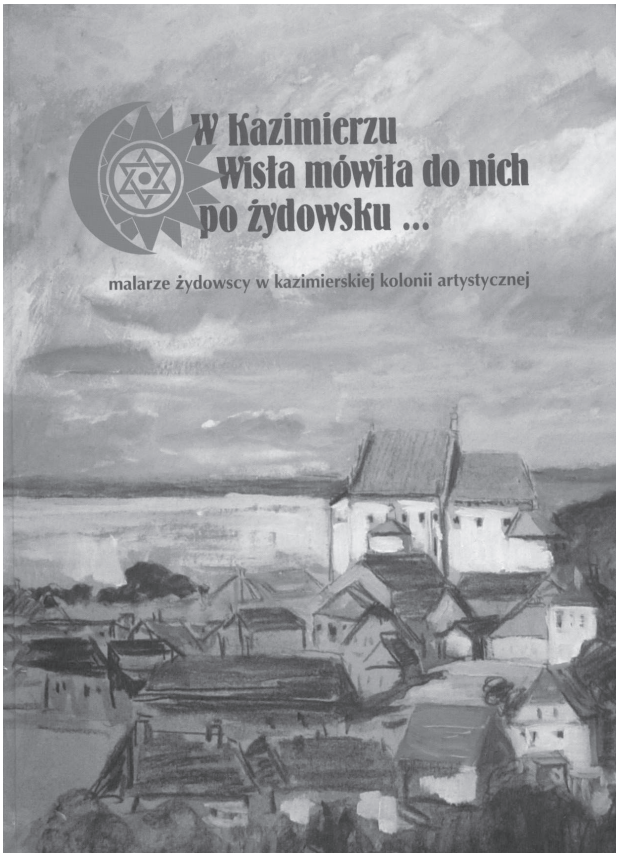

בחודשים יוני ויולי השנה התקיימה בעיירה קזימייז׳ דולני, בגלריה לטניה (Galeria Letnia) הנמצאת ברינק מספר 19, תערוכה גדולה מאוד של יצירות הציירים היהודים בפולין בעשורים הראשונים של המאה העשרים.
אוצר התערוכה היה ולדמר אודורובסקי.
לתערוכה הושאלו כ-250 תמונות ממוזיאונים ומגלריות בכל רחבי פולין.
היא כללה ציורי שמן, אקוורלים, רישומים והדפסים לסוגיהם.
בתערוכה היו הרבה ציורי נופים, נופי קזימייז׳ והסביבה. כמו כן הוצגו בה דמויות, סצנות אנושיות מחיי היומיום בבית ובחוץ, טבע דומם ועוד.
היא שיקפה מגוון של זוויות ראייה ושל גישות אמנותיות.
התערוכה הזו צבעונית ויפה. היא הציגה עבודות מהתקופה שלפני השואה. האמנים התחנכו במסורת הציור האירופית. הם היו בוגרי אקדמיות. חלקם למדו בפריז. הם ציירו ברמה גבוהה והפגינו מודעות אמנותית.

ידידַי הקוראים!
זוהי המורשת שלנו.
זוהי המורשת של אמנות הציור של יהודי פולין.
יותר נכון: מה שנותר לפלֵטה ממנה.
מה אנחנו יודעים על מורשת זו?
מה אנחנו יודעים על אמנים אלה?
זו תערוכה עוצרת נשימה!
אי אפשר להגזים בחשיבותה!
צריך להציג תערוכה זו בישראל!

Kurier z 02.06.2007

KULTURA: Wisła mówiła po żydowsku

Andrzej Molik

HISTORYCZNA WYSTAWA W KAZIMIERZU

W niedzielne południe w Galerii Letniej Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym zostanie otwarta wystawa „W Kazimierzu Wisła mówiła do nich po żydowsku..., malarze .“żydowscy w kazimierskiej kolonii artystycznej

Kolonia artystyczna w Kazimierzu, fenomen w kulturze Polski i Środkowowschodniej Europy, została udokumentowana i zbadana dzięki niespożytej energii i wieloletnim wysiłkom Waldemara Odorowskiego, twórcy ekspozycji. Częścią tego środowiska do II wojny światowej byli także artyści pochodzenia żydowskiego, pozostający dotąd na drugim planie. – Prezentowana wystawa przywraca właściwe proporcje – stwierdza prof. Jerzy Malinowski, autor jednego z tekstów zamieszczonych w katalogu do wystawy. Swoje rozważania profesor kończy konstatacją: „W okresie międzywojennym Kazimierz – obok Zakopanego – był najważniejszą kolonią artystyczną w Polsce. Stał się głównym celem artystycznych wyjazdów warszawskich artystów. Jego specyfikę (w przeciwieństwie do Zakopanego) określał polsko-żydowski charakter. Było to bowiem jedyne w Polsce miasto, w którym .“Polacy i Żydzi tworzyli artystyczną wspólnotę Pokazanych zostanie ponad 250 prac, obrazów, rysunków, grafik autorstwa 55 twórców. – Wśród nich reprezentowani są najwybitniejsi, m.in. Józef Mojżesz Gabowicz, Abraham Neuman, Maurycy Trębacz, Adolf Behrman, Feliks Frydman, Henryk Berlewi czy Marceli Słodki, który przyjeżdżał z Paryża. Wiele prac będzie eksponowanych po raz pierwszy, a wśród autorów jest kilku dotąd nieznanych, nienotowanych w literaturze przedmiotu, jak np. Izaak Grycendler, Chaim Lajzer czy B. Rosenfeld – informuje kurator wystawy Waldemar Odorowski. Podkreśla on, że dla kultury i sztuki żydowskiej Kazimierz przed 1939 r. był jedynym .miejscem przyciągającym tak wielu twórców Doskonałym uzupełnieniem ekspozycji i wprowadzeniem w tematykę jest katalog, którego autorami – oprócz J. Malinowskiego – są wybitni znawcy sztuki i literatury żydowskiej – prof. Monika Adamczyk-Garbowska, prezentująca temat „Pisarze żydowscy o malarzach w Kazimierzu” i Renata Piątkowska, pisząca o żydowskich malarzach Kazimierza, wreszcie o kazimierskiej kolonii na tle podobnych zjawisk w Europie .napisał kurator dr Waldemar Odorowski Autorem oprawy scenograficznej jest znany w Lublinie scenograf teatralny Jerzy Rudzki, m.in. autor oprawy plastycznej spektakli teatrów Provisorium i Kompanii Teatr. Wystawa, której absolutnie nie wolno przegapić, .będzie czynna przez pół lata, do 3 sierpnia

תמונות בתערוכה

פישל זילברברג, ילדה, שנות השלושים, חיתוך עץ על נייר
Fiszel Zylberberg, a girl, 1930s, wood cut on paper

ישראל שמואל וודניצקי, דיוקן אישה, 1932,
עיפרון על נייר
Israel Szmuel Wodnicki, a portrait of a woman, 1932, pencil on paper

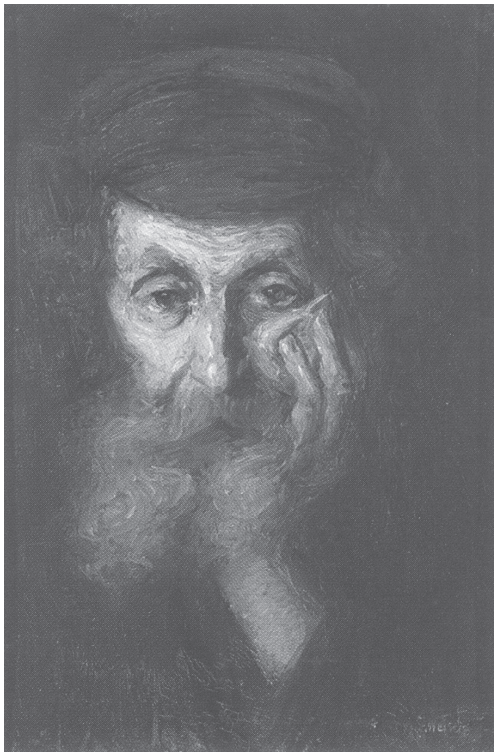

יעקב וינלס, יהודי, סוף המאה ה-19,
שמן על בד מודבק על קרטון
Jakub Weinles, a jew, end of 19th century,
oil on canvas taped on cardboard

מסע ללובלין והמחוז: העיירה קזימייז׳ דולני

יעקב ואידית אבידר בכיכר השוק של קזימייז׳. השוו לתמונה שממול
Jacob and Idit Avidar at the market square in Kazimierz Dolny.
Compare it with the photograph at the opposite page

כיכר השוק בגשם Market square at the rain

teatrnn.pl

ביקור בתערוכה של ציור יהודי

אברהם נוימן, כיכר השוק בקזימייד׳, שמן על בד
Abraham Neuman, market square in Kazimierz Dolny, oil on canvas

יעקב ציטרין, בשוק, 1930, הדפס אבן על נייר
Jakub Cytryn, in the market, 1930, lithography on paper

תומש פייטרשביץ' - מנהל המרכז "ברמה גרודצקה - תיאטר NN"

לובלינאים מחפשים את לובלין בישראל

מלחמת העולם השנייה והשואה היו אירועים שהטביעו את חותמם על ההיסטוריה של לובלין והאזור. די במניית שמות מספר של יישובים: מיידנק, סוביבור, בלזיץ....
אנו מתקרבים לרגע שלא יהיו עוד עדים חיים לאירועים הדרמטיים שהתרחשו. עם הזמן החולף נעלמים גם עדים שבהביטם על המגרשים הריקים במרכזה של לובלין יראו לנגד עיניהם עיר יהודית אשר הייתה שם פעם; הדורות הבאים מסתכלים על האירועים שחלפו ממרחק הגדל עם הזמן. בעתיד יישארו רק עובדות "יבשות" בארכיונים, ואלו יתפסו מקום רב על המדפים.
החלטנו לחפש אחַר משמעות אנושית יותר בהיסטוריה "הקרה" והאישית הזאת. התחלנו לאסוף הקלטות מסופרות או כתובות, את זיכרונותיהם של אלה שהיו עדים חיים לאותם האירועים. ההקלטות הללו מלמדות על רגישות רבה של השורדים עצמם ומאפשרות לנו לראות את ההיסטוריה מכיוון אחר, מזווית אישית.
בהיותנו מודעים לזמן האוזל, אנו מנסים להקליט כמה שיותר עדויות. פרט לעדויות על אודות חיסולם של היהודים ועל אודות המלחמה, אנו גם מקליטים סיפורים על אודות החיים הרגילים היומיומיים של יהודים ונוצרים בלובלין. באמצעות הצלת הזיכרונות האישיים האלה מהשְׁכֵחה אנו מצילים גם את הזיכרון של הזמנים ההם ומעבירים אותו לעתיד.
כל הזיכרונות האלה, תמונות ישנות ותיעוד נוסף מרוכזים באוסף של המרכז "ברמה גרודצקה - תיאטר NN". המרכז הזה נמצא במיקום מיוחד - בשער שאז היווה את הכניסה ללב רובע המגורים של האוכלוסייה היהודית של לובלין, רובע שלאחר המלחמה נהרס לגמרי. במשמעות עמוקה יותר השער הזה הפך להיות "תיבת הזיכרון" (הערת המתרגמת - במובן "תיבת נוח").

אורות בחושך - חסידי אומות העולם

תפקיד מיוחד בזיכרונותיהם של הניצולים שמור לעדויות על אודות "חסידי אומות העולם". בהצלתם חייהם של יהודים בזמן השואה, בסיכון חייהם עצמם וחייהם של בני-משפחתם הם הצליחו להתקומם נגד הרוע הכללי. עמדתם דומה לאור המופיע מתוך חשֵכה עמוקה; לכן לתכנית לאיסוף העדויות על אודות מעשיהם ולהנצחת זיכרונם ניתנה הכותרת:
"**אורות בחושך - חסידי אומות העולם**".
חשיבות פעילותם היא רבה ביותר, כי לא כל המקרים מוכרים עדיין. הן בעיני המצילים עצמם, הן בעיני דור ההמשך שלהם - המעשה לא נחשב למשהו שיש להתגאות בו. עד היום ציון מעשיהם של מצילים נתפס כפעולה מטרידה המוציאה אותם משגרת חייהם. מטרתו של הפרויקט היא לשנות את המצב הזה ולהביא להבנה עמוקה של האירועים: "מי שמציל נפש אחת, כאילו הציל עולם מלא." אנו מעוניינים שהסיפורים על אודות מעשי ההצלה יילמדו במקומות התרחשותם ושלאותם חסידי אומות העולם יסופקו הגנה והנצחה אשר לא יאפשרו לשכוח אותם. החזרתם של הסיפורים למקומות שהם אירעו בהם תעניק להם אופי ומשמעות סימבוליים, ועל כל מקרה להפוך להיות מקור ללימוד ולהתעניינות של הדורות הבאים. על כל סיפור להיות מועבר לאנשים (יחידים או תלמידי בתי-ספר), ואלה יהיו מוכנים לקבל אחריות ולהזכיר את האירועים הללו. באופן כזה, על ידי העברת הסיפורים על אודות המצילים האלה לאנשים נוספים, יוענקו להם חיים שנִיים.

המרכז "ברמה גרודצקה - תיאטר NN"

זהו מוסד תרבותי אוטונומי הפועל בלובלין לשימור המורשת התרבותית של העיר ולמטרות חינוכיות. בפעילותו הוא משמר שתי זיקות:

- את הזיקה למשמעות הסמלית וההיסטורית של מקום מושבו: בעבר שימש שער גרודצקה כנקודת מעבר בין העיר הנוצרית לעיר היהודית.

- את הזיקה לאופייה הרב-תרבותי של לובלין כמקום מפגש בין מסורות ודתות.

בראשית דרכו היה זה תיאטרון שהעלה הצגות מקוריות, אך במרוצת הזמן יוצרי התיאטרון החלו לעסוק במפעלים אחרים - ציבוריים וחינוכיים - נוסף על פעילותם האמנותית.

תרגום מפולנית: **שרה ברנע**

תומש צ׳ייקובסקי

ביקורי בישראל - מבצע הראיונות הגדול

בישראל ביקרתי פעמיים. היו אלה שני ביקורים שונים זה מזה, אף שעסקו באותו הנושא - הזיכרון.

בעת ביקורי הראשון הייתי סטודנט. במשך שמונה חודשים עבדתי כמתנדב בקיבוצים ברעם ויקום. הייתה זו עבורי התנסות מעניינת ביותר. אבל מטרת בואי לישראל הייתה איסוף חומר לשם כתיבת עבודת המאסטר שלי, עבודה המוקדשת לאחד הבתים אשר מזה שנים רבות לא קיימים כבר - בית ברובע היהודי, **ברחוב קרבייצקה מספר 41.** הצלחתי לשוחח עם אחד הדיירים לשעבר בבית הזה, **משה וסונג ז״ל**. נפגשתי אז עם מספר יוצאי לובלין.
כאן הייתי רוצה להזכיר את **אלכסנדר שריפט ז״ל.** הוא היה המדריך שלי בישראל בנושא לובלין שלפני המלחמה. את עבודת המחקר שלי אני מקדיש לזכרו, לזכר אישיותו המופלאה.

הביקור השני שלי בישראל ארך כחדשיים לוח הזמנים היה מתוכנן בקפידה; הביקור התנהל באינטנסיביות רבה ביותר, שתיים-שלוש פגישות ביום. משמעות הדבר היא למהר לפגוש ולראיין כמה שיותר אנשים. הניסיון שלי לימד אותי שבנושא כזה הצורך למהר ולראיין הוא הכרחי ביותר.
הייתה זו תחרות עם הזמן. בגלל זה גם הייתי מאוכזב מהתנגדותם של חלק מהאנשים לשוחח אתי. יחד עם זאת הבנתי את הסיבות להתנגדותם. לא היו אלה שיחות קלות, לא לי ולא למרואיינים שלי. לעתים קרובות הייתה זאת הפעם הראשונה שהמרואיינים חלקו את סיפורם על אודות קורותיהם בתקופת המלחמה. הם לא סיפרו זאת לילדיהם ולא לנכדיהם. הקלטתי ראיונות עם 55 אנשים. חלקם היו ראיונות קצרים, מסופרים במשך שעה. ראיונות אחרים ארכו זמן ממושך יותר. עם חלק מהמרואיינים נפגשתי פעמים מספר.
כל העדויות הן בעלות ערך רב ביותר. המזעזע ביותר עבורי היה הזיכרונות של אותם האנשים אשר כילדים נשארו ללא הורים, עברו גיהינום ואך בנס נשארו בחיים.

אני גאה שנפל בחלקי לשמוע ולהקליט את העדויות האלה על אודות עברם של יוצאי לובלין - אותה לובלין לצערנו אינה קיימת עוד.

הרצאה של תומש צ׳ייקובסקי על אודות הבית ברחוב קרבייצקה מספר 41. ההרצאה ניתנה בחסות ירון בקר מהמכון הפולני בישראל

A lecture of Tamasz Czajkowski concerning the house at 41 Krawiezka Street. The lecture was given thanks to Yaron Beker from the Polish institute in Israe

תומש בעבודתו החשובה: ראיון עם רגינה וינוגרד בביתה בבת-ים
Tamasz in his important work: interviewing Regina Winograd at her home in Bat-Yam

תיאור הפרויקט

המרכז "שער גרודצקה - תיאטר NN" פועל בלובלין משנת 1998 הוא מיישם תכנית שכותרתה **"היסטוריה מדוברת".** התכנית הזו מתבססת על רשמיהם ועל זיכרונותיהם המדוברים (והמוקלטים) של אנשים שחיו בלובלין ובאזור.

עד כה נאספו 600 דיווחים, ומתוכם קרוב ל-300 עדויות עוסקות בלובלין עצמה - בעת שלפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, בעת הכיבוש הנאצי ולאחר המלחמה.

מרבית הדיווחים עובדו, וכיום אפשר לשמוע ולראות אותם באינטרנט, בפרסומים עיתונאיים, בספרים ובהקלטות המצויות על גבי תקליטורים. החומרים שנאספו במסגרת התכנית "היסטוריה מדוברת" משמשים בתכניות אמנותיות (כמו למשל "שריינה" במיידנק, "נפלאות הזיכרון", תערוכת "זיכרון של המקום") וכן בתכניות חינוך. רְאוּ בייחוד באתר האינטרנט

http://www.historiamowiona.tnn.pl

בעלי ערך רב הם הדיווחים של אנשים הזוכרים את לובלין שלפני 1939. העדויות של האנשים האלה מצילות את הזיכרון על אודות מה שאינו קיים עוד ועל אודות הישגי חיי התרבות שהתנהלו בעיר הזאת. צריך לציין שרוב הזיכרונות הללו הם של הפולנים הנוצרים. באופן טבעי המפעל הזה נועד "להגיע" ליהודים יוצאי לובלין - אלה שעדיין נמצאים בחיים, מתגוררים כעת בישראל ומאורגנים במסגרת 'ארגון יוצאי לובלין'.

הפרויקט **"לובלינאים מחפשים את לובלין בישראל"** הִנו מפעלם של ארבעה מוסדות וארגונים: מרכז "ברמה גרודצקה - תיאטר NN" בלובלין; הארגון של יוצאי לובלין בישראל; המכון הפולני בתל-אביב; ועיריית ראשון לציון (העיר התאומה של לובלין).

מטרתו של הפרויקט הייתה איסוף עדויות מפי יוצאי לובלין החיים בישראל. במסגרת הפרויקט הזה הוקלטו מה-11 בנובמבר 2006 ועד ל-31 בדצמבר 2006 עדויותיהם של 55 אנשים, מרביתן עוסקות בעיר לובלין. התוצאה הייתה איסוף של למעלה ממאה שעות של הקלטות בווידיאו. כמו כן נאספו מסמכים רבים, תמונות ישנות וצילומים של העדים.

הדיווחים הועתקו ועובדו, ובשלב ראשון הם יפורסמו באתר האינטרנט של המרכז הפועל בלובלין. בעתיד מתוכנן פרסום העדויות בצורת ספר. המסמכים שהושגו בפרויקט שימשו בשני פרויקטים חינוכיים אשר השתתפו בהם צעירים מפולין, מגרמניה ומהולנד, כמו גם בפרסומים ובסרט תיעודי העוסק בסופרת **אנה לנגפוס**.

ואלה שמות יוצאי לובלין שאת עדויותיהם הקלטתי:

אליעזר אורנשטיין, אווה (שק) אייזנקייט, ברוך בכר, הלה (שטרסברגר) בודוך, צפורה (פינקלמן) בורנשטיין, יחיאל בירמן, דיאנה בך, יוסף בס, שרה (פרידמן) ברנע, רות (לרמן) גולדברג, שלמה גורז׳יצנסקי, שמואל גרדל, אלכסנדר גרינפלד, שרה (זוברמן) גרינפלד, הלנה (וקסמן) גרינשפן, רושקה (פישאדר) דונר, הנריקה היינסדורף, משה הנדלסמן, אליהו הרץ, רישרד ויילר, רגינה וינוגרד, אברהם וישגורוד, משה וסונג ז״ל, חנה (וייס) וסונג, יוסף וקשול, ינינה (אקרמן) טאטאי, פולה כץ, אביגדור כצנלבוגן, יצחק כרמי, לייזר לדרמן, יהודית (זיסקינד) מאיר, מריאן מילשטיין, מרדכי מנדלסון, אליציה סביר, גרגור פבלובסקי, הדסה (הלברשטט) פינקוס, יוכבד (פרייד) פלומנקר, צפורה (טרכטנברג) פישר, ברוניה (רחמן) פרידמן, יוסף פריינד, משה קורן, סבינה (נייברג) קורן, הלינה רייכאו, מירה שובל, דוד שטוקפיש, רבקה (רוזנבוש) שטוקפיש ז״ל.

דברי תודה

הצלחת הפרויקט הייתה תלויה באנשים רבים. הייתי רוצה להודות להם על כך מקרב לבי.
ראשית, אני מפנה את תודתי לאנשים שהסכימו לדבר אתי. אני אסיר תודה להם על שהסכימו לדבר, אף שאלה הם זיכרונותיהם הכואבים ביותר.
תודה למשתפי הפעולה בהגשמת הפרויקט: ליוסי דקר, היושב-ראש של יוצאי לובלין בישראל; למאיר ניצן ולרינה שיפוני מהעיר התאומה ראשון לציון; לגברת אליז׳בטה פריסטר ולמר ירון בקר מהמכון הפולני בתל-אביב; ולאדון רישרד מנטושביץ׳ מרדיו לובלין.
אני מודה לאנשים שבעת שהותי בישראל עזרו לי, אירחו אותי והעניקו לי הרגשה של בית: לאסתר מנדלאי, ליוסי ולנויה דקר, לשרה ברנע, ליעקב גורפינקל, לאדוארד ולמריאן מילשטיין, ליהודית ולאלי מאיר, ליצחק פישברג, לנטע אבידר, לשוקי גורודצקי ולירון לנקייביץ׳.

פרטים ביוגרפיים על עצמי

נולדתי ב-1976 בעיר פולאווי. אני פוליטולוג (מקצוע מדעי), בוגר האוניברסיטה שבלובלין על-שם מרי קירי-סקלודובסקה. עבודת המאסטר שלי עסקה בבית ברחוב קרבייצקה מספר 41. חומר לעבודה נאסף בין השאר בישראל במסגרת התנדבותי בקיבוצים.
מ-2005 ועד היום אני עובד במרכז "ברמה גרודצקה". כעת אני מארגן במרכז את נושא "ההיסטוריה המסופרת", ***www.historiamowiona.tnn.pl***.
מ-2007 אני גם מדריך סטודנטים בחוג פוליטולוגיה שבאוניברסיטת "מרי קירי" בלובלין.
במסגרת משימת המרכז בנושא "הלובלינאים", הגעתי שוב לישראל ב-2006 והקלטתי 55 עדויות של יוצאי לובלין והמחוז שלה מלפני המלחמה.
השיחות הללו עם האנשים סקרנו אותי מאוד, אך יחד עם זאת הרגשתי אחריות גדולה. אנו נהיה אלה שנצטרך להעביר לדורות הבאים כמה שיותר מהאירועים אשר התרחשו בעבר.

תרגום מפולנית: **שרה ברנע**

שרה ברנע ואסתר מנדלאי לוקחות את תומש לטיול סביב הכנרת
Sara Barnea and Esther Mandelay with Tamasz near Lake Kinneret

ערב פרידה מתומש בביתה של שרה ברנע.
מימין לשמאל – יושבים: איטה פישברג, לאה משולם, יוכבד פלומנקר, אסתר מנדלאי, יוסף ונויה דקר.
עומדים: יהודית מאיר, נטע אבידר, שרה ברנע, יעקב גורפינקל, תומש צ׳ייקובסקי

Farewell evening from Tamasz at Sara Barnea׳s home.
Sitting (from right to left): Ita Fishberg, Lea Meshulam, Yocheved Flumenker, Esther Mandelay, Joseph and Noya Dakar.
Standing: Judith Maier, Neta Avidar, Sara Barnea, Jacob Gorfinkel, Tamazs Czajkowski

נטע ז׳יטומירסקי-אבידר

ישיבת חכמי לובלין

זאת לא הייתה ישיבה עתיקה.
להפך. היא נחנכה תשע שנים בלבד לפני המלחמה.
אך שמה יצא למרחקים.
במה הייתה גדולתה? מה היה ייחודה? מדוע נודע שמה לתהילה בעולם היהודי כולו?

ב-1923, ב״כנסייה הגדולה״ - הקונגרס העולמי הראשון של ׳אגודת ישראל׳ - קם **הרב מאיר שפירא** והציע שתי הצעות. שתיהן התקבלו בתשואות. לשתי ההצעות האלה הייתה השפעה אדירה על העולם היהודי מאז ועד עצם היום הזה.
כל כך פשוטות. כל כך מעשיות. כל כך מהפכניות!

ההצעה הראשונה - **הדף היומי**.
יהודים מכל העולם ילמדו בכל יום את אותו דף גמרא. במחזור של שבע שנים וחצי ישלימו את לימוד כל התלמוד הבבלי.

ההצעה השנייה - **ישיבת חכמי לובלין**.
הרב שפירא העלה תכנית מהפכנית ליצירת מודל חדש של ישיבה. ברבות הימים הפך המודל הזה למורה דרך, לדוגמה ולמופת. כך מתנהלות הישיבות הגדולות שאנו מכירים היום. אבל אז היה הרעיון שלו בגדר חידוש נועז. הישיבה שהציע הרב שפירא, ״ישיבת חכמי לובלין״, הייתה הראשונה מסוגה.
מה היה החידוש?
הרעיון המנחה היה לרכז במקום אחד את העילויים שבתלמידים, להסיר מהם את דאגות הקיום ולאפשר להם להתמסר ללימודים בהדרכתם של גדולי התורה.
הרעיון של ישיבה מודרנית עם פנימייה צמודה היה חדש.
עד אז חיו התלמידים חיי עוני. לכלכלתם היו אוכלים אצל תושבי המקום, יום על שולחנו של זה ויום על שולחנו של אחר. היכן לנו? היו ישנים על ספסל עץ קשה בבית המדרש הקר או לנים בחנויות ובמחסנים כשומרים.
תהה רבי מאיר: הכך דרכה של תורה?! פת במלח תאכל?! מים במשורה תשתה?! ועל הארץ תישן?! וחיי צער תחיה?! לאו! אין זו דרכה של תורה!
הישיבה תספק לתלמיד מזון ולינה כדי שיוכל להפנות את כל מרצו ללימודים.
חזונו של ר׳ מאיר היה: **ישיבה שבה ילמדו מיטב התלמידים במיטב התנאים אצל מיטב המורים**.

״ישיבת חכמי לובלין״ הייתה הישיבה הראשונה שסיפקה את כל צורכי התלמיד.
תנאי הקבלה המחמירים ורמת הלימודים הגבוהה הפכו אותה לבולטת שבישיבות פולין.
אוניברסיטה ללימודי הדת היהודית.

הרב מאיר שפירא עם ספר תורה בידיו בקבלת פנים לנשיא פולין

Rabbi Meir Shapiro with Torah scroll at a reception for the Polish president

מדוע דווקא בלובלין?

הרב מאיר שפירא בחר את לובלין כמקום משכנה של הישיבה מתוך כבוד להיסטוריה של תרבות תורנית בלובלין. זאת העיר ש"ועד ארבע ארצות" היה מתכנס בה; זוהי עירם של גדולי התורה, ראשי הישיבות, **המהר"ם והמהרש"ל**; עירם של ר' יעקב פולאק, יוצר שיטת הפלפול, ושל **החוזה מלובלין** - מפיץ החסידות בפולין.

הרב רצה לחדש את המסורת המפוארת של חכמי לובלין, לחדש את ימיה של לובלין כמרכז תורני.

התנגדויות להקמת הישיבה הגדולה בלובלין

הצעתו של הרב שפירא התקבלה בהתלהבות וזכתה להסכמתם של גדולי הרבנים, אבל היו גם התנגדויות. מכיוונים שונים התעוררה ביקורת על הקמת הישיבה בלובלין:

גדולי הרבנים וראשי הישיבות של ליטא

קשה היה לרב שפירא לקבל את הסכמתם להצעתו. ליטא הייתה פוסק אחרון במה שנוגע ללמדנות, וליטא הסתכלה בעין רעה על התחרות שבאה מצד פולין - ובעיקר על כך שרבי מאיר עמד להכניס חידושים שדעתם לא הייתה נוחה מהם.

הם טענו כלפי רבי מאיר: במקום ללמוד ואחרי כן להקים בניין, אתה מקים בניין ענקי ורק אחרי כן תושיב בו תלמידים.

התנועה הציונית בלובלין

צריך לזכור כי ההחלטה על ייסוד הישיבה הגדולה בלובלין התקבלה 26 שנים אחרי שהרצל כינס בבאזל את הקונגרס הציוני הראשון. התנועה הציונית כבר צברה תאוצה בכל רחבי העולם היהודי. היה מקום לשאול: ארץ ישראל הולכת ונבנית לקראת שיבת ציון, האם ראוי להקים עכשיו ישיבה חדשה בגולה?

יוכבד פרייד-פלומנקר מלובלין חוזרת ומספרת כיצד **בלה דובז'ינסקה ודוד דודזון**, שניים מראשי התנועה הציונית בלובלין, באו אל הרב מאיר שפירא ואל הרב **משה איזנברג** וניסו לשכנע אותם: "תבנו את הישיבה הגדולה - אבל לא כאן בגולה, אלא שם. בפלשתינה, בארץ ישראל!"

הרב שפירא, איש 'אגודת ישראל', לא קיבל את דעתם. עובדה: הישיבה נבנתה בלובלין.

מפלגת 'בונד'

המפלגה הסוציאליסטית 'בונד' שבצד שמאל של המפה הפוליטית התנגדה למפעל הגדול, כי חששה שבשל כך יתחזק כוחם של החרדים בהנהגת הרב שפירא.

הישיבה כמפעל לובלינאי

הרבה כוחות גוף ונפש השקיע הרב שפירא במסעותיו בעולם לאיסוף כספים לבניית הישיבה.

הישיבה נבנתה במאמץ משותף של יהודי העולם, אבל לא פחות מכך היה זה מפעל של יהודי לובלין.

את הלבֵנים לבנייה תרם הגביר **ר' הרש יונה זילבר**, יושב-ראש ועד הקהילה. חומרי בנייה תרם גם הלובלינאי שמואל ברודט.

את התרומה החשובה מכול, את הקרקע, נדב הפרנס **ר' שמואל אייכנבוים**.

היה זה בעת ביקורו הראשון של הרב בלובלין. הגביר ר' שמואל אייכנבוים הסיעו בכרכרתו לבקר בעיר. הם פקדו את קברות גאוני לובלין בבית הקברות הישן, פנו אל בית הכנסת של המהרש"ל והמהר"ם, ולפתע נעמדה הכרכרה.

"זהו המגרש והגן שלי," אמר הגביר.

"למה זה נשאר המגרש ריק, ולמה לך גן פרטי במרכז העיר?" שאל הרב.

"נזדמנה 'מציאה' לידי וקניתיה. בעצם לא אדע מה לעשות בה," ענה הגביר.

"אם כך, הריני יודע לאיזו תכלית קנית אותו," התרגש הרב. "קנית אותו למטרה גבוהה ביותר."

ולאחר כמה ימים הציע הרב לגביר: "באתי להציע לך עסקה טובה. אני רוצה ממך את החלק הקדמי של המגרש כדי לבנות עליו ישיבה."

ר' שמואל ביקש ארכה של חצי שעה כדי לחשוב על ההצעה. כעבור זמן קצר חזר ואמר: "לא, את החלק הקדמי של המגרש אינני יכול לתת, אלא... את כולו!" ובאומרו זאת לא היה מאושר וקורן ממנו.

הגברת מלכה הדס אייכנבוים, רעיית הנדבן, הוסיפה את תרומתה שלה - את כל תנובת החלב של פרות המשק שלה נתנה עבור התלמידים שילמדו תורה בישיבה.

הרב מאיר שפירא מקבל את המינוי לרבנות מנכבדי קהילת לובלין.
מימין לשמאל: ר׳ שמואל איכנבוים, ר׳ הרש יונה זילבר, ר׳ משה שפירא, הרב מאיר שפירא,
ר׳ יקותיאל שטרנפינקל, ר׳ אליהו אהרון קירשנבוים, ר׳ משה איזנברג,
ר׳ אברהם מרדכי רוזנצוויג ור׳ שלמה הלברשטט אשר קורא את כתב המינוי.

Rabbi Meir Shapiro gets the nomination for Lublin rabbinate.
From right to left: Samuel Eichenbaum, Hersh Yona Zilber, Moshe Shapiro,
Rabbi Meir Shapiro, Yekutiel Sternfinkel, Eliyahu Aharon Kirshenbaum,
Moshe Eisenberg, Abraham Mordechai Rosenzweig and Rabbi Shlomo Halberstadt
who reads the nomination text

1930. מזוזת הזהב אשר נקבעה בפתח הישיבה
ביום חנוכת הבית

1930. The golden gatepost
which was fixed in the entrance of the
Yeshiva at the inauguration of the building

teatrnn.pl

הנחת אבן הפינה

בל״ג בעומר של שנת תרפ״ד, 1924, הונחה אבן הפינה לישיבה.

אהרן הלברשטט, בן משפחתו של מזכיר הישיבה **ר׳ שלמה הלברשטט**, היה ילד כשהחלה עבודת הבנייה. אהרן זוכר עדיין את טקס הנחת אבן הפינה לישיבה: ״משפחתנו גרה ברח׳ לוברטובסקה, לא הרחק מהישיבה,״ הוא מספר. ״הייתי אז בן חמש, ולילדים לא הרשו להיכנס. אבל אני וחברַי התגנבנו מתחת לגדר כדי לצפות באירוע הגדול.״

לובלין היהודית לבשה חג. רכבות מיוחדות הביאו העירה משלחות מכל הערים והעיירות היהודיות. הגיעו חשובי הרבנים והצדיקים מפולין ומגליציה. נבחרי ה״סיים״ הפולני ועיתונאים מכל רחבי העולם הגיעו לאירוע, וזה הפך למפגן יהודי גדול.

חנוכת הבית

בניין הישיבה נחנך בכ״ח סיוון תר״ץ, 26 ביוני 1930. קטן עיתוננו מלהכיל את תיאור חגיגות חנוכת הבית. מן הראוי להקדיש לכך פרק נפרד.

בעת החגיגות קם הרש יונה זילבר, מראשי קהילת לובלין, ובירך את הרב שפירא על שהחזיר את עטרת לובלין ליושנה. בסיום דבריו הגיש לרב את מינויו לרב העיר לובלין, לאב בית-דין ולראש ישיבה בלובלין.

נַפנה לרגע את מבטנו הצַדה ונציץ בחגיגות המרשימות דרך עיניו של נער לובלינאי שהיה שם.

הלובלינאי **שמחה בונים וייס** סיפר:

״חגיגות חנוכת הבית החלו בשעה שלוש וחצי אחר-הצהריים. שעות ארוכות לפני כן כבר חיכיתי עם חברי פרלמוטר במרפסת ביתו שמעבר לכביש. המקום המה המוני חסידים שבאו במגבעותיהם, במעילי הגברדין שלהם ובמגפיים בגובה הברך. למעלה מעשרת אלפים איש הצטופפו סביב הישיבה, בימים שבהם כלל האוכלוסייה היהודית בלובלין מנתה ארבעים אלף איש. ר׳ ישראל פרידמן, הלוא הוא האדמו״ר מצ׳ורטקוב ורבו של ר׳ מאיר שפירא, פתח את דלת הישיבה במפתח זהב, ובפטיש זהב קבע מזוזת זהב על משקוף הכניסה.

היום בניין הישיבה הפך לאקדמיה לרפואה, ובכל פעם שמשפצים את הבניין אני מגיע ומתחנן לפני הצבעים שלא יכסו את עקבות המזוזה...״

הרב שפירא עם תלמידיו על מדרגות הישיבה ביום חנוכת הבית
Rabbi Shapiro with his students on the stairs of the Yeshiva at the inauguration of the building

הבניין עומד על כנו

את הבניין תכנן אגֶנוֹר סמוֹלוּצ'וֹבסקי. הוא נבנה בכספים שגייסה חברת 'קרן התורה'.
הבניין הגדול והמפואר היה בן שש קומות. היו בו בית-כנסת גדול ומקווה טהרה, אולמות לימוד מרווחים, חדרי שינה לתלמידים, מטבח משוכלל שכלל מאפייה וחדר אוכל, מכבסה וחדרי חולים, חדר קריאה וספרייה תורנית עשירה מאוד ובה כ-20,000 ספרים ו-10,000 חוברות - לרבות ספרים יקרי מציאות ודפוסים ראשונים נדירים. הספרייה אמורה הייתה לשמש גנזך למיטב הספרות התורנית וההלכתית. מנהל הספרייה היה הרב שלמה הלברשטט, מזכיר הישיבה וראש ועד הקהילה.
בבניין הותקנה רשת תאורה חשמלית. היה זה חידוש בעיר שחלק גדול מבתיה הואר עדיין בעששיות.
בקומת הקרקע עמד דגם של בית המקדש - מלאכת מחשבת מעשה ידיו של האמן חנוך וינטראוב. תבנית בית המקדש נבנתה כדי לעזור לתלמידים להבין את הכתוב בפרקים העוסקים בתיאור המזבח, המנורה, ההיכל ועבודת המקדש. גודל הדגם 6x4 מטרים.
אולם ההרצאות היה גם אולם תפילה, והייתה בו מנורה מהמאה ה-18 - מתנה מקהילת פשמישל.
את הבניין הקיף גן של עצי פרי.

הלימודים

בחזונו ראה הרב שפירא את ישיבת חכמי לובלין לא רק כמקום לימודים, אלא כבית יוצר וכור היתוך לעיצוב מנהיגי הדור.
המטרה הייתה להכשיר רבנים, מדריכים ומורֵי עם גדולים בתורה.

תכנית הלימודים

לפי דברי הרב שפירא הייתה העיר לובלין ערש לידתן של שיטות לימוד רבות ומגוונות. מחד גיסא התגורר בה ר' יעקב פולאק, מייסד שיטת הפלפול; מאידך גיסא הייתה זו עירם של המהרש"א והמהר"ם, אבות שיטת לימוד ה"פשט". לובלין אף הייתה עירו של המהרש"ל, זה שספרו "ים של שלמה" הוא מספרי היסוד בהלכה.
לפיכך אמר הרב: "ישיבת חכמי לובלין תמזג את הטוב והנאצל שבכל שיטות הלימוד. היא תיצור תכנית לימוד עצמאית ומחודשת שבה ישולבו פלפול וחריפות של פולין, בקיאות של גליציה, עמקות ליטאית, ומעל לכול להט חסידי יוקד."

תכנית הלימודים כללה הוראה רבנית בתלמוד וב'שולחן ערוך', יחד עם כל הפירושים ברוח התורה. איכות ההוראה הייתה ברמה הגבוהה ביותר.

בחינות הכניסה היו קפדניות ורמת הלימודים הייתה תובענית. מועמד שלא ידע על-פה מאתיים דפי גמרא לא התקבל לישיבה.
הייתה אפשרות ללמוד במכינה בת שנתיים לקראת בחינות הכניסה.
הלימודים בישיבה התפרסו על פני שש שנים:
תקופה ראשונה - אחרי שנתיים של לימודים כל מי שנבחן וידע סדר שלם של גפ"ת (גמרא, פירוש רש"י ותוספות) בע"פ, זכה לתואר "צורבא דרבנן".
תקופה שנייה - לימודים במשך שנתיים נוספות ועמידה בבחינות מקנים לבוגר תעודת סמיכה (היתר הוראה).
תקופת לימודים שלישית - בת שנתיים ימים. לאחר עמידה בבחינות מוענקת לבוגר תעודת רב.

מאתיים תלמידים למדו בישיבה.
מן הראוי לציין שתלמידים מעוטי יכולת היו פטורים מתשלום שכר לימוד.

פטירתו של הרב

ב-1934 נערכו הבחינות הראשונות והוענקו הסמכות לחמישים בוגרים. הרב מאיר שפירא לא זכה לראות רגע מפואר זה, כי נפטר לפתע ב-ז' חשוון תרצ"ד (5 בנובמבר 1933).
הרב נקבר ב"אוהל" בבית הקברות בלובלין. בשנות השואה נחרש בית הקברות היהודי ושמם כליל. אבל האוהל של הרב נותר לפליטה.
עשרים שנה לאחר פטירתו הועלו עצמותיו ארצה ונטמנו בהר המנוחות בירושלים.
לאחר פטירתו לא נתמנה רב בלובלין, ואת מקומו תפס בית-דין של שלושה. הרב שלמה אייגר נתמנה לראש הישיבה.

עם פרוץ המלחמה

הקלגסים הנאצים החרימו את הישיבה.
התלמידים התפזרו. רובם נספו.
בישיבה השתכן מטה המשטרה הצבאית הגרמנית.
חלק מהספרים של הישיבה שרפו הנאצים בפומבי בכיכר השוק; חלק מהספרים העבירו הנאצים ל"ספרייה על-שם לופצ'ינסקי".

1933. הלווייתו של הרב שפירא
1933. The funeral of Rabbi Shapiro

אחרי המלחמה

בתקופת השלטון הקומוניסטי נמסר בנין הישיבה לאקדמיה לרפואה, "קולגיום מאיוס".

כיום

לפי חוק שהתקבל בפולין בנושא השבת רכוש יהודי הוחזר ב-2004 בניין הישיבה לידים יהודיות.
אבל למי יחזירו? לאילו ידיים?...
איפה הם יהודי לובלין?
בבלזיץ, במיידנק...
הבניין עבר לאחריותה של הקהילה היהודית שבוורשה. זו שיקמה את בית הכנסת של הישיבה, ובפברואר השנה נחנך בית הכנסת המשופץ. הטקס נוהל בידי הרב הראשי של פולין, הרב מיכאל שודריך.
בטקס נכחו היהודים המעטים החיים היום בלובלין, שגריר ישראל בפולין, נציגי השלטון והכנסייה, חברי הסגל הדיפלומטי, יושב-ראש 'ארגון יוצאי לובלין' ואורחים רבים.
עדיין לא ברור מה יהיה ייעודו של הבניין בעתיד. יש תכנית להפוך אותו למוזיאון החסידות.

מקורות

נחמן בלומנטל, "תעודות מגיטו לובלין", הוצאת יד ושם, ירושלים תשכ"ז.

בנימין מינץ, "ספר מאיר באהבה", הוצאת המכון לתורה ולתעודה ע"ש ר' יוסף נחמיה קורניצר זצ"ל, תל-אביב תש"ג.

דוד אברהם מנדלבוים, "ישיבת חכמי לובלין - הישיבה ומייסדה", המרכז לעידוד מפעלי תרבות ומחקרים תורניים בישראל, תשנ"ד.

אהרון סורסקי, "ר' מאיר שפירא במשנה באומר ובמעש", הוצאת נצח, בני-ברק.

איסר פרנקל, "ר' מאיר מלובלין", הוצאת ביתן הספר, תל-אביב תשי"ג.

זיכרונות של ותיקי לובלין.

אישים מלובלין שהוזכרו במאמר

המהרש"ל - ר' שלמה לוריא (1510-1574)
מגדולי הפוסקים ופרשני התלמוד בפולין. רב וראש ישיבה בלובלין.
הקים את בית הכנסת המפורסם הנושא את שמו.
התנגד לשיטת הפלפול.
ספריו: "ים של שלמה", "חכמת שלמה", "שאלות ותשובות".

המהר"ם - ר' מאיר בן גדליה (1558-1618)
מגדולי הפוסקים ופרשני התלמוד בדורו.
נולד בלובלין, והיה בה רב וראש ישיבה.
ספרו "מאיר עיני חכמים".
בית הכנסת של המהר"ם היה צמוד לבית הכנסת של המהרש"ל.

"החוזה מלובלין" - ר' יעקב יצחק הלוי הורוביץ (1745-1815)
צדיק ממייסדי החסידות. מנהיג ומפיץ של החסידות בפולין.
התפרסם כרואה נסתרות, מעמיק לחדור לנפש האדם.
מכאן שמו.
ספריו: "דברי אמת", "זאת זכרון", "זכרון זאת".

הרב מאיר שפירא (1887-1934)

נשיא 'אגודת ישראל' בפולין, חבר ב"סיים" הפולני. היה רב של ארבע ערים: גלינה, סאנוק, פיוטרקוב ולובלין. על ערש דווי קיבל על עצמו את משרת הרבנות בלודז', אך לא הספיק לכהן בה.

שני מפעלים אדירים קשורים בשמו:
לימוד "הדף יומי" וייסוד "ישיבת חכמי לובלין".
בספרו "אור המאיר" קיבץ את תשובותיו בהלכה.

ר' שלמה הלברשטט

המזכיר של "ישיבת חכמי לובלין". יושב-ראש ועד הקהילה. איש 'אגודת ישראל'.
בתקופת המלחמה היה חבר היודנראט. בחול המועד פסח תש"ב נשלח לבלז'ץ ונרצח שם.

ר' משה איזנברג

ממנהיגי 'אגודת ישראל' בלובלין ונציגה בוועד הקהילה ובמועצת העיר. נסע יחד עם הרב שפירא לארצות-הברית כדי לאסוף כספים לבניין הישיבה. חבר הנהלת הישיבה.
בימי הכיבוש הנאצי היה פקיד ביודנראט.
רשם את המקומות ששבויי מלחמה יהודים נפלו בהם בעת "מצעד המוות" כדי להביאם לקבר ישראל ("מצעד המוות" - בפברואר 1940, בקור עז, עבר דרך לובלין משלוח של למעלה מ-600 שבויי מלחמה יהודיים בליווי שמירה מעולה. אנשי הס"ס ירו בנחשלים והוציאום להורג בקבוצות. במצעד מלובלין דרך לובארטוב עד פארצ'ב נורו רובם. מעטים בלבד הצליחו להימלט).
מת ב-1942 ממחלת הטיפוס במחנה מיידן טטרסקי.

שמואל אייכנבוים

בעל בית-חרושת לעורות, משרפת יי"ש ואחוזת שדליסקא. גביר ונדבן. נדב את המגרש לבניין "ישיבת חכמי לובלין". חבר הנהלת הישיבה. בזמן הכיבוש היה במחנה עבודה. נפטר זמן קצר לפני השחרור.

הרש יונה זילבר

איש 'אגודת ישראל'. סוחר ותעשיין עשיר, בעל משרפת יי"ש ובית חרושת ללבֵנים. יושב-ראש ועד הקהילה, חבר מועצת העיר, חבר הסוכנות היהודית, פעיל במגבית 'קרן היסוד'. נדב את הלבֵנים לבניין "ישיבת חכמי לובלין". חבר הנהלת הישיבה. בתקופת הכיבוש הנאצי היה יושב-ראש "ועד העזרה לעצירי מחנות העבודה". עבר לאוטווצק שליד ורשה ויסד שם מעון ילדים. מת ב-1942 ממחלת הטיפוס.

בלה דובז'ינסקה

חברה בוועד המרכזי של ההסתדרות הציונית. חברה במועצת העיר. ממייסדות 'החלוץ'. יחד עם חברות נוספות יזמה והנהיגה את "אגודת הנשים הציוניות" בלובלין. הקימה בית-ילדים ("קינדרהיים") ומחלקה לילדים בבית החולים. תחת הכיבוש הנאצי השתתפה בפתיחת "מטבח עם" שחילק ארוחות לפליטים. המשיכה לחלק מנות מזון לנצרכים גם בגטו מיידן טטרסקי. נרצחה במיידנק.

דוד דודזון

מהתנועה הציונית. יושב-ראש ועד בית-ספר 'תרבות'. פעיל בקרנות הלאומיות ובקופת גמילות חסד. נרצח במיידנק.

שמחה בונים וייס

יליד לובלין. בזמן המלחמה ברח לרוסיה. ב-1946 חזר ללובלין, ראה את החורבן ונדר לא לעזוב את העיר. פעל להצבת שלטי זיכרון באתרים יהודיים בעיר. ברשותו היה אוסף תצלומים רב-ערך של רחובות יהודיים מהשנים שלפני המלחמה.

הספריה

חותמת של הספרייה
Stamp of the library

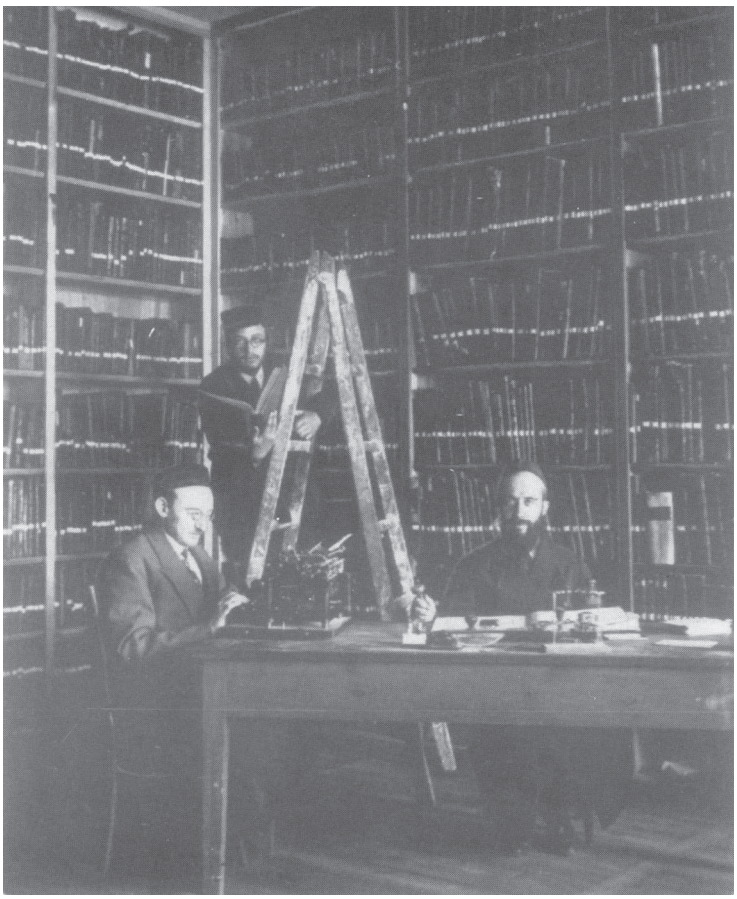

חדר "אוצר הספרים".
יושבים: הרב שלמה הלברשטט והרב שבתי שיינפלד
Library room. Sitting: Rabbi Shlomo Halberstadt and Rabbi Shabtai Shainfeld

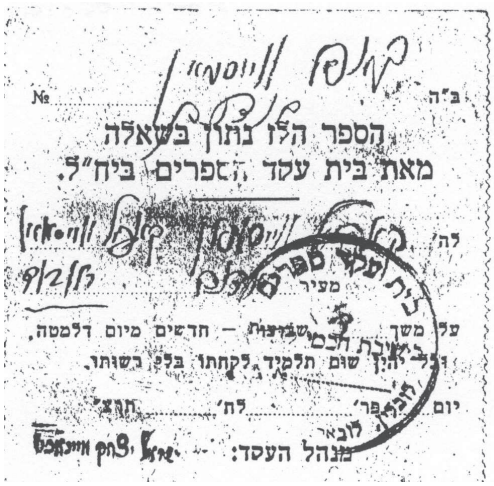

כרטיס השאלה של הספרייה
Lending card of the library

חדר האוכל

שולחנות ערוכים בחדר האוכל
Dining room

התלמידים סועדים בחדר האוכל
The students eat at the dining room

המבחנים

1934. קבוצת התלמידים הראשונה שקיבלה תעודות "צורבא מרבנן"
1934. The first students group which got "Tsurba Derabanan" certificates

המבחנים לקבלת תעודות "צורבא מרבנן"
The exams for getting the "Tsurba Derabanan" certificates

בסייעתא דשמיא

כתר תורה

צורבא מרבנן

תלמידנו כש"ת מהור"ר דוד במוה"ר שמואל נ"י ווייסבראדט

מעיר אטוואצק יצ"ו

הקשיב לקחו בישיבתנו הקדושה „ישיבת חכמי לובלין" בקיבוץ גבוה ורכש לו ידיעה עיונית בסדר קדשים עם רמב"ם ונושאי כליו, והרבה מסכתית בש"ס, ובהררה הלכות בשו"ע. ומיומים סייעוהו לאוקמי גירסי' ונעשה כלי מחזיק ברכה בהשתלמותו הרוחנית, בתורה ויר"ש ובמדותיו התרומיות.

ובמלאת לו כיום תקופה שלימה בישיבתנו הקדושה, מצאנוהו ראוי לאיצטלא זו לעטרהו בתואר

צורבא-מרבנן

האי צורבא-מרבנן כיון דנבט נבט, וכשרונותיו הנעלים מבשרים לו עתיד מזהיר ובין כוכבי שמי התלמוד ימצא את קנו. והיה כאשר יוסיף שבת באהלה של תורתנו הקדושה — לאילנא רברבא יתעביד בעזרת השי"ת ותורתו תהי' מכרזת עליו לשם ולתפארת בישראל

כתר תורה זה שקד גאוז ישראל ותפארתו מהר"ם שפירא זצ"ל

נשיא הישיבה ומיסדה לעטר בו את התלמיד הנעלה הנ"ל שיחי' ולא הספיק לגמור מה שהחל לעשות בעוה"ר ונטר פה השעה ונשבה ארון הקודש.

ואנחנו בבואנו היום לפקח על מצבה הרוחני של „ישיבת חכמי לובלין" והנהגתה—תהינו על קנקנו, יגענו ומצאנו כי ראויים ונאים הדברים על מי שנאמרו.

הבעה"ח לכבוד תוה"ק ולומדי' בשבעה ימים לחודש אדר דהאי שתא חמשת אלפים ושש מאות ותשעים וארבע לבריאת עולם, נזיר י' (מחזור ב') פה ישיבת חכמי לובלין.

נשיא רוחני: שלטון הרוחני ביח"ל: נשיא:

בתום שנתיים של לימודים בישיבה, אחרי שהנבחן הוכיח ידיעה של
סדר שלם גפ"ת (גמרא, פירוש רש"י ותוספות) בעל-פה, זכה לתואר "צורבא מרבנן"
After two years of studying at the Yeshiva, he hed received the title "Tsurba Derabanan"

דף הסבר שחולק למבקרים בחדר שנמצא בו דגם של בית המקדש.
כדאי לשים לב לאותיות הקטנות שבתחתית: הדף נדפס בדפוס "אוקרנט" של משפחת הנדלסמן, לובלין, רחוב לוברטובסקה מספר 3.
בחוברת הנוכחית של "קול לובלין" עמ' 63 אפשר לקרוא את זיכרונותיו של משה הנדלסמן, שהיה אז ילד והוא מספר בהתפעלות על הדגם המוקטן של בית המקדש...

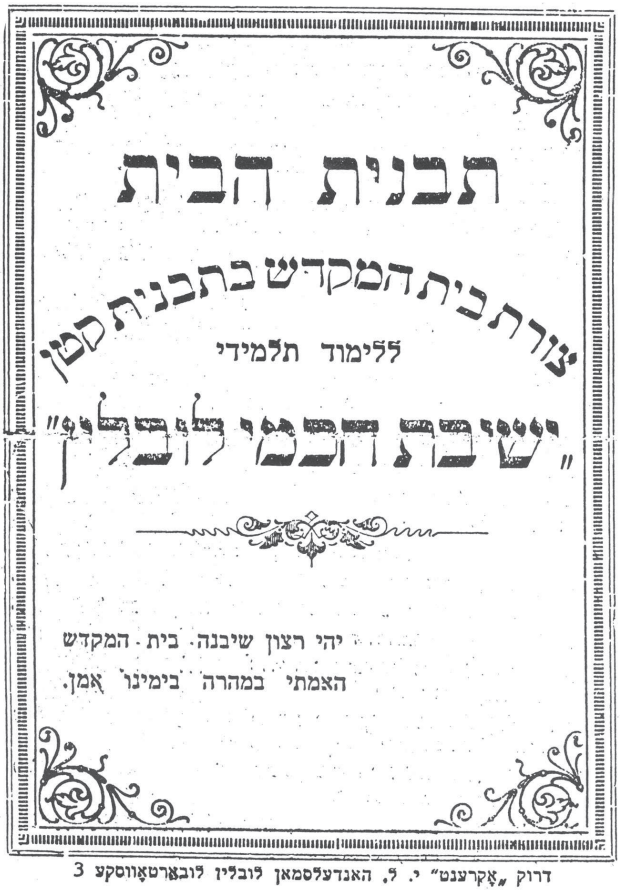
תבנית הבית

עזרת בית המקדש בתבנית קטן

ללימוד תלמידי

"ישיבת חכמי לובלין"

יהי רצון שיבנה בית המקדש
האמתי במהרה בימינו אמן.

דרוק „אקרענט" י. ל. האנדעלסמאן לובלין לובארטאווסקע 3

An explanation page which was given to visitors at the room with the tempel model. Read the small letters at the bottom: The page was printed in Okrent printing press of Handelsman Family at 3 Lubartowska street in Lublin. In this "Voice of Lublin" page 63 you can read the memories of Moshe Handelsman, a little boy back then, who is impressed to tell about the downsized model of the tempel...

רחוב לוברטובסקה 3 – דפוס "אוקרנט" ("DRUKARNIA "OKRENT)
3 Lubatrowska Street, Okrent printing press (Drukarnia Okrent)

teatrnn.pl

דגם בית המקדש שעמד בישיבה

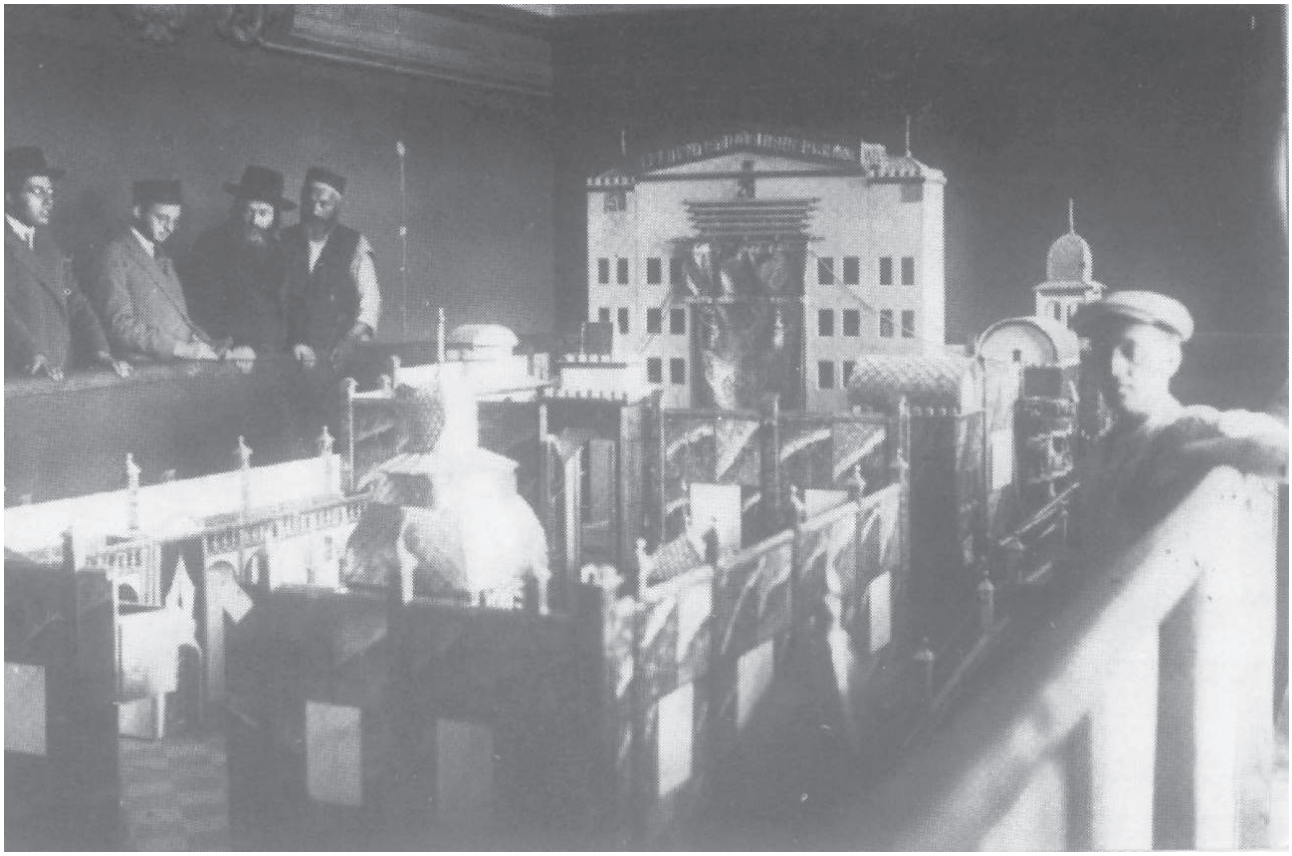

דגם בית המקדש בישיבת חכמי לובלין.
לידו עומדים מימין לשמאל: האמן יוצר הדגם ר׳ חנוך וינטראוב, הרב מאיר שפירא,
הסופרים משה פראגר ודוד רוזנפלד

Model of the tempel at Yeshivat Chachmei Lublin.
Standing from right to left: The creator artist of the model, Hanoch Weintraub; Rabbi Meir Shapiro;
Moshe Prager and David Rosenfeld

בנין הישיבה בחלוף העתים

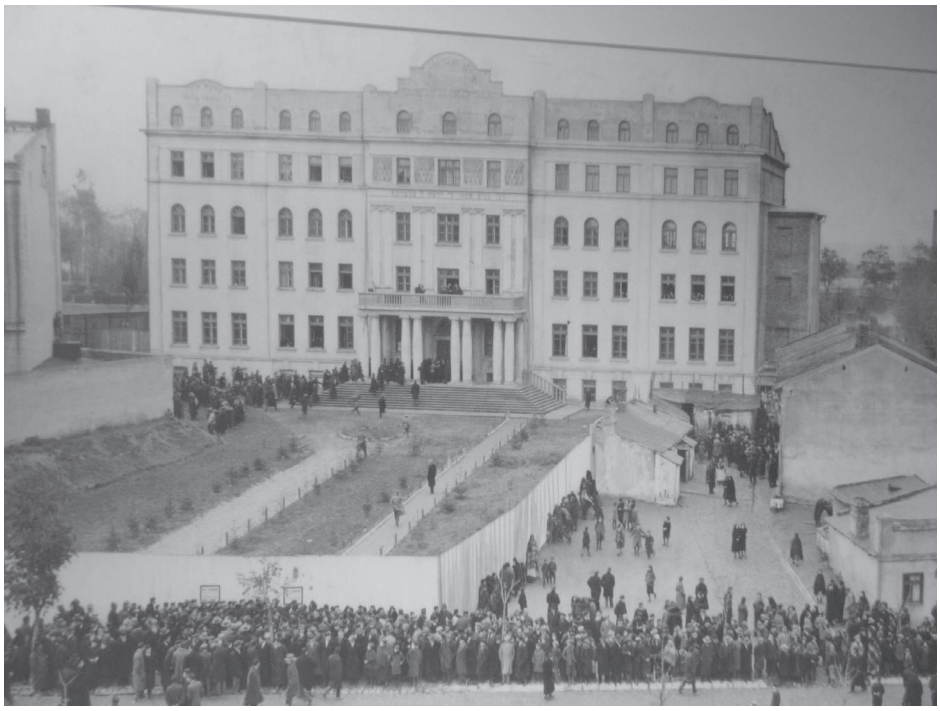

1930. טקס חנוכת הבית
1930. The inauguration ceremony of the building

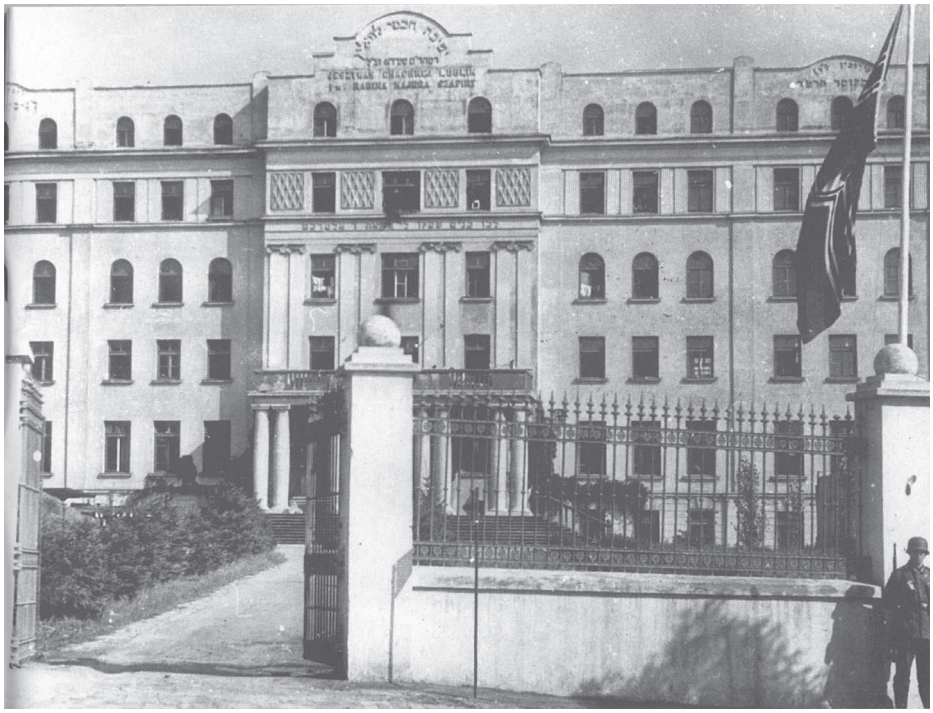

1939. חייל נאצי עומד בחזית בניין הישיבה, ודגל נאצי מתנוסס מעליו
1939. A Nazi soldier stands at the gate of the Yeshiva and a Nazi flag above him

2007. חנוכת בית הכנסת המשופץ
2007. Inauguration of the renovated synagogue

2007. קביעת מזוזה בפתח הישיבה
2007. Fixing a gatepost at the Yeshiva doorway

יהודית מאיר

זיכרון מישיבת חכמי לובלין

הזיכרונות השמחים של אמי מהשנים שלפני המלחמה היו על ילדותה ונעוריה בלובלין.
פעמים רבות חזרה וסיפרה לי שלובלין הייתה עיר יפה ותרבותית. החיים בה היו פעילים ומלאים.
בהיותה נערה השתייכה למועדון הספורט של ה'בונד'. הנערות והנערים לא רק התעמלו במועדון, אלא גם הופיעו במופעי אקרובטיקה לפני הצגות תיאטרון ואירועים מיוחדים. אימא שרה גם במקהלה האידית של ה'בונד'. אימא הייתה מנויה בספרייה הציבורית, אהבה לפגוש חברות וחברים וככלל הייתה נערה סקרנית.

ב-1930 נחנכה "ישיבת חכמי לובלין". מובן שהיא הגיעה אל המקום וראתה את כל המכובדים הנכנסים אל הישיבה. סקרנותה גברה עוד יותר. היא החליטה שגם היא תיכנס אל הישיבה, אף שהייתה נערה צעירה (בת 13) וללא הזמנה בידה.
כיוון שהייתה ספורטאית גמישה וזריזה, היא הצליחה להתכופף ו"להתפלח" בין רגלי המוזמנים.

אימא סיפרה לי שהמוזמנים היו מכובדים. ביניהם היו הרבנים החשובים ביותר של פולין, ואולי גם של אירופה כולה.
היא הסתובבה בין החדרים, והדבר שהרשים אותה במיוחד היה הדגם המוזהב של בית המקדש.
כמו שנכנסה מבלי שהרגישו בכך, כך גם יצאה בשלום. את החוויה היא נשאה בלבה במשך כל חייה.

והנה, ביוני 2007, ביקרתי גם אני בישיבה. 77 שנים חלפו מאז פתיחתה, ואני סבתא לנכדים.
הישיבה ריקה מרבניה, ריקה מתלמידיה וכמעט ריקה מיהודים. דגם בית המקדש נשדד; רבניה, תלמידיה ויהודי העיר נרצחו. אך הבניין שרד. בית הכנסת היה בתהליך של שיפוץ, ולבי הלם בחוזקה מרוב התרגשות.
אוגוסט 2007

2007. בניין הישיבה בשיפוצים. דור שני ושלישי ליוצאי לובלין נכנסים בשעריו
2007. Renovation works at the Yeshiva building. Second and third generations to Lubliners enter the gates of the building

חפצים ששרדו

זעיר פה זעיר שם שרדו חפצים, דפים, תמונות.

דפים, פיסות עבר
מרוטות שוליים.

מכתבים שנפתחו ונקראו ושבו וקופלו
עד שבלו ונקרעו בקיפולים.

תמונות
נושאות עיניים ממרחק.

חפצים, פירורי עבר,
מספרים את תפארת העבר ואת אסונה של המשפחה.
מזכרת עצובה מעולם שאיננו.

נטע אבידר

דפים, פיסות לחר: **תעודת תלמיד**

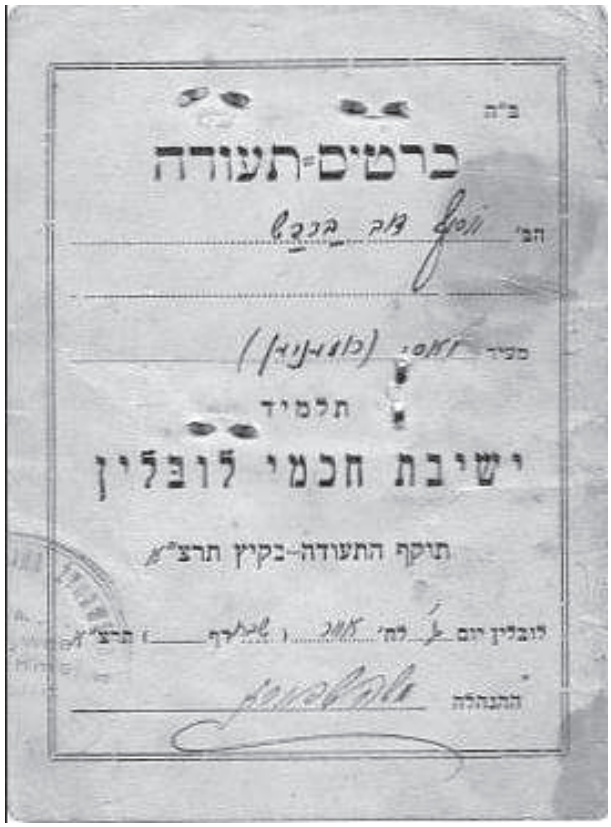

תעודת תלמיד בישיבת חכמי לובלין על שם יוסף דוב בַּרבַּש. ג' אייר תרצ"א.

רחל שטרן

יוסף דב ברבש הי"ד מחכמי הישיבה בלובלין

דודי, יוסף דב ברבש, בנם של רבקה לבית פוקר ויהודה אריה [לייבל] ברבש מיאסי, [רומניה] נולד בבריסק, היא ברסט ליטובסק, ביום כ"א מנחם אב ה'תרע"ד, 13 אוגוסט 1914. בחיק המשפחה ובחוג ידידיו כונה בשם ברל (=דב, ביידיש).

אמו - רבקה, בתם של חיים יצחק פוקר ורלה פוקר; רלה - משושלת רבני בריסק - בת הרב הצדיק המפורסם יוסף דב בער סולובייצ'יק אב"ד דק"ק בריסק דליטא, הידוע בכינויו הרבני "בית הלוי", שבשמו נקרא ואחותו של הרב, גם הוא צדיק מפורסם, רבי חיים סולובייצ'יק.

מצד אביו התיחס למשפחת רבני לובביץ - חב"ד; אביו יהודה אריה הוא בנו של רבי דוד ברבש ונכדו של רבי שמריהו שניאורסון מבוברויסק.

דב נשלח ללמוד בישיבת חכמי לובלין וכרטיס התעודה שהוצא ביום ג' אייר תרצ"א מעיד על לימודיו שם.

התעודה בידי, היא נמסרה לי למשמרת על ידי בת המשפחה מרים טבצ'ניק מקרית אתא שמצאה אותה בבית הוריה. הסברה היא כי סבי חיים גלבר, חמיו של דב, שלח אותה לאחיו ישראל גלבר שכבר חי אז בארץ, גר בכפר גנים [אז "על יד פתח תקוה", היום שכונה בפתח תקוה]. ישראל גלבר הוא אביה של מרים.

התעודה נשלחה לאחר אירוסי שרה עם דב, כדי להציג את דב למשפחה בארץ. מן הסתם היה סבא גאה שמצא לבתו חתן מחכמי הישיבה בלובלין.

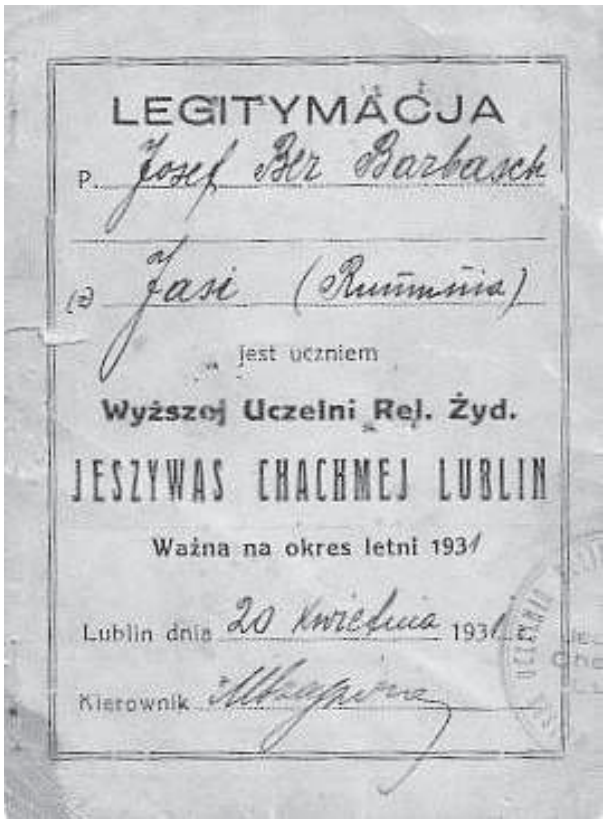

Certificate for the student Yosef Ber Barbasch at Yeshivath Chachmei Lublin. May 20th, 1931.

הכרטיס חתום בכתב ידו של איש ההנהלה הרב משה שפירא, אחיו הצעיר של ראש הישיבה רבי מאיר שפירא. [הרב משה עלה ארצה, עבד כפועל בנין באזור חיפה כשנה, בהכינו את הקרקע לעלית אשתו וילדיו. בשובו ללובלין התברר לו שאשתו מהססת ואינה מוכנה עדיין לעליה ארצה; הוא נותר עמה ועם ילדיו בלובלין וסופם שנספו בשואה - כך סופר לי לאחרונה מפי מאיר שפירא, איש בני ברק, נכד אחיו].

בתקופת לימודיו בישיבה התכתבו הוריו של דב עם הרב מאיר שפירא, ראש הישיבה, והתעניינו בלימודי בנם. ברשות בני משפחתו של דב - יהודה פלדמן [בן אחותו צירה] מצויים שני מכתבים בכתב ידו של הרב ובחתימתו. המכתבים נשמרו על ידי אמו של דב - רבקה ברבש שעלתה ארצה בקיץ תש״ד וחיתה בבני ברק. מסגנון פנייתו של הרב שפירא אפשר ללמוד על הערכתו את משפחתו של דב - צאצאי שושלות רבנים מיוחסות ומפורסמות בעולם הרבני - (כאמור משפחת הרבנים מבריסק - סולוביצ׳יק ומשפחת רבני לובביץ - חב״ד). בהתאם לכך הוא כותב ״פאר היחש״ וכו׳.

לאחר תקופת לימודים בישיבת פרנקפורט ע״נ מיין ובאוניברסיטה שם, דב חזר ליאסי, רומניה ונישא לדודתי [אחות אמי] שרה לבית גלבר ביום י״ט סיון ה׳ת״ש - 25 ביוני 1940. כעבור שנה, ביום ד׳ (או ה׳) תמוז ה׳תש״א (יוני 1941) נספה דב בפוגרום יאסי, ברכבות המוות שיצאו מיאסי לפודולוי. באותו פוגרום נספה גם אביו. דודתי שרה נותרה כל ימיה באלמנותה, למעלה מיובל שנים; עלתה ארצה בשנת תש״ד - 1944 וחיתה בתל אביב עד לפטירתה בשנת 1994.

כ-12,000 מקרבנות הפוגרום נקברו בקברי אחים, רובם ביאסי וכאלפיים מהם בפודולוי. מקום קבורתו של דב לא נודע; מאחר שיצא ברכבת עם חמיו [סבי]- חיים גלבר, הקבור בקבר נפרד בפודולוי - יש להניח כי נקבר שם באחד מקברי האחים.

מכתב מאת הרב מאיר שפירא
לאביו של תלמיד הישיבה יוסף דב ברבש

מיום ראש חודש (ר״ח או כ״ח, לא ברור) כסלו תרצ״א

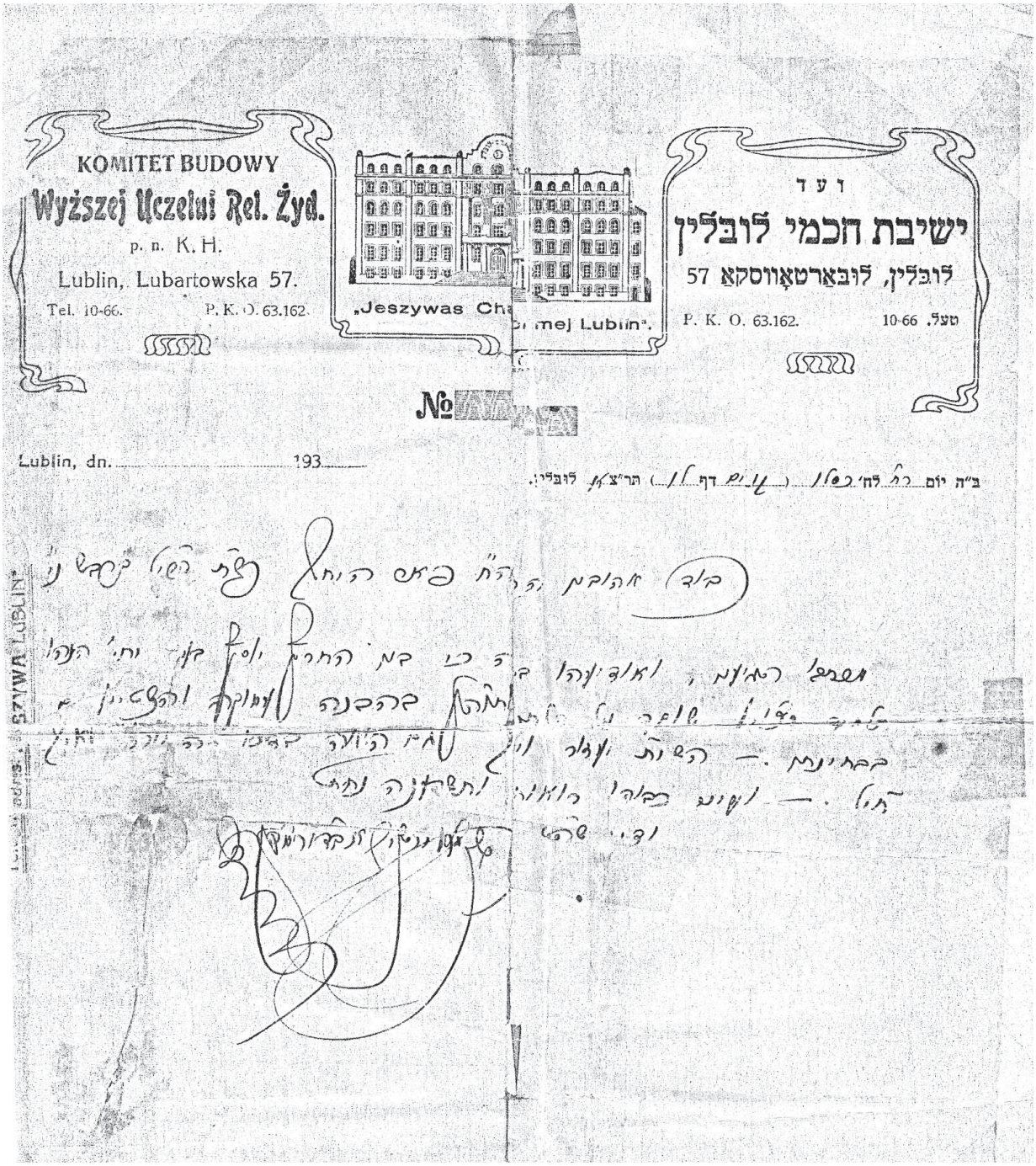

ועד
ישיבת חכמי לובלין
לובלין, לובארטאווסקא 57
טעל[1] 10-66 P.K.O. 63.162 [2]

ב״ה [3] יום כ״ח לח׳ [4] כסלו (קנים דף ל״ו [5])
תרצ״א, לובלין

כבוד אהובי הרה״ח [6] פאר היחש כש״ת [7] הר״ל [8] ברבש נ״י [9]

מכתבו הגיעני ואודיעהו כי בימי החורף יוסף בנו יחי׳ [10] הנהו תלמיד מצוין שוקד על ...[11] ותוה״ק [12] בהבנה עמוקה והצטיין בבחינתו. השי״ת [13] יעזור ו... [14] בדרכי התורה ויעשה חיל. ועיני כבודו רואות ותשבענה נחת.

יד ... ש״ה.. [15]
חתימת הרב מאיר שפירא

[1] טלפון
[2] כנראה תא דואר. אולי חשבון בבנק פ.ק.או?
[3] ברוך השם
[4] לחודש
[5] לצערי לא הצלחתי לפענח. סימון התאריך ״קינים דף ל״ו נראה כמו ציון התאריך בעזרת הדף היומי (שהגה והנהיג הרב שפירא בעצמו) אבל: הדף היומי הוא דף הגמרא, של ש״ס בבלי בלבד. בש״ס הבבלי אין כלל מסכת קנים.
[אגב, 43% מהמשניות אין להן גמרא; יתכן שהיתה ואבדה. יש מסכת קנים במשנה, אבל במשנה לא מסמנים דף, מסמנים את מספר הפרק ומספר המשנה, באותיות הא״ב. לא מקובל לסמן את מספר העמוד; מכל מקום, מסכת קנים היא מסכת קצרה ולא יתכן דף ל״ו.
גם לדעת רבנים ששאלתי, זה סימן כלשהו של לימוד. אחד מהם סובר שאולי זה לימוד פרטי של הרב - אבל כאמור מספר הדף לא מתאים בשום אופן. הדבר עדין בגדר חידה בעיני.
אגב, בדקתי בלוח הדף היומי לאותו תאריך - היה זה בתחילת המחזור השני של הלימוד; למדו אז מסכת ברכות, דף ט. תחילת מפעל הדף היומי היתה בראש השנה ה׳תרפ״ד - 1923. מאז נסתיימו 11 מחזורים.
[6] הרב החסיד
[7] כבוד שם תפארתו
[8] הרב יהודה לייב
[9] נרו יאיר
[10] יחיה
[11] הדף בלוי, לא קריא
[12] ותורתנו הקדושה
[13] השם יתברך
[14] לא קריא
[15] לא קריא, אני מניחה, כמקובל: ידידו דוש״הט = דורש שלומו הטוב

מכתב שני מאת הרב מאיר שפירא
לאביו של תלמיד הישיבה יוסף דב ברבש

מיום ד' ניסן תרצ"ב

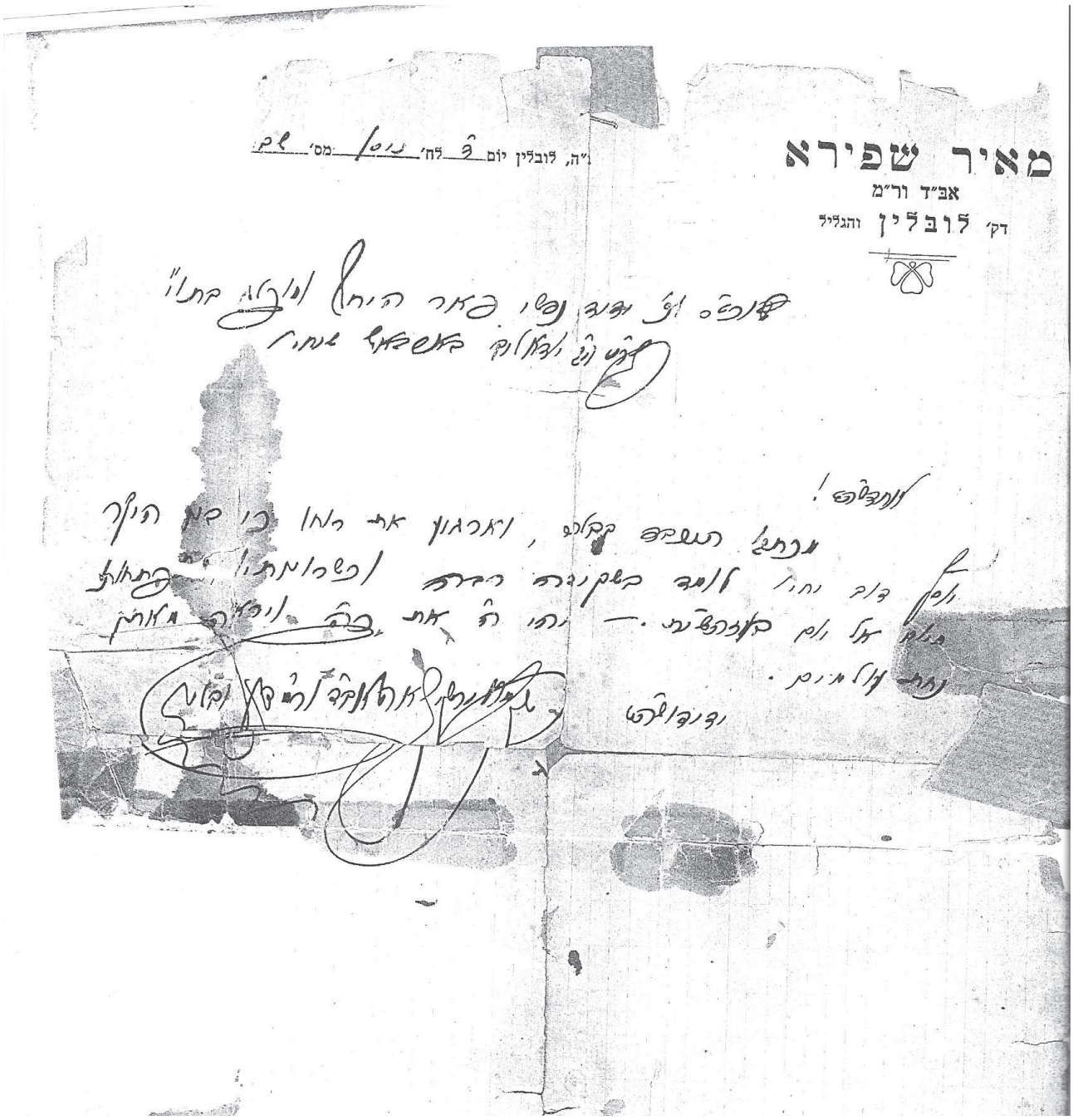

מאיר שפירא

אב"ד ור"מ

דק' לובלין והגליל

teatrnn.pl

מאיר שפירא
אב״ד [16] ור״מ [17]
דק׳ [18] לובלין והגליל

ב״ה [19] לובלין יום ד׳ לח׳ [20] ניסן מס׳ [21] צ״ב [22]

שוכט״ס [23] לכבוד ידיד נפשי פאר היחש ומופלא בתו״י [24]כש״ת [25]
הר׳ [26] יודא [27] לייב בארבאש [28] שיחי׳ [29]

אחדשה״ט ! [30]
מכתבו הנכבד קבלתי וארגיע את רוחו כי בנו היקר יוסף דוב יחי׳ [31]
לומד בשקידה רבה וכשרונותיו מתפתחות מיום אל יום בעזהשי״ת [32].

יהי ה׳ [33] את כב׳ [34] ויראה מאתו נחת עולמים.
ידידושה״ט [35] (חתימה) הרב מאיר שפירא אב״ד ור״מ דלובלין

[16] אב בית דין (הדיין העומד בראש בית הדין)
[17] ריש מתיבתא (ראש הישיבה)
[18] דקהילת (בארמית: של קהילת)
[19] ברוך השם (ברוך האל)
[20] לחודש
[21] מספר (הכוונה לשנה)
[22] תרצ״ב (היא שנת 1932)
[23] שלום וכל טוב סלה
[24] בתודה ויראת שמים
[25] כבוד שם תפארתו
[26] הרב
[27] יהודה (צורת כתיבה, ביידיש, שהיתה מקובלת לעתים בגלות)
[28] ברבש (צורת כתיבה, ביידיש, שהיתה מקובלת לעתים בגלות)
[29] שיחיה
[30] אחר דרישת שלומו הטוב
[31] יחיה
[32] בעזרת השם יתברך
[33] השם
[34] כבודו
[35] ידידו דורש שלומו הטוב

דפים, פיסות עבר: דף עם שיר

השיר של נתן

נתן זינגר ז״ל כתב שיר זה בוורשה ב-16.2.1942.
השיר חתום בשם הפולני שנשא באותו זמן, סטניסלב לוצ׳ינסקי.
את השיר שלחה למערכת אלמנתו ליאוניה (לולה) זינגר.
על נתן ז״ל כתבה בתו דורית אור במדור ״לזכר נפטרים״ (עמ׳ 86).

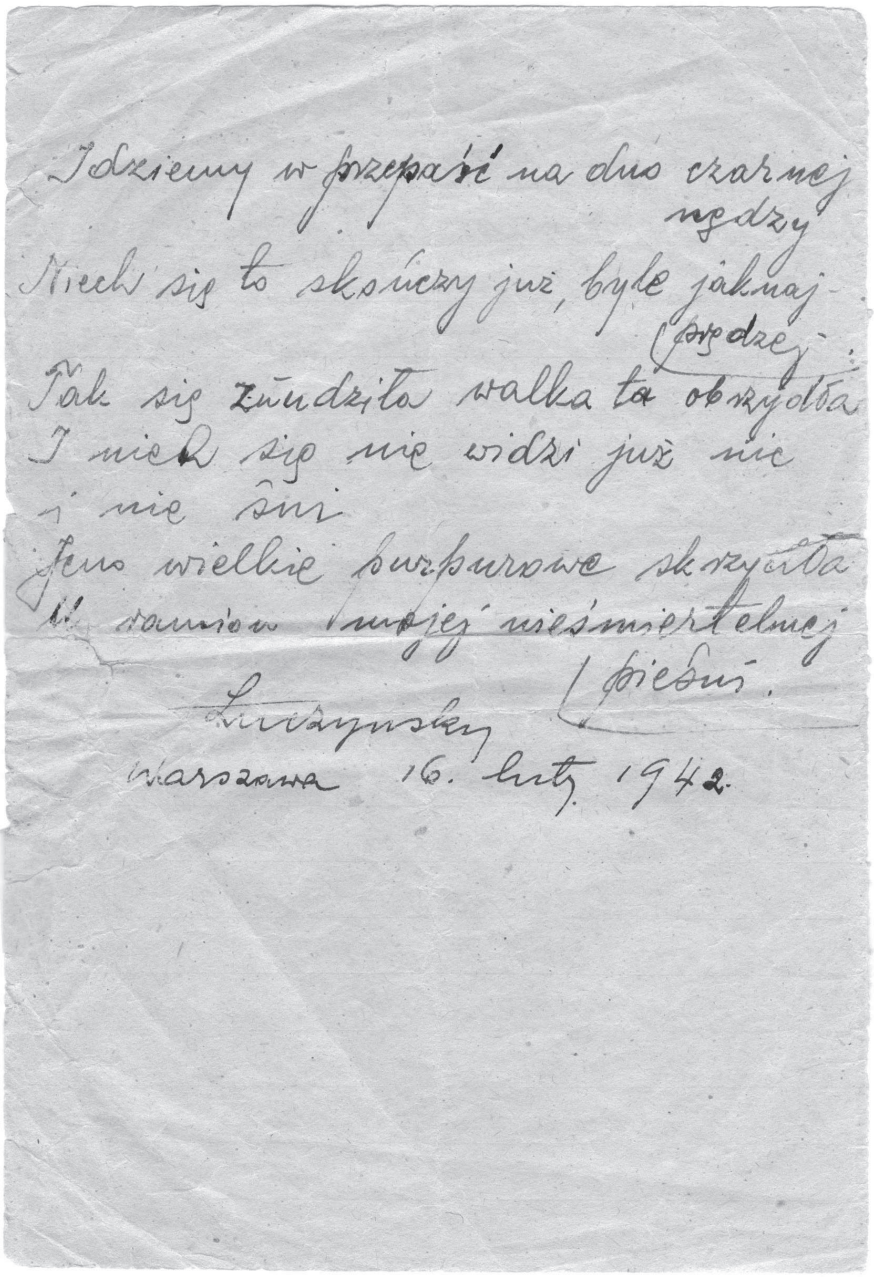

Idziemy w przepaść na dno czarnej nędzy
Niech się to skończy już, byle jaknajprędzej
Tak się znudziła walka ta obrzydła
I niech się nie widzi już nic
i nie śni
Jeno wielkie purpurowe skrzydła
U ramion mojej nieśmiertelnej pieśni.

Łuczyński
Warszawa 16. luty 1942.

1937. נתן זינגר
Nathan Zinger

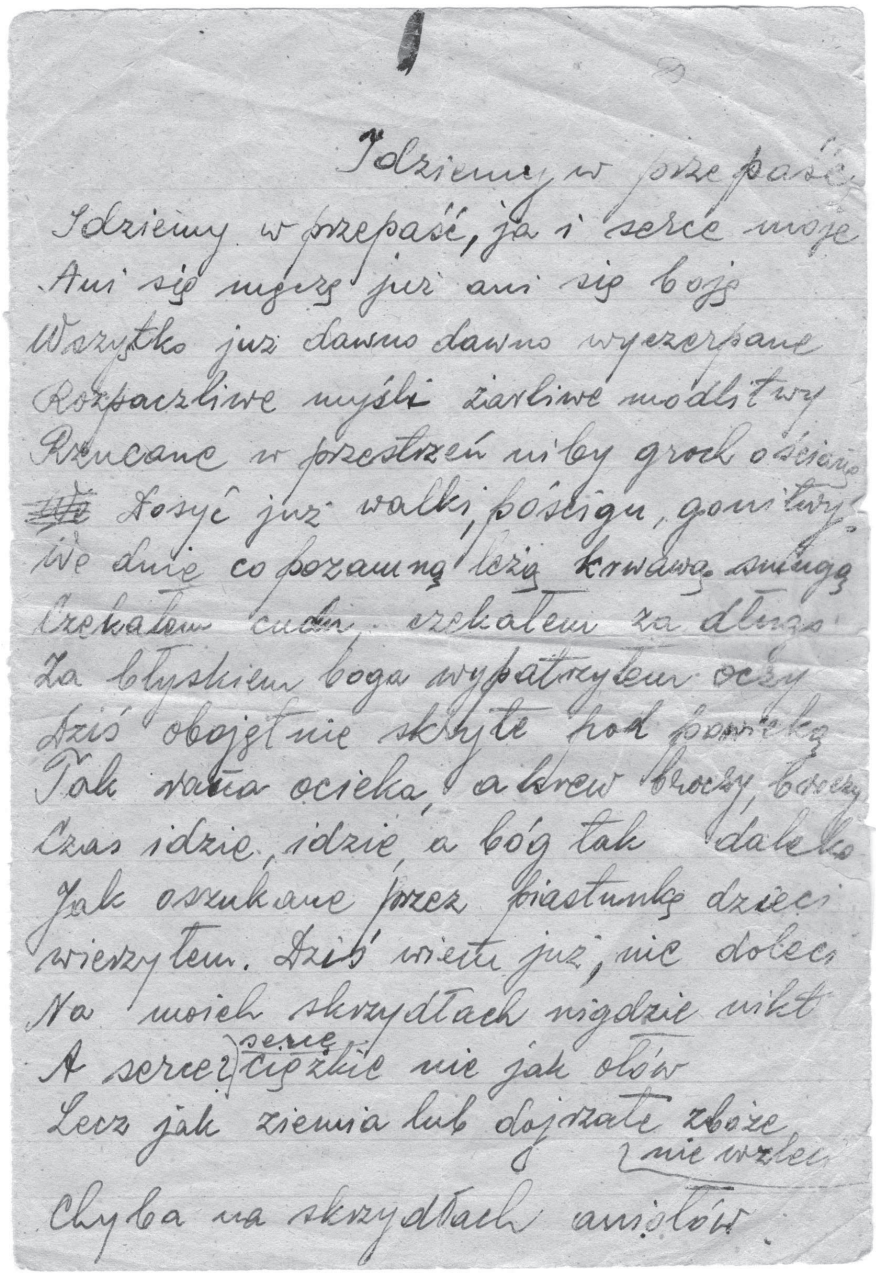

Idziemy w przepaść

Idziemy w przepaść, ja i serce moje
Ani się męczę już ani się boję
Wszystko już dawno dawno wyczerpane
Rozpaczliwe myśli żarliwe modlitwy
Rzucane w przestrzeń niby groch o ścianę
~~We~~ Dosyć już walki, pościgu, gonitwy
We dnie co pozamną leżą krwawą smugą
Czekałem cudu, czekałem za długo
Za błyskiem boga wypatrzyłem oczy
Dziś obojętnie skryte pod powieką
Tak rana ocieka, a krew broczy, broczy
Czas idzie, idzie, a bóg tak daleko
Jak oszukane przez piastunkę dzieci
wierzyłem. Dziś wiem już, nie doleci
Na moich skrzydłach nigdzie nikt
A serce? serce ciężkie nie jak ołów
Lecz jak ziemia lub dojrzałe zboże nie wzleci
Chyba na skrzydłach aniołów.

נתן זינגר

הולכים בתהום

אֲנִי וְלִבִּי הוֹלְכִים בַּתְּהוֹם.
אֵיפֹה מִתְיַסֵּר
וְאֵיפֹה פּוֹחֵד עוֹד.
הַכֹּל נִגְמַר מִזְּמַן,
הַכֹּל חָסַר עֵרֶךְ וְטַעַם.
מַחְשָׁבוֹת נוֹאֲשׁוֹת, תְּפִלּוֹת חַמּוֹת נִזְרָקוֹת לָחָלָל
לַשָּׁוְא.
דַּי לִי כְּבָר לְהֵאָבֵק
בַּרְדִּיפָה, בָּרִיצָה,
וּבַיָּמִים הַמּוּטָלִים מֵאֲחוֹרָי
כְּמוֹ פַּס אָרוֹךְ שֶׁל דָּם.

בַּיָּמִים הָאֵלֶּה חִכִּיתִי לְנֵס.
חִכִּיתִי עַד בּוֹשׁ,
חִכִּיתִי לְאוֹת,
לְבָרָק מֵאֵת אֱלֹהִים.
חִכִּיתִי - עַד שֶׁהִכַּנִּי הַבָּרָק בְּסַנְוֵרִים,
עַד הִתְעַוַּרְתִּי.
הַיּוֹם עֵינַי אֲדִישׁוֹת
וְתַחַת עַפְעַפַּי כְּבוּיוֹת הֵן.
פְּצָעִי מְדַמֵּם
וְהַדָּם נִגָּר, נִגָּר.
הַזְּמַן חוֹלֵף עוֹבֵר
וֵאלֹהִים בַּמֶּרְחָק מִסְתַּתֵּר...

אֲנִי הֶאֱמַנְתִּי.
כְּתִינוֹק הַמֻּרְמֶה עַל-יְדֵי אוֹמַנְתּוֹ - הֶאֱמַנְתִּי...
אַךְ הַיּוֹם בָּרוּר לִי
שֶׁעַל כְּנָפַי שֶׁלִּי
אִישׁ כְּבָר לֹא יַמְרִיא...
וְלִבִּי, לִבִּי הַכָּבֵד
לֹא כְּעוֹפֶרֶת
אֶלָּא כַּאֲדָמָה, כְּחִטָּה בְּשֶׁלָּה -
לִבִּי שֶׁלִּי כְּבָר לֹא יַמְרִיא.
... וְאוּלַי רַק עַל כַּנְפֵי הַמַּלְאָכִים...

אֲנִי וְלִבִּי הוֹלְכִים לַתְּהוֹם,
לִשְׁאוֹל תַּחְתִּיּוֹת
שְׁחוֹרָה מִשְּׁחוֹר.

וּלְוַאי שֶׁיִּגָּמֵר הַכֹּל מָהֵר כְּכָל הָאֶפְשָׁר.
הַמַּאֲבָק הַגּוֹעֲלִי הַזֶּה כְּבָר נִמְאַס עָלַי כָּל כָּךְ.
לֹא לִרְאוֹת דָּבָר.
לֹא לַחֲלוֹם דָּבָר.
וְרַק כַּנְפֵי אַרְגָּמָן עֲנָקִיּוֹת
עַל כְּתֵפַי שְׁיִרִי הַנִּצָּחִי.

חתום: סטניסלב לוצ׳ינסקי
ורשה 16.2.1942
תרגמו מפולנית: ליאוניה זינגר ודורית אור

IDZIEMY W PRZEPASC

IDZIEMY W PRZEPASC, JA I SERCE MOJE
ANI SIE MECZE JUZ ANI SIE BOJE,
WSZYSTKO JUZ DAWNO, DAWNO WYCZERPANE
ROZPACZLIWE MYSLI, ZARLIWE MODLITWY,
RZUCANE W PRZESTRZEN NIBY GROCH O SCIANE.

DOSYC JUZ WALKI, POSCIGU, GONITWY
WE DNIE, CO ZA MNA LEZA KRWAWA SMUGA,
CZEKALEM CUDU...CZEKALEM ZA DLUGO...
ZA BLYSKIEM BOGA WYPATRZYLEM OCZY
DZIS OBOJETNIE SKRYTE POD POWIEKA.

TAK RANA OCIEKA, A KREW BROCZY ,BROCZY,
CZAS IDZIE, IDZIE, A BOG TAK DALEKO...
JAK OSZUKANE PRZEZ PIASTUNKE DZIECI
WIERZYLEM. DZIS WIEM JUZ, NIE DOLECI
NA MOICH SKRZYDLACH NIGDZIE NIKT,

A SERCE, SERCE, CIEZKIE NIE JAK OLOW,
LECZ JAK ZIEMIA LUB DOJRZALE ZBOZE, NIE WZLECI-
...CHYBA NA SKRZYDLACH ANIOLOW.
IDZIEMY W PRZEPASC NA DNO CZARNEJ NEDZY
NIECH SIE TO SKONCZY JUZ, BYLE JAKNAJPREDZEJ-

TAK SIE ZNUDZILA WALKA TA OBRZYDLA,
I NIECH SIE NIE WIDZI JUZ NIC I NIE SNI
JENO WIELKIE PURPUROWE SKRZYDLA
U RAMION MOJEJ NIESMIERTELNEJ PIESNI.

STANISLAW LUCZYNSKI
WARSZAWA, 16 LUTEGO 1942

שרה ברנע

זיכרונות מבית סבי

לבית הסבים שלי בטומאשוב לובלסקי היו שתי כניסות:
כניסה אחת הייתה לדיירי הבית. פרוזדור ארוך הוליך למטבח, וממנו לחדרים אחרים. דרך הכניסה הזאת נכנס מדי בוקר שואב המים; הוא היה מביא על האסל שני דליי מים, מילא בהם את המכל שבפרוזדור, וממנו זרמו המים בצינור דק אל הברז שבמטבח. גם מחלק החלב היה מגיע למטבח היישר מהכפר. דרך הכניסה הזאת היו מעבירים למחסנים שבחצר את כל הנחוץ לניהול משק הבית.
הכניסה השנייה הובילה ישירות לסלון. דרכה היו מקבלים אורחים, במיוחד בימי חג. בסלון אכלנו רק בחגים.
בין שתי הכניסות היו חדרים נוספים: חדר אוכל לכל ימות השבוע והשבתות, חדר שינה שלי ושל הדודים שלי, חדר השינה של הסבתא והסבא, ובסוף - הסלון. רק לעתים רחוקות הגעתי לחלק הקדמי של הבית, אבל הזיכרונות משם הם רבים:

שתי המיטות של הסבים - כל אחת מהן עמדה בפינה של החדר. המיטות היו מקבילות זו לזו, עשויות נחושת עם עיטורים על המשענת של המיטה, מכוסות כיסויים בצבע ירוק כהה ורִקמה של חוט זהב - אפליקציה - בדוגמה סביב כל כיסוי. בעוברי שם תמיד נמשכתי לגעת בבד הירוק הזה, קטיפה שעירה שגרמה לי לחוש צמרמורת בגלל מרקמה הקוצני.
עד היום הם קיימים. כיסוי אחד נמצא אצל הבת שלי, והשני - אצל הבן. אצל הבן הוא מכסה שולחן קטן בסלון, ועליו מונחים ספרים תורניים.
גם היום הנגיעה בבד הזה גורמת לי לצמרמורת...

חנונכייה - בסלון היו מרוכזים כל כלי הזכוכית, הכסף, החרסינה ועוד. כלים לחגים. הסבים קיבלו את החנוכייה ליום החתונה שלהם, ומוטבעת עליה שנת הייצור - 1878. אמי צירפה אותה לְמה שלקחנו בדרך בריחתנו מהבית; החלק האחורי אבד בשלגים של רוסיה. החנוכייה הגיעה אתנו לישראל, וכאן שוחזר חלקה האחורי בהתאם לחרות בזיכרוני. ביום ההולדת ה-50 של בני החנוכייה עברה לידיו, בן הדור הרביעי.

פרוכת רקומה לכיסוי מצות - גם היא מצטרפת לאוסף הזיכרונות שלי. יש בה חלוקה פנימית ורִקמה שנכתב עליה: "כהן", "לוי", "ישראל". יש להניח כי גם היא מאותה התקופה. אני זוכרת אותה מסדר פסח בבית הסבים.

מגש מכוסה כסף עם ארבע צלוחיות מבדולח - גם המגש הוא מבית סבי.

אין לי מושג מדוע אמי בחרה לקחת דווקא את הפריטים האלה מבית סבי במנוסתנו ממנו, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה. כל זה נדד יחד אִתָנו לרוסיה הקרה (לצפונה ולדרומה), בחזרה לפולין ומשם לישראל.

נגיעה קלה בכל פריט או רק מבט בו מעביר אותי בחזרה לבית הסבים. הבית, שהעניק לי ילדוּת מאושרת וביטחון, ביטחון שנבע מהיותי מוקפת קרובי משפחה.
הבית נעלם בִּן רגע... גם האנשים היקרים לי והגעגוע אליהם נשאר עד היום.

חנוכייה שקיבלו סָבַי ליום חתונתם וכיסוי מיטה מקטיפה ירוקה המשמש כיום כמפת שולחן אצל בני

Hanukka lamp that my grandparents had received at their wedding day and a green velvet bedspread which today my son uses as a tablecloth

יהודית מאיר

העגילים של אימא

העגילים של אימא

My mother's earrings

מאז שאני זוכרת את אימא, היא הסירה את העגילים שלה מתנוכי אוזניה רק כדי לנקותם.
זה זיכרון שלוקח אותי אל ילדותי המוקדמת ביותר. תמיד אימא ענדה עגילי זהב קטנים עם מונוגרמה של האות הלועזית M, ישר ובמהופך: MW. "האות הראשונה של שמה, מלכה," כך חשבתי כילדה.
אפילו ביום חתונתי לא הסכימה אימא להסירם ולענוד עגילים אלגנטיים ומרשימים יותר.

לימים סיפרה לי אימא שקיבלה את העגילים מחמותה כמתנת אירוסין לבעלה הראשון. חמותה הזמינה אותם אצל אחד הצורפים הידועים בלובלין. עליהם היו האות M של שמה הפרטי מלכה והאות W של שם משפחתה ויצמן.
הן בעלה הראשון והן אמו נספו בלובלין.

אמי שמרה על העגילים מכל משמר. העגילים שרדו את הגטו, את מחנה הריכוז, בריחות רבות ורגעים שהרעב כמעט הכריע את אמי. הם שרדו אינספור בדיקות. אימא הצליחה להטמינם כל כך טוב, והגרמנים והאוקראינים לא הצליחו למצוא אותם. שאר תכשיטיה נלקחו ממנה או נמכרו, אפילו טבעת הנישואין שלה לא נשארה אצלה. אך לא העגילים.

מדי פעם הייתה מורידה את העגילים מאוזניה ומרתיחה אותם עם מעט חומר ניקוי בתוך סיר קטנטן ששימש במיוחד למטרה זו. תמיד ענדה אימא טבעת נישואין ואת העגילים. לאירועים מיוחדים נהגה לענוד גם טבעת, או שרשרת זהב עם משושה ובתוכה תמונה שלי, או שרשרת חרוזים.

העגילים היוו חלק בלתי נפרד ממנה.
היא ענדה אותם גם כאשר נשמה את נשימתה האחרונה (את טבעת הנישואין היא נתנה לי חודשים לפני כן; אצבעותיה היו רזות מאוד, והיא לא רצתה לאבד את הטבעת).

שתי אחיות הוציאו את גופת אמי מהחדר, וכעבור מספר דקות הן הזמינו אותי להיכנס אל חדר צדדי קטן כדי להיפרד ממנה.
פניה היו שלווים. היא לא סבלה יותר.
לפתע החסיר לבי פעימה: אוזניה של אמי היו ללא עגילי התמיד שלה.
לפני שהצלחתי להתעשת, נכנסה אחות ומסרה לי שקית ניילון גדולה ושקופה. בתוכה היו הכותונת של אימא וזוג העגילים.

יהודית מאיר עם הוריה, מלכה ופנחס זיסקינד

Judith Maier with her parents,
Malka and Pinchas Ziskind

פודרייה מכסף

בעיתון הפולני **Magazynie Dziennika Wschodniego**
התפרסם סיפורה של **הנריקה גרוצ׳ובסקה (Henryka Grochowska)**
ראיין אותה העיתונאי **ולדמר סוליש (Waldemar Sulisz)**
תרגם מפולנית **יצחק כרמי**

חייקה פורטק ואני הלכנו יחדיו לבית-ספר יסודי. היא הייתה ידידתי האהובה. הוריה של חייקה היו בעלי מאפייה וחנות. המאפה הטעים ביותר היה מעֵין פיתה עם בצל ופרג. את הפיתות האלה אני זוכרת עד היום; למעלה משישים שנים עברו מאז, אך רֵיחן שמוּר עִמי עדיין...

בנובמבר 1942 תפסו הגרמנים את כל היהודים בעירֵנוּ גלוסק והעבירו אותם לגטו בלובלין. הוריה של חייקה הצליחו להימלט וברחו ליער. אולם משהו "פיתה" את אביה של חייקה לשוב לבקר בבית. הוא נכנס למאפייה, לקה בלבו ומת. חייקה, אחותה ואִמה החליטו לבדוק מה קרה לאב. הם שבו הביתה, ראו אותו מת ויצאו לרחוב. ברחוב ראה אותן מוכתר העיירה, סדובסקי (Sadowski). הוא עצר אותן והובילן לבית הסוהר. אני רצתי אחריהן. לפתע הסתובבה חייקה, הוציאה פודרייה ולחשה אלַי: "שמרי עליה, כי אינני יודעת מה יהיה מחר."

למחרת התקשר המוכתר לשוטר פולני. השוטר הוביל את שלושתן לבית הקברות היהודי, ושם ירה בהן - אחת אחרי השנייה, כמו בכלבים חסרי בית. זה סוף הסיפור.

כאשר נודע לי שב"ישיבת חכמי לובלין" המחודשת נפתח מוזיאון יהודי, החלטתי למסור לישיבה את הפודרייה-מזכרת מחייקה. וכך עשיתי.

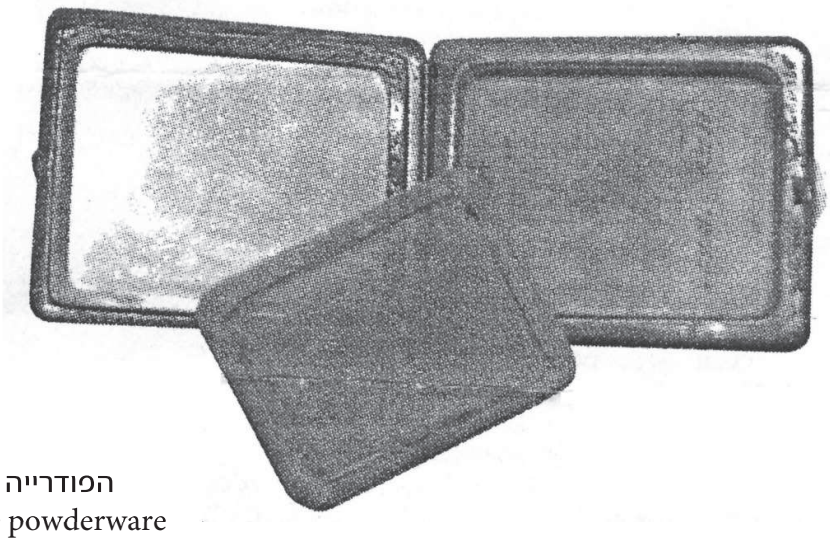

הפודרייה
The powderware

teatrnn.pl

שולה רוט
נוקף הזמן ומתקתק

אני נאמן כמו תמיד
לאהובתי הנוכחית.
אבל היא מצֻדה
מתנהגת כמו ילדה.
משליכה אותי מעליה
על המיטה ומתחתיה.
משליכה ומחפשת,
רוצה אותי? אולי דוחה?
כשלא מוצאת אותי -
מייד צורחת ובוכה.

ללבה אני יקר,
אני לה קמע,
אלַי כמיהתה.
אני בין שדיה מיטלטל
גם ביום וגם בליל.
אני מזכרת יחידה
מבית אביה ואמה.
אינה מתחשבת בגילי הסב,
בן מאה ועוד ט״ו,
וכולי עשוי זהב.

נוקף הזמן ומתקתק,
הקשיבו לסיפורי המרתק:
רכש אותי בקוֹלוֹמַאי
רב שלמה, סוחר התה,
כנדוניה לבתו,
לקשט את חתנו.

חיים החתן
בחנות היה זבן.
אותי קשר למכנסיו
בשרשרת זהב
כמו כלבלב.
כשהיו באים קונים
הוא אותי היה מראה
לקהל המשתאה.
לא שמח בי לאורך זמן,
כי בפולין דאז נחשב חתרן,
קומוניסט ומהפכן.
לכן אסרוהו
ולי״תפיסה״ השליכוהו.

אשתו טמנה אותי
במקום מסתור,
עטוף בחולצתו,
שומר את ריחו.

נקף הזמן.
המלחמה פרצה.
הגרמנים לפולין פלשו.
חיים מבית האסורים ברח,
אותי, את הקמע, אתו לקח,
לאשתו ובתו נשק
ולצד הסובייטי חמק.

נקף הזמן.
הגרמנים לרוסיה פלשו.
חיים אל אשתו שב.
אותי הפקיד
בידי גיסו **דוד**.

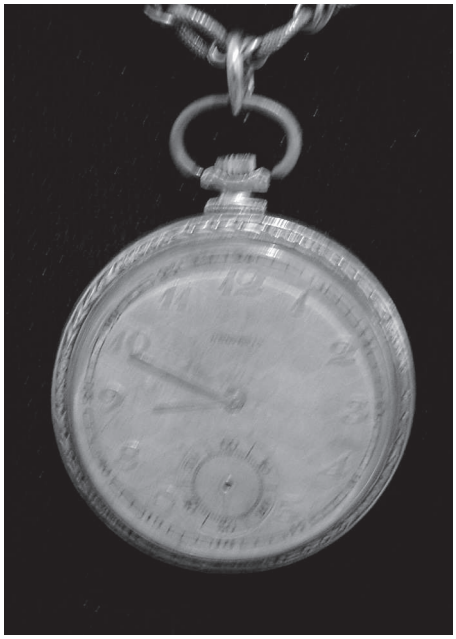

The watch השעון

שולה רוט עונדת את השעון של סבא
Shula Rot wears her grandfather's watch

וכך עליו ציווה:
סע לרוסיה - ארץ הצדק!
סול לנו דרך בעולם החדש -
מקום היעד לאביון ולרש!

דוד נשא אותי בכיסו.
ברעב וכפור, בגולאג של סיביר,
עבור פת לחם
אותי לא המיר.

נקף הזמן.
כעבור שש שנים,
רזה בלי שינייים
חזר דוד על קביים,
אל אשתו, אל בנו,
חיפש את חיים.

חיים
כבר לא בחיים.

אני **השעון**
חזרתי אל אלמנתו,
ובמותה -
ירשה אותי בתו.
היא אהובתי הנוכחית,
לה אני נאמן תמיד.
אהיה אִתה עד יום מותה,
ואחריה אל בניה,
ומהם אל בני בניה.
אמן,
יהי כן!

משה הנדלסמן

תמונות ילדות מלובלין, רובע וייאניאבה

ילדות

ב-1925 נולדתי בלובלין לאבי **מיכאל הנדלסמן** ולאמי **חיה לבית חזן**. גרנו ב**שדרות דלוגושה 16**. כאן נולדו גם אחיותַי: **אסתר, פולה, מַאשה, אלקה, חנה ולאה**.
משפחת אבי גרה בלובלין מזה כמה דורות. סבי **משה** וסבתי **צירל**, אחיותיו ואחָיו של אבי ובני משפחותיהם - כולם גרו בלובלין. משפחתה של אמי התגוררה בבריסק שעל הנהר בוג.

מול החצר שלנו, מעבר לכביש, בפינה עמדה "בוטקה". בפנים ישבה מישהי. היא הייתה מקבלת תשלום, הכניסה את הכסף למגירה, ובתמורה לכך הזרימה 12 ליטרים של מים לתוך דלי. היא זו אשר קבעה את סכום הכסף ששולם ואת כמות המים שחולקה.
ליד הביתן הזה לממכר מים ניצב קיוסק ציורי לממכר עיתונים יומיים, ירחונים וסיגריות. מדי יום הצמדתי את פנַי לחלון הקיוסק כדי שאוכל לראות את התקדמותו של טרזן בגיונגלים. חוברות אחרות נשאו שמות דוגמת "הבת המקוללת", "מוות עם קלון" וכן הלאה.
בשכנות לקיוסק הייתה כיכר, ונערך בה מסחר בתוצרת חקלאית. איכרי הסביבה היו מביאים את התוצרת לשם, ותמורת תשלום היה אפשר לרכוש מוצרי חלב, ירקות, פירות ועופות למיניהם. ילדים כמוני אהבו מאוד להסתובב באזור הזה ולהתמזג עם המוני אנשים.
דרומית לשם נגמר עולמנו זה, עולם אשר שכן על גדות הנהר צ'חובקה שחצה את רובע צ'חובקה. אנו הילדים היינו משתכשכים להנאתנו במימיו של הנהר ומשחקים משחקי מים סביב המקפצה המודרנית אשר בהמשכו.
ליד ביתנו חנו האוטובוסים שבאו ממרכז העיר. על כלי הרכב התנוססו השם "האוטובוס העירוני של העיר לובלין" וסמל העיר - העז הנשענת על גזע עץ. אנו הילדים היינו אוספים את הכרטיסים המשומשים של הנוסעים שירדו בתחנה, מחליפים אותם בינינו ומתגאים בהם כעשירים.
רחוב דלוגושה שהתגוררתי בו הוביל לשדרות רצלביצקה, ומשם לרחוב סלובינק. בצומת הרחובות דלוגושה ורצלביסקה הייתה תחנת דלק צבועה כחול. את הדלק מילאו ידנית באמצעות פומפה (במקום משאבת דלק). נושאים טכניים מתקדמים מעין אלה עניינו אותי בהיותי ילד.
במרחק מה משם הייתה כנסייה קתולית. התקיימו בה תפילות ימי-חג, ובהן השתתפו חיילים ששכנו בבית החייל אשר נמצא לא רחוק משם. החיילים השתייכו לגדוד הלגיונות הרגליים מבסיס 8.
טקסים צבאיים עניינו אותי מאוד. אהבתי לראות את החיילים שצעדו בסך לצלילי תזמורת, את הפרשים החגורים חרב שרכבו על סוסיהם ואת הדגלונים שהתנוססו מעל.
רוב האוכלוסייה בווייאניאבה הייתה יהודית, אך התגוררו בינינו גם משפחות פולניות. בעיות בין ילדים פולנים ויהודים אינן זכורות לי כלל. המצב השתנה כשהתרחקנו מוויאניאבה והתקרבנו למרכז העיר לובלין. הנערים הנוצרים התגרו בנו. בראותם יהודי, כאילו היו חייבים להתגרות בו. חשתי אי נעימות רבה, כיוון שלא הבנתי את סיבת ההתגרות.
ברובע שלנו, בשדרות רצלביצקה, היו בית הכנסת ובית המדרש ממוקמים זה ליד זה.
אבי ז"ל ואני היינו הולכים להתפלל בשבתות. חביבים עלַי מאוד היו החגים היהודיים, בייחוד חג סוכות; המשפחות בנו את הסוכות בחצרותיהן. אלה היו צריפונים עשויי קרשים, ושם היו המשפחות נפגשות לסעודת החג.

בית הספר

אחיותַי למדו בבית הספר העירוני 'קרולובה ידביגה' אשר נמצא לא רחוק מביתנו.
אותי החליטו הורַי לשלוח לבית-ספר עברי. את שלוש שנות הלימודים הראשונות עשיתי **בבית הספר הדתי 'יבנה' שברחוב לוברטובסקה 8**. היום זהו ביתה של קהילת יהודי לובלין.
בית הספר 'יבנה' סגר את שעריו מסיבה שאינה ברורה לי. הורַי העבירו אותי ל**בית-ספר 'תרבות' שברחוב נייצלה 7.** היה זה בית-ספר עברי פרטי, ורמת הלימודים בו הייתה גבוהה מאוד. בהתאם לכך גם שכר הלימוד היה גבוה מאוד... בתחילה חומר הלימודים היה קשה עבורי, אולם במרוצת הזמן התאקלמתי והפכתי לתלמיד מהשורה.
בבית הספר למדו יחדיו בנים ובנות. למדנו את כל המקצועות שלמדו בבתי-ספר עירוניים פולניים: שפה

וספרות פולנית, גיאוגרפיה והיסטוריה פולנית וכן הלאה. אבל השפה השלטת בבית הספר הייתה עברית. למדנו עברית ודיברנו עברית. היסטוריה של העם היהודי, ספרות, תנ"ך, חשבון, פיזיקה - את כל המקצועות האלה למדנו אך ורק בעברית. הדרישות מהתלמידים היו גבוהות מאוד. מדי פעם ביקר אותנו המפקח על בתי הספר כדי לעמוד על רמת הלימודים.

זכורים לי רוב המורים אשר לימדוני: המורים דְרֶשֶׁר, גולדרינג, פינצ'וק, קלינביץ, דולינסקי, ובעיקר המנהל **אריה מוּריק** (מנהל בית הספר אחרי **ישראל שליטא**). לפני כשנה הוא נפטר בישראל.

מהרובע שלנו אני הייתי היחידי שהלך לבית הספר 'תרבות'. הלכתי את הדרך רגלית. בבוקר השכם הייתה הדרך לבית הספר נסבלת פחות או יותר, אך הדרך בחזרה הפכה סיוט. הנערים הפולנים התגרו בי; הם ידעו שאני יהודי, כי על כובע בית הספר התנוסס מגן דוד. לא אחת הומטרו עלי מכות, ונאלצתי לברוח דרך רחובות אחרים בדרכי הביתה. קצרה בינתי מלהבין את פשר התנהגותם זו; הן לא הייתה לכך שום סיבה.

בבית הספר שלנו חגגנו את החגים הכלל-לאומיים: ב'יום ההגנה האנטי-אוויריתי צעדנו בסך יחד עם כל ילדי בתי הספר הממשלתיים וחזינו בביצוע תרגילי ירי אנטי-אוויריים של הצבא; ב-11 בנובמבר, יום העצמאות של פולין, התנהלו חגיגות; כנ"ל ב-3 במאי, יום החוקה של המדינה. באותם ימים התקיימו תהלוכות של בתי הספר, ובייחוד בלט המצעד של הצבא על יחידותיו. המצעד יצא מה"קושארי" (המחנה) וצעד לאורך הרחוב הראשי. בראשו עמד מפקד המחנה הרכוב על סוסו, ומאחוריו צעדה תזמורת צבאית. את התוף הענקי היה מוביל סוס פוני אשר נרתם לעגלה צבאית קטנה. בית הכנסת המרכזי בלובלין אירח את אחד הקצינים. בהפסקה שבין התפילות נשא הקצין נאום חגיגי מעל הבמה ובירך את המתפללים לכבוד חג העצמאות.

ישיבת חכמי לובלין הייתה ישיבה מרכזית לכל יהודי הגולה. בראשה עמד הרב הגאון, ר' מאיר שפירא, זכר צדיק לברכה. מיטב הנוער מהתפוצות למד בישיבה זו תורה וחכמה יהודית. מדי פעם ביקרו תלמידי בית-ספרנו בישיבה בצורה מאורגנת. בייחוד התעניינו בדגם המיניאטורי של בית המקדש; המודל נבנה לפי קנה מידה והציג את הלשכות הפנימיות, את הדביר המתנוסס מעל, את המשטח ואת המזבח שהכוהנים הקריבו עליו מנחה לאלוהים לשלום העם (ראה בחוברת זו, עמ' 41-40).

מכיתתי שמנתה כארבעים תלמידים נותרנו שניים: אני ומשה אופטובסקי, אִתו אני מקיים קשר הדוק עד היום.

תלמיד נוסף מכיתתנו, ארליכמן ירחמיאל, נפטר בשנה שעברה.

בחזרה ללובלין

ב-1999 ביקרתי בעיר הולדתי לובלין, לראשונה מאז נותקתי ממנה למשך שישים שנה.

ביקורי התקיים במסגרת נסיעה של משלחת מטעם עיריית ראשון לציון. בראש המשלחת עמד ראש העיר, מר מאיר ניצן. עירנו היא עיר תאומה לעיר לובלין, והודות לכך התאפשר לי לבקר במקום הולדתי ובעולם ילדותי עד פרוץ המלחמה.

מביתי לא נותר זכר. במקומו הוקם מחסן, ואין אני יודע מהו ייעודו.

רחוב דלוגושה מסתיים בבית מספר 12. כאמור, ביתי היה ממוקם בבית מספר 16.

מבית מספר 12 ואילך כל האזור כאילו גולח, ולא נותר ממנו זכר. נותר רק הזיכרון שלי כיליד לובלין - זיכרון של אותה העיר אשר בה נולדתי, בה גדלתי ובה צעדתי עתה ברחובות שיהודיהָ נעדרו מהם.

ראשון לציון, 12.2.2006

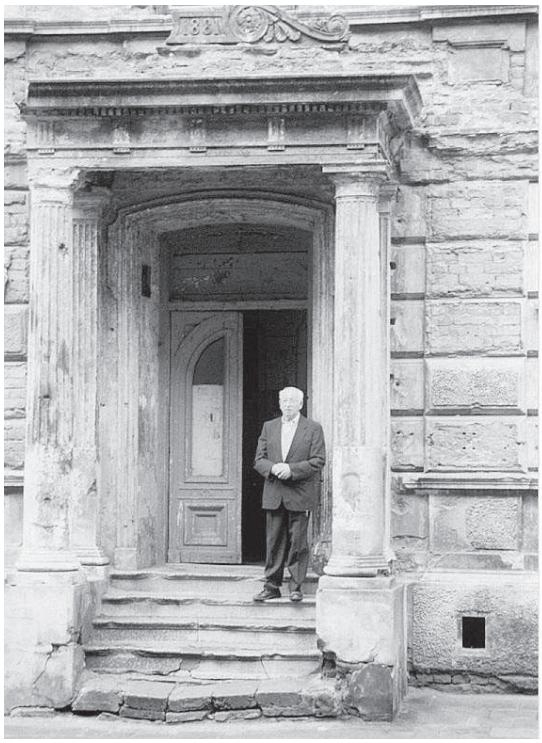

משה הנדלסמן בפתח הבניין שפעם שכן בו בית הספר העברי "תרבות", רחוב נייצלה 7

Moshe Handelsman at the entrance to the building in Niecala 7, once the place of the jewish "Tarbuth" School

איפה הבית שלי?
הצריפים שעמדו לאורך רחוב דלוגושה אינם עוד, הרחוב נגמר פתאום ובמקום בו עמד ביתי עומד מחסן
Where is my home? The wooden houses which had stood across Delogosha street are gone, suddenly the street ends, and a warehouse stands instead of my home

פעם היה זה בית הספר "יבנה". היום הבניין ברח' לוברטובסקה 10 משמש מרכז לקהילה היהודית בלובלין.
משה הנדלסמן בין ראש עיריית לובלין לשעבר אנדז'י פרושקובסקי לבין ראש עיריית ראשון לציון מאיר ניצן
Once it was Yavne school. Today the building at 10 Lubartowska Street is a center for the small Jewish community. Moshe Handelsman between former Lublin mayor, Andrzej Pruszkowski, and mayor of Rishon Leziyon, Meir Nitzan

שרה ברנע

אווה אייזנקייט (לבית שק) מלובלין ובתה, אסתר מיינרס מפלורידה

מימין לשמאל: אסתר מינרס, אוה שק, שרה ברנע

From right to left: Esther Minars, Eva Eisenkeit, Sara Barnea

לפני כשנה נוצר קשר בין **אווה אייזנקייט (לבית שק)** לביני. הקשר הזה נוצר ביזמת **אסתר מיינרס**, בתה של אווה המתגוררת בפלורידה.

אסתר איתרה אותי באמצעות חקירתה את שושלת היוחסין של המשפחה. במסגרת חקירתה את תולדות המשפחה, ובמעגל רחב יותר את השואה ואת אלה ששרדו את המלחמה, מצאה כי אבי ואמה של אווה היו בני-דודים. שניהם היו צאצאים למשפחת שפרן. בהיעדר החוליות המקשרות של הקרובים שנעלמו, הקשר המשפחתי הופך להיות משמעותי, מרגש וקרוב ביותר. במשך כשנה קיימנו קשר באמצעות האינטרנט, ובתחילת חודש מאי נסעתי לביקור אצל אסתר ואמה-אווה אייזנקייט לבית שק מלובלין.

אסתר ובעלה **ברי** קיבלו את פנַי בשדה התעופה במיאמי, מרחק נסיעה של למעלה משעה ממקום מגוריהם. הפגישה הייתה מרגשת מאוד, כאילו היינו קרובי משפחה קרובים ביותר. התארחתי בביתם במשך כשבועיים; בני הזוג הפגינו רצון רב להנעים לי את שהותי ונהגו בי כבמכרה ותיקה. הייתי אדם זר שהם לא הכירו, ובכל זאת הכניסוני לביתם והשקיעו מאמץ ביצירת אווירה לבבית בינינו.

פעילותה של אסתר מיינרס מדהימה בעומקה, וגם התמדתה של אסתר ראויה לציון. הדבר כרוך באיסוף חומר רב ממקורות שהיא גילתה בעצמה, חומר אותנטי שממנו היא לומדת על אודות השואה בכלל ועל אודות העיר לובלין וקרובי משפחתה בפרט. זהו מחקר אקדמי, "עבודת דוקטורט". בידיה תיעוד רב, והיא זוכרת את העובדות בעל-פה. אסתר משקיעה מרץ וזמן רב בשחזור העבר ובשימורו; היא מנציחה את זכרם של אנשי המשפחה הענפה שנעלמו פתאום. אִמה לא מפסיקה לספר לה על אודותיהם. אסתר מקשיבה בקשב רב לסיפוריה של האם. האחרונה הצליחה לשרוד בלובלין ובסביבה - היחידה מכל בני משפחתה, יחידה מבין שמונה אחים ואחיות, הורים, דודות ודודים וקרובים רבים שנספו בשואה. מרתק השילוב בין האם המספרת לבין הבת המקשיבה. אסתר אוספת את החומר, חוקרת, מחפשת ומוצאת מסמכים ומצליחה ליצור רצף היסטורי של קורות משפחה יהודית על ענפיה הרבים. וכן, יש גם עדויות על ההשמדה.

אסתר יודעת את כל הפרטים, לרבות הקטנים ביותר. כאשר האם מפסיקה לספר, ממשיכה אסתר מאותו המקום. היא מכירה את כל הפרטים ויודעת להזכיר את כל השמות: מי היה נשוי למי, מי היו ילדיהם, מי היו הסבים ועוד ועוד. מרתק ומופלא הוא התהליך שנוצר בין שתי הנשים האלה, האחת מספרת והשנייה יודעת להקשיב. הבת מוצאת חשיבות רבה בסיפורים האלה ורואה זאת כחובתה להנציח את עדותה של אמה על אודות השואה, העבר הפרטי שהוא גם העבר של היהדות כולה אשר הושמדה. אִמה שרדה בנס את התופת, והתופת אינה עוזבת אותה ומצווה עליה להעביר את המידע אל הבת כדי להמשיך ולספר את קורות המשפחה והיהודים.

בחיפושיה הרבים הצליחה אסתר לאתר תעודות לידה, תעודות פטירה, תעודות נישואין ורשימות של הנספים בשואה. דור ועוד דור אחורנית, שמות החוזרים על עצמם בכל דור. היא זוכרת כל דור ואת שמותיהם של הקרובים והרחוקים ביותר.

אסתר יודעת לספר על אודות דרכם האחרונה של הקרובים. היא שמעה את סיפורי אִמה, אישה בת למעלה משמונים הזוכרת בבהירות ובצלילות דעת את כל האירועים - החל בימי ילדותה (ועוד לפניהם) וכלה בהישרדותה הודות לתושייתה, לכוחותיה הנפשיים ולחכמתה הרבה. אלה עזרו לאם לנתח כל מצב ולנקוט יָזמה לפני שיד הרוצחים תשיג גם אותה. היא זוכרת את רחובותיה של לובלין, את בעלי החנויות, את החיים היום-יומיים; אווה מספרת על כך בשטף - כאילו רק עכשיו ביקרה שם, כאילו רק עכשיו זה היה. יודעת לספר לי על אודות בית סבי מצד אבי, על כך שלא הייתי "אכלנית" טובה, על אודות קרובי משפחה בלובלין מצד אמי וכתובתם ועוד. ביליתי בביתה יומיים, ובמשך הזמן הזה שמעתי שוב ושוב את סיפוריה המדויקים על אודות העבר. הסיפורים הללו נחרתו בזיכרונה, והיא מעבירה אותם לבתה. אווה מדברת פולנית טובה ואידיש עסיסית.

עבורי זו הייתה נגיעה בעבר, אפשרות להיזכר ולשמוע פרטים רבים ולא מוכרים על אודות הקרובים שלי. הכרתי אישה שכל חייה עוברים בצל הטרגדיה הגדולה שלה ושל כולנו.

ולהלן סיפור קצר המסכם את הישרדותה: כאשר חזרה ללובלין עם סיום המלחמה, אווה הגיעה לבית המשפחה שלה ולא מצאה בו איש. היא התיישבה על המדרכה ברחוב והחלה לבכות. הצטרף אליה שורד ממשפחה שהכירה.

אין ספק, מי שהיה שם לא מסוגל לצאת משם. נחמתה היא בבתה, אסתר; הבת יודעת ורוצה להקשיב בקשב רב לסיפורי האם. היא רואה לעצמה חובה להעביר את עדויות האם לדורות הבאים.

אסתר וברי מיינרס משתייכים לבית הכנסת המקומי, שומרים על המסורת היהודית, פעילים בחיי הקהילה, דוברי עברית. זוהי משפחה יהודית יפה, ולבני הזוג יש בן ובת ושני נכדים. בביתם, באווירה של מסירות לילדיהם ולנכדיהם ומתוך שמירה על קשר עם הנעשה בישראל ועם העבר, אסתר שוקדת על חקירתה את השואה ואת תוצאותיה. בעלה תומך בפעילותה זו.

הם רחוקים מישראל מרחק 14 שעות טיסה, אבל הם אתנו - עם יוצאי העיר לובלין ועם הכאב הפרטי והכללי על היעלמות המשפחות והקרובים שהיו ואינם עוד...

פרק מספר

עם פרוץ המלחמה הייתה מרים דורפסמן ילדה קטנה. לאחר בריחה מגטו לובלין נדדה בכפרים יחד עם הוריה ואחותה עד שמצאו מקום מחבוא אצל איכר - בעליית גג מעל האורווה, הרפת והדיר.
שם הסתתרו שנתיים וחצי עד לשחרור.
עם השחרור התחילו חיים חדשים:
"מותר יהיה לחלות, לקבל חום, להשתעל, להתעטש, לצחוק ולבכות."

שנים רבות אחר כך כתבה מרים דורפסמן ארבוס את הספר "ילדות אבודה" - זיכרונות המלחמה דרך עיניה של ילדה קטנה.
הפרק המובא כאן הוא זיכרון של לילה אחד בעליית הגג מעל האורווה.

מרים דורפסמן ארבוס

הירח עושה יד אחת עם אלוהים

פרק מהספר ילדות אבודה

מרישה הסתובבה בעליית הגג כל היום. היא הייתה מאוד לא שקטה. כל הזמן הסתכלה לעבר אמה השוכבת בשקט. היא לא דיברה הרבה, רק לפעמים הסתכלה לכיוונה כשואלת: מה המשחקים הללו? למה ללכת הלוך ושוב? אבל לא אמרה לא. פלה ישבה ליד אימא, מלטפת אותה ואומרת לה משהו בשקט. גם האב שכב ליד אימא, ומפעם לפעם לחש לה משהו באוזן. התנהגות כולם הייתה מאוד מוזרה ומאוד עצבנה את מרישה.
באותו יום אבא קילף את תפוחי האדמה, כי אימא לא קמה ממשכבה. ובאותו היום מרישה חיכתה לאוכל, מחזיקה כף מוכנה בחוסר סבלנות כדי להיות הראשונה שתטבול אותה בסיר. האב אכל אך מעט, גם פלה מעט, ואימא בכלל לא נגעה באוכל. ממש סירבה.
השעות נמשכו לאט, כאילו מחוגי השעון נעצרו כאות של מרד. עייפות נפלה על מרישה שהתעייפה מלהתבונן בהורים ובאחות הלוחשים והחליטה לשכב לישון. לפי הסדר הקבוע היא שכבה ליד אחותה, כלומר בקצה. פלה שכבה ליד אימא, ומהצד השני של אימא היה מקומו של האב. היא נרדמה.
שוב חלמה על גטו. אנשים הלכו בזוגות בשקט מול איש האס.אס היושב ובודק את הנוכחים בעיניים חודרות. על אפו היו משקפיים, ובהם ראתה מרישה את עצמה טובעת בבוץ. היא עשה מאמצים מרובים לצאת אל פני השטח; הושיטה יד וקראה לעזרה בקול קורע לב. ופתאום אלתו של הנאצי נחתה בשריקה ושמה קץ לכול. התמונה נעלמה. היא התעוררה מחלום הבלהות, פקחה את עיניה בקושי, ושוב עצמה אותן. אבל משהו בהיר לחץ על עיניה. לכן שוב פקחה אותן והביטה בחוסר

"ילדות אבודה" – ספרה של
מרים דוֹרפסמַן אַרבּוּס
– "Lost childhood"
The book of
Miriam Dorfsman Arbus

אמון. היה די בהיר, דבר שלא הורגלה לו. דרך החלון נכנס אור.

היא מאוד נבהלה. חשבה על הגרמנים, על חיפוש חוזר, ושותקה מפחד. אך לא! היה זה הירח שהציץ לתוך עליית הגג. אין גרמנים, אין צעקות או קריאות. איש לא נמצא לידה, היכן כולם? היא החלה להתבונן מסביב. היא הבחינה בהורים ובאחות השוכבים סמוך לחלון. קפצה ממשכבה ורצה אל המשפחה, אבל נדחפה קלות על ידי אחותה. חזרה והתיישבה כשהיא לא מבינה דבר. דבר מה סודי נשאר תלוי באוויר.

פתאום שמעה אנחות שקטות של אימא. היא סבלה. "מה כואב לה?" חשבה מרישה בקדחתנות וקמה שוב כדי להתקרב אליה. היא ראתה את האב רוכן מעליה וביקשה: אבא, אני רוצה לשבת אתכם כאן. אבל אבא "נבח" בהחלטיות: לא! כעבור זמן מה כולם נעו בעקבות הירח הנודד.

הירח נדד, והם יחד אתו. אנחותיה של אימא גברו.

מרישה הבוכייה כרכה ראשה בכרית וכיסתה עצמה בשמיכה עד כדי חוסר נשימה על מנת לא לשמוע את האם הסובלת. היא שכבה כך כמטושטשת במשך פרק זמן לא ידוע.

פתאום נשמע מרחוק קולו של האב הפונה לפלה: הביאי מספריים!

מזועזעת ממה ששמעה הסירה מעצמה מרישה את השמיכה והכרית. היא ראתה באוויר מספריים גדולות שהאב השתמש בהן בעבודתו. "אלוהים אדירים," חשבה, "לשם מה המספריים? האם אבא רוצה להרוג אותנו ולסיים את עינויינו?"

"לא! אני לא רוצה למות!" צעקה.

"תשתקי!" סינן האב.

מרישה המשותקת מפחד השתתקה ולא זעה מן המקום. היא רעדה כולה.

ושוב היא חולמת. לא, מרישה לא חלמה. היא שמעה בכי של ילד, ויחד עם זאת את קולו של האב.

"פלה, תסתמי לילד את הפה והאף!" קרא אבא בהתרגשות.

"תראה איזה עיניים גדולות ויפות יש לו!"

"תעשי מה שאני אומר לך," ציווה בקול שלא מקבל סירוב.

זמן קצר לאחר מכן פלה השמיעה קול: "אבא, התינוק לא בוכה."

"ככה צריך להיות, ילדתי," ענה אבא.

האב היה רכון עדיין מעל האם ועשה תנועות במספריים. פתאום הכול השתתק. בתנועה של סהרורי הוא עטף את הילד במשהו לבן והשכיבו ליד האם. זו הסתכלה עליו בעיניים לא רואות, כי הדמעות הציפוה.

כעבור זמן קצר הוא לקח את הצרור והתחיל לרדת לאט בסולם.

עבר זמן רב עד לשובו. הוא חזר ללא הצרור, ראשו מורכן. עינוי וכאב היו תלויים באוויר. איש לא העז לומר מילה. פלה בפינתה מיררה בבכי. אימא שכבה כאילו החיים ניטלו ממנה. אחר כך לקח האב את הדלי, ושוב החל לרדת בסולם. מרחוק קרקרו התרנגולים. החל לעלות שחר. אחרי פינוי הדלי הוא התחיל למחוק את עקבות הדם שנזל על קירות הדיר. הוא עבד מהר ובעצבנות. השמש יצאה, ויחד אִתה יום חדש התחיל.

1945. משפחת דורפסמן לאחר השחרור: אימא, אבא, מרישה ופֶלה
Dorfsman Family after the liberation: mother, father, Marisha and Fela .1945

teatrnn.pl

מרים דורפסמן ארבוס

הזמנים הבלתי נשכחים

זה היה לפני הרבה שנים,
הזמנים אז היו מאוד קשים.
חוזרת אני לזיכרונות הקשים והכואבים,
לימים ההם, ללילה הכי קשה שהיה לי.
הייתי אז ילדה קטנה, מפוחדת וחסרת אונים.
כלבים נבחו בכפר, הם הפחידו אותי.
ובאותה מידה הזהירו וגם דאגו לי,
הסתכלו וכאילו דיברו - "ילדה, לא לפחד,
לא לזוז, לא להתרחק מהמקום.
עוד מעט הפחד ייגמר וגם הרע יסתיים,
אבא שלך כבר בדרך אלייך.
סבלנות, ילדה, סבלנות חמודה."
למרות זאת הפחד והרעב גברו,
הקור נכנס לעצמות.
רציתי את אבא ואימא שלי.
לבדי בחוץ, בחורף, בקור
העוצר את נשמתי.
לא רואה כלום, אני קרחון, קפואה כולי.
"אלוהים, תעזור בבקשה," מלמלתי בשקט.
בלי לדעת להתפלל קראתי שוב ושוב "אלוהים".
בבכי ביקשתי אוכל - לחם, הרבה לחם.
הזמן נמשך כנצח, ואני המשכתי לבכות המון.
לבסוף נרדמתי וחלמתי חלום.
שוכבת אני במיטה חמה ולבנה.
אלו היו שניות ספורות, כי פתאום
הרגשתי ידיים מרימות אותי למעלה
ונושאות אותי לבית כפרי חם
שנמצאו בו אמי ואחותי לשמחתי.
אלו היו זמנים מאוד קשים. תקופה בלתי נשכחת,
התחלת מלחמת העולם השנייה.
כילדה קטנה אז, היום אישה מבוגרת
המתמודדת עם הזיכרונות
האיומים, הנוראיים, החוזרים שוב ושוב אליי.
הכובד שסוחבת אתי שנים
הוא בלי רחמנות הולך אתי.
האמת היא צורבת וכואבת.
מאז חלפו שנים,
אני נזכרת ברגעים הקשים
החרותים במוחי.
הצל של הזוועה ממשיך לרדוף אותי.
אני עייפה עד מאוד מהמפלצת הזאת.
למרות הכול רוצה וממשיכה לחיות את החיים שלי,
עד כמה שמאפשרים כוחותיי. שלווה עם הכול.
אני תקווה שהמחר לא יאחר לבוא ולהביא
בשורות טובות. בשתי מילים
שאומרות הרבה, ואולי הכול -
בריאות ושלום. לי, לנו ולכולכם.
התקווה גורמת לי להיות יותר שקטה.

תל־אביב, דצמבר 2006

נטע ז׳יטומירסקי אבידר

פגישה עם סבינה קורן

בביתה שברמת-גן סיפרה לי סבינה קורן:
״ישבתי בין פושטי היד על מדרגות הכנסייה בכיכר שלושת הצלבים בוורשה.
הייתי בלויה ופרועה.
אנשים אמרו לי: ׳ילדה, את נראית נורא. עוד מעט יכירו בך שאת יהודייה׳.״
״אבל היית בהירה, בלונדינית,״ שאלתי. ״איך יזהו שאת יהודייה?״
״נכון, הייתי בהירה, בלונדינית,״ הסבירה לי סבינה, ״אבל ילד מוזנח חסר בית הוא ילד אבוד. ילד יהודי, ללא משפחה שתעזור לו ותתמוך בו, נראה יהודי למרות צבע שערו. נראיתי מסכנה. אנשים ברכבת ראו ילדה מפוחדת וחיוורת ולא רצו אותי. אנשים גירשו אותי מהכנסייה. לא היה לי לאן ללכת.
הסתובבתי בוורשה רעבה וקרועה אחרי שנים של מלחמת הישרדות יומיומית.

דרכי התפתלה בין אנשים רעים ואנשים טובים.
איש רע היה פולני ושמו גרונסקי. הוא פגש את אמי ואת שני אחיי שהסתתרו ביער, הלשין עליהם לגרמנים, ואלה באו ורצחו אותם. ב-1997 נסעתי לפולין, ובעזרת תושבים פולנים הגעתי ליער אל המקום שאמי ואחיי נרצחו בו.

איש רע היה איכר פולני שראה אותי מסתתרת בגשם מתחת למרפסת הבקתה שלו. הוא הציע לי להיכנס לביתו. ׳יש לי בת בגילך,׳ אמר לי. הוא עלה על מיטתו, ואני שכבתי על הרצפה. לאחר זמן הזמין אותי אל המיטה כדי לשכב איתו. ואני הייתי רק ילדה!
׳גם מהבת שלך היית דורש את זה?׳ שאלתי אותו.
ברחתי לקול לעגו וקללותיו.

והיו אנשים טובים.
הייתה חַנָקָה.
בלוֹחוּב, בלילה, ליד הגדר, אספה אותי פולנייה אחת לביתה, כי לא רצתה שיהרגו אותי. ללילה אחד בלבד אספה אותי. אחר כך נבהלה וגירשה אותי, אבל לא רציתי לצאת. בחצר הייתה מסעדה, ושם אכלו הגרמנים ארוחת צהריים. הפולנייה עזבה את הבית, ובמשך שלושה ימים התחבאתי בעליית הגג של הבית הריק. אחרי שלושה ימים נכנסה אל הבית כלתה של הפולניה - חַנָקָה. אישה טובה. היא אמרה לי: ׳אני הולכת לקנות שני כרטיסים לרכבת לוורשה. בשעה 12 הגרמנים אוכלים; תקפצי אז מהחלון ותגיעי לרכבת. אתן לך כרטיס, אבל ניסע בנפרד. אין קשר בינינו.׳ ברכבת זו הגעתי לוורשה. אל כיכר שלושת הצלבים.

הייתה סַבִּינָה.
עזבתי את כיכר שלושת הצלבים ופגשתי ברחוב את הילדה הפולנייה, סבינה.
סבינה מכרה ככרות לחם. היא נתנה לי כיכר לחם, נתנה לי קפה והראתה לי את הדרך אל הצד השני של נהר הוויסלה.
במלחמה החלפתי שמות כל הזמן. אחרי המלחמה הגעתי ארצה, ושאלו אותי לשמי; אימצתי לי את שמה - סַבִּינָה.

הייתה רַכַלְסָקָה.
בתקופת המרד הפולני נמלטתי בעזרתה ממחנה שבויים פולנים בפְּרוּשְׁקוֹב. אני ועוד ילדה תפסנו אותה בשמלתה ויצאנו אֶתה מהמחנה. רכלסקה הביאה אותי אל מרתה אורלובסקה.

בסוף המרד הגדול בוורשה קיבלו אותי מרתה ובתה הלינה לביתן ונתנו לי מחסה עד לסוף המלחמה. הן הציגו אותי כילדה פולנייה יתומה ששרדה את המרד הגדול.
הן הצילו אותי.
הבת הַלִינָה סְפִּירִידוֹביץ גַרצִ׳ינסקָה אוֹרלוֹבסקָה הייתה לוחמת בנאצים.
היא קיבלה את אות ההוקרה הגבוה ביותר מממשלת פולין ללוחמים בנאצים.

עם תום המלחמה הגעתי לבית-יתומים ברחוב נַאוּרוֹטוֹבִיצָ'ה בלודז'. היינו קבוצה של ילדים יהודים ניצולים. המדריכה שלנו הייתה בחורה צעירה נפלאה בת 23, פרטיזנית ניצולת שואה, חניכת 'השומר הצעיר' - חַסיָה בילִיצקָה בּוֹרנשטַיין. היא הייתה דמות מופת חינוכית. לא עזבה אותנו עד שהגענו ארצה דרך קפריסין.

בת שלוש-עשרה שנים וחצי הייתי בעלותי ארצה.
כל האכזריות שראיתי, כל הרוע שנתקלתי בו, לא גרמו לי להיות מרירה.

הרוע שנתקלתי בו עשה אותי רגישה לסבל של הזולת.
אני עוזרת לאנשים, מטפלת בחולים.
היצירתיות שהייתה טבועה במשפחתי עברה גם אליי.
בני משפחתי היו אנשים יצירתיים והומניים. הם ציירו, רקמו, ידעו את סודות הרפואה העממית. ציוריי אינם מרירים. אני מציירת משפחה, אימהות, ציפורים, את שדה החמניות שהסתתרתי בו פעם.

אבל צלם שצילם אותי פעם אמר לי: 'הפנים שלך אינם מגלים את תוכך. החיוך שלך אינו חיוך. הוא מסתיר עצב גדול'."

1946. סבינה בתוך קבוצה של ילדים יהודים ניצולים בבית היתומים בלודז'
עם המדריכה חסיה ביליצקה

1946. Sabina among surviving jewish children at the orphanage in Lodz
with the educator Hasia Bilitska

סבינה קורן וציוריה

אימהות
motherwood

סבינה קורן
Sabina Korn

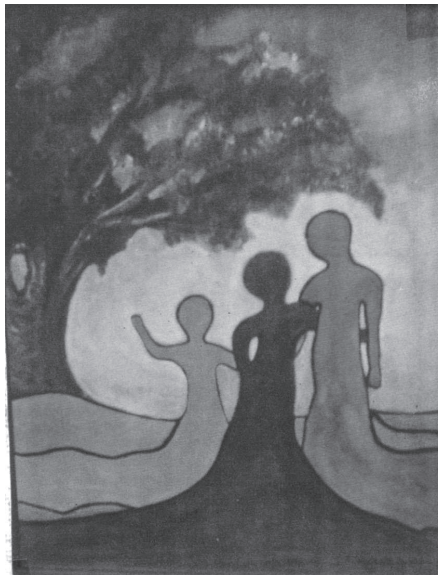

עץ האדמה
Tree of the earth

מי מכיר, מי יודע?

סבינה קורן

למערכת עיתון "קול לובלין" שלום,
שמי סבינה קורן. נולדתי כ**סימה נייברג**, ואני שרידה יחידה למשפחה שנרצחה בשואה.
אמי, **פרידה רוכמן** (שמה מהבית), הייתה נשואה ל**אברהם-משה נייברג**. אחיי היו **זלמן, ישראל ולייבלה נייברג**. הם היו ילידי **לנצ'נה שליד לובלין**.

במשרד הפנים בְּלנצ'נה מצאתי מסמכים על אודות משפחתי מצד אמי:
שלוש אחיות שלה - **הינדה, אסתר-איטה וחסקה רוכמן**; סבתי **חיה-רודה צימרמן** (שמה מהבית) ואחיה של סבתי, **מנדל צימרמן**.

למשפחת רוכמן הייתה חנות צילום ברחוב לובּרטובסקה בלובלין. נמצאות אצלי שתי תמונות שצולמו בחנות הזאת, ובגב התמונות מופיעה חותמת: "רוכמן". מצאתי את התמונות האלה אצל משפחה שבזמן המלחמה הייתה ברוסיה וניצלה; נראים בה קרובי משפחה שלי. זה השריד היחידי שנותר לי מכל משפחתי.

ב-1947 עליתי ארצה באונייה "תאודור הרצל" יחד עם ילדים יתומים מפולין שהצליחו לשרוד. אחר כך גורשתי לקפריסין, חזרתי לארץ, התחנכתי בקיבוץ גן שמואל ומ-1956 אני גרה ברמת-גן. כיום אני אלמנה, אם לשני בנים - יאיר ועמית - וסבתא לשני נכדים.

מי מכיר ויודע משהו על אודות בני משפחתי?

ניתן לפנות אליי:
סבינה קורן
טלפון: 03-5703892
רחוב עוזיאל 12א, רמת-גן

מועדון ציוני בלֶנצ'נו. על הקיר תמונות של טרומפלדור, הרצל וז'בוטינסקי.
מצד שמאל אחות של אמי, אסתר-איטה מבית רוכמן
A zionist club in Lencheno. Pictures of Trumpeldor, Herzl and Jabotinsky are hanged on the wall.
On the left my mother's sister, Esther-Ita Rochman

יהודית מאיר

ה ז מ י ר

אסירים אחדים, תשושים ורועדים, התגודדו מסביב לתנור הברזל הקטן שבמרכז הצריף וניסו לאגור מעט חום מהלהבות הקלושות. שאר האסירים שכבו אדישים על דרגשיהם, עייפים מכדי לזוז.

אם אפשר לתאר את גורלם של שבויי המחנה כגיהינום עלי אדמות, הרי שגורלם של השבויים היהודים היה מר שבעתיים. לבושם היה דל, מזונם מועט, גופם המתמוטט מעבודות הפרך שיווע למזון ולחום. הם הוחזקו בנפרד מבני ארצם הפולנים ונשללו מהם כל הזכויות של שבויי מלחמה.

דצמבר 1939 היה קר וסוער ככל החורפים בצפון גרמניה. הטמפרטורה ירדה מתחת לאפס, שלג התחיל לרדת. מחנה השבויים סטלג A11 היה מכוסה בוץ שקפא. בחוץ לא ראו נפש חיה, ונשמעה רק יללת הרוח שהרעידה את חוטי התיל והתחרתה בנביחות הכלבים.

מהקומה העליונה של אחד הדרגשים ירד-החליק בחור רזה. הוא היה גבוה ונאה, עצמות הלחיים העדינות שלו בלטו מבעד לעורו השקוף כמעט, עיניו השחורות הבהיקו ותלתלים רבים כיסו את ראשו כבמצנפת שחורה. בקושי עמד על רגליו. ביד אחת החזיק בקרש התמיכה של הדרגש לבל ייפול, ואת ידו השנייה הושיט לקופסה שהייתה מונחת על מיטתו. הוא חיבק אותה בשתי זרועותיו וניגש אל התנור. שתקן היה. איש לא ידע פרטים עליו ומאין הוא בא. הוא רק סיפר שבדרך נס הצליח לשמור על כינורו. כינו אותו "הזמיר", כי הוציא מכינורו צלילים יפים כשירת ציפורים והפליא בחיקוי שירת הזמיר.

הוא התיישב קרוב לתנור והוציא מתוך קופסת העץ כינור עטוף סמרטוטים. הוא החזיק אותו בעדינות רבה, כאוחז בתינוק רך, והחל לכוונו לאט ובזהירות. מלאכה זו נמשכה מספר דקות. לבסוף חייך בסיפוק, מתח את גופו, הניח את הכינור מתחת לסנטרו והתחיל לנגן.

תחילה הצלילים היו שקטים, מיניריים, נוגים - כמנסים לתאר את המציאות. לאט לאט העצב נמוג, ומן הכינור בקעה מנגינה שמחה יותר ויותר אשר נשמעה כחיקוי של שירת הציפורים ביער.

חבריו בצריף הקשיבו לנגינתו. ברגעים אלה לא חשבו על הרעב, הקור וההשפלה. המוזיקה ניחמה אותם והשכיחה במעט את מצוקתם ואת הגעגועים לבית. היא הפיחה בהם מעט אופטימיות ותקווה.

לפתע נכנס לצריף קצין גרמני. הכול קפאו במקומותיהם. לפי חוקי המחנה, לגרמני אסור היה להיכנס למגורי האסירים. הקצין היה נרגש וניגש אל הכנר. הלה הפסיק את נגינתו וראה של פחד עבר בגופו.

"נגן בבקשה," אמר הגרמני בנימה שנעה בין בקשה לפקודה. "אתה מנגן נהדר, יוצא מן הכלל".

בידיים רועדות אחז הזמיר בכינורו. "נגן," הפציר הקצין. "שמעתי את נגינתך מבעד לחלון, ורגלַי משכו אותי פנימה. גם אני מנגן, אך אתה מנגן נפלא! לא נתקלתי עוד בכשרון כמו שלך."

הכנר התעשת והמשיך לנגן.

השבויים השרועים על הדרגשים ירדו ויצרו מעגל מסביב לקצין ולכנר, מרותקים אל החיזיון המוזר.

אצבעותיו של הכנר התרוצצו על המיתרים. הגרמני מחה את מצחו, רועד מהתרגשות.

"המשך, המשך, אל תפסיק!"

הכנר ניגן כמהופנט. המנגינה הייתה נוגעת ללב, מבקיעה אל תהומות הנפש, עולה, יורדת, לוחשת, בוכה, אף זועקת. בלחייו החיוורות של הזמיר עלה סומק, זיעה ניגרה על מצחו, תלתליו השחורים רעדו על ראשו. מפעם לפעם פקח את עיניו העצומות והביט בקצין.

"המשך!" שב והורה הקצין בניע סנטר. פניו היו חיוורות, מבטו מוזר. ריכוז רב ניכר בעיניו, ובזוויותיהן עמדו שתי דמעות.

הכנר הפליא לנגן. הצלילים שהפיק כינורו עלו וירדו, נרגשים יותר ויותר. ידו השמאלית נגעה בטונים הגבוהים ביותר שכינורו מסוגל היה להפיק, והיא הרעידה ויבראטו עצוב שריגש את כל שומעיו.

הגרמני הנלהב הוריד את מעילו, פתח את כפתורי מדיו ושחרר את העניבה. החולצה שלו הייתה רטובה מזיעה, גלגלי עיניו נראו כיוצאים מארובותיהם. האסירים היו נרגשים, ויחד עם זאת מפוחדים.

לפתע חבטה עזה הפריעה את הנגינה. הקצין הגרמני צנח מלוא קומתו ארצה. דממה השתררה בצריף.

הכנר פקח את עיניו וראה את הגרמני המוטל על הרצפה. הוא כרע על ברכיו והרים את ידו של הקצין המת. זעזוע אַל אנושי טלטל את גופו, ובן-רגע הפכו תלתליו השחורים לצחורים כמו השלג שירד בחוץ וכיסה ברפוּת את המחנה החשוך במעטה של לובן.

אוקטובר 1993

אבי, פנחס זיסקינד, נכח בעת הארוע במחנה השבויים סטאלג A11 בגרמניה.

ביום האחרון של חודש ינואר 1940 יחד עם עוד 2000 שבויי מלחמה יהודיים נשלח אבי ברכבת משא ללובלין למחנה הריכוז "ליפובה 7", והיה שם עד לבריחתו באוקטובר 1942. הוא הצטרף לפרטיזנים ביערות פרצ'ב, ולחם בנאצים ובעוזריהם עד סוף המלחמה.

שרה ברנע

מה נשתנה

הופתעתי לשמוע את דעתו של "הנציג האולטימטיבי של הצברים", ולפיה אנו - שורדי השואה - שקועים יותר מדי בעבר ובחקירתו.
ברצוני לעמוד על האנלוגיה שבין שתי תקופות בתולדות העם היהודי: יציאת מצרים והשואה.
כפי שנאמר: "מצווה עלינו לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח. והגדתם לבניכם את הדברים האלה." לפני כמה שנים ודורות התרחשה יציאת מצרים?
לפני כמה שנים התרחשה השואה באירופה, ההשמדה האכזרית של יהודים - אותה אירופה שערכי התרבות שלה היו גבוהים מאלו של מצרים העתיקה?
אני מנסה לעמוד על המשמעות של שני האירועים האלה- עבדות לעומת רצח עם; עַם, שפירושו לגבינו: הורים, אחים, ילדים, סבים, "סתם יהודים".
הצברים גדלו והתפתחו בתקופה ההרואית של הקמת מדינת ישראל. ואילו אנחנו, שורדי השואה, הפסקנו "לגדול", התחלנו "להצטמצם" עם היעלמותם של כל היקר לנו: הבית, ההורים, הסבים, הדודים, השכנים, שאר היהודים. אנו, השורדים, התפזרנו כדי להציל את חיינו - כל אחד הלך לפינת מסתור אפשרית. לא יכולנו להתגונן. זהותם של השורדים מבוססת בחלקה הגדול על החסר של הבית, של הקרובים ושל הסביבה המוכרת והתומכת - כל מה שמעניק יציבות וביטחון קיומי לאדם, ולילדים במיוחד. הילדים היו עדים לכל שהתרחש מסביב. איך יכול ילד לשכוח ולא לחזור למראה של הסבא - ראש המשפחה המכובד, בעל הזקָן הלבן, זה אשר עבור הילד סימל את העולם שהוא חי בו, את הערכים של העם - אשר חיילים גרמנים גזזו את זקנו במספריים לא חדים ויצרו על פניו מדרגות-מדרגות של הזקָן.
הבאתי רק דוגמה קטנה ביותר למה שהתרחש בעבר, בימים ההם. עליהם יש לדבר ואותם צריך להזכיר בזמן הזה.
ניסיתי לעמוד על המשותף ועל המפריד שבין התקופות. המסקנה היא שכדי לשמור על הרצף ההיסטורי חייבים לספר על אודות השואה, לחזור ולהזכיר אותה - לפחות כמו קריאת ההגדה בליל הפסח. חובתנו לספר גם על יציאת מצרים וגם על השואה.
מהצד האחד עומד הסיפור שכולנו מספרים בליל הסדר - ללא שום שינוי, כי מצווה עלינו להעביר מדור לדור את היותנו עבדים ואת סיפור יציאתנו ממצרים. ומהצד האחר ניצבת השואה. אודותיה צריך למעט בסיפורים? אנו הדור הראשון לשואה? האם זה בגדר "עיסוק יתר על המידה" לדבר על כך ולחקור את התקופה, את הסיבות לשואה, את תוצאותיה?
נגד איזה עיסוק יתר מדובר? נגד סיפורים אישיים, "קטנים"?
מספרת לי קרובת משפחה בת 87 שאחרי המלחמה עלתה ארצה יחד עם בעלה ובתה הקטנה. בארץ לילדים הצברים היו סבתות וסבים. הבת שלה שאלה אותה: "אמא, כיצד נראית סבתא ומה זה?" פעם אחת חברה של הבת אמרה לה שאינה יכולה לבוא לשחק, כי הסבתא שלה מגיעה אליהם; הבת הלכה לחברתה, ומרחוק צפתה בבואה של הסבתא, רצתה לראות "מה זה סבתא" ובמי מדובר.

ועוד. חברה שלי, ילידת הארץ, נסעה לפולין כדי לראות את המקומות שאביה סיפר לה עליהם. וכך היא כתבה: "סוף סוף ראיתי את הבית של אבא, הבית שכל המשפחה התגוררה בו. הבית זהו העוגן. זהו המוטו המלווה את סיפוריו של אבא, בעיקר כאשר מדברים על אודות המשפחה מכל זווית שהיא. המשפחה נעלמה בתוך דקה, לא יותר: אימא, אבא (הורי אבי) שישה אחים ואחיות, סבא, דודים ובני-דודים. בבית הזה ישבה משפחה שלמה על כל צאצאיה וניהלה חיים תקינים לגמרי באווירה יהודית טיפוסית. כאן התבשלו המאכלים הכי טעימים של הסבתא, סבתא שמעולם לא זכיתי לראותה."
ועוד. מספרת חברה אחרת: "אבי וכל בני משפחתנו הומתו במיידנק. מכל המשפחה הענפה נשארו רק אודים מוצלים מאש - דוד ודודה מצד אבי, ושלוש בנות של הדודות מצד אמי. אני בעצמי זוכרת את הריח של שריפת הגופות. הסתתרנו אצל גויה לא רחוק משם. אני זוכרת שהגויה אמרה שסוף סוף היהודים מביאים גם תועלת- עושים מהם סבון. ביקרתי עכשיו במקום שנולדתי; את הרחוב מצאתי, את הבית - לא."
ועוד. כותבת אישה: "הועברנו למיידנק. אותי ואת אחותי הגדולה כיוונו לצד אחד, ואילו את אמי ואת הילדים הקטנים הפנו לצד שני. לאחר יומיים הצטרפה אלינו אמי, ללא הילדים הקטנים. לא שאלנו דבר. אחר כך נודעה לנו הזוועה, כיצד הגרמנים הפרידו את הילדים

מהאימהות בעזרת כלבים."
מספיק? זה אפילו לא פרומיל של אחוז אחד. הסיפורים הם רבים - גם כל מלאי המילים והמושגים שבפינו לא יספיקו לנו כדי לספר על אודות התקופה. זה מעבר לתבונתנו וליכולתנו, ולכן השתיקה מתקבלת ברצון. שתקנו במשך כל כך הרבה שנים. רק כעת, קרובים לסוף הדרך, מספרים בני הדור הראשון לשואה את הסיפורים. ועל דור ההמשך להנציח את זיכרון העבר. לא כולם רוצים לשמוע, לא כולם מצליחים לראות באירועים הללו קשר לקורות חייהם, כילידי הארץ.
אף שהאירועים האלה היוו אולי גורם מרכזי בין הסיבות להקמתה של מדינת ישראל, לא מעוניינים לשמוע עוד. לילידי הארץ, שלקחו חלק פעיל בהקמת המדינה יש חוויות וזיכרונות משלהם, ובגילם המבוגר שלהם, בסיפוריהם על עצמם ועל אודות התקופה, למי יש כוח להתייחס גם לזיכרונותיהם של אחרים?

תחושתי היא כאילו אני מעמידה לתחרות את חלקם של מקימי המדינה עם חלקם של השואה והשורדים אותה. דומה כי בגלל אותן סיבות שלא נשאלתי על אודות העבר שלי לאחר עלייתי ארצה, אני שומעת ביקורת על כך שאנו שקועים יותר מדי בעבר. הביקורת הזו מושמעת מפי אנשים השוקדים על חקר תולדות היישוב ומסתמכים על מסמכים של ארכיון ה'הגנה'. היא מהווה דוגמה ליחסם אל השואה של בני הדור הראשון למדינה, כמו גם לחוסר הרצון והיכולת להבין כי אי אפשר ללמוד את תולדותיו של עם, מבלי לקחת בחשבון את כל האירועים וסיבותיהם. יש להבין כי אין פרקים חשובים ופרקים חשובים פחות. יש רצף, יש סיבות ותוצאות. הסיפור תלוי במספֵּר. אם לא אנחנו נספֵּר אותו, מי יספֵּר?

נאצים גוזזים פאות של יהודי בלובלין
Nazis cut jew's sideburns in Lublin

תרומות • באשטייערונגען

ארגון יוצאי לובלין
תרומות שנתקבלו מנובמבר 2006

שם משפחה ושם	סכום
Csaky Esther	500
Goldberg Dorothy & Leonard	100$
Hochberg Arie & Elaine	360$
Hochman Genevieve	50 $
Josephs Judy & Rubin	100 $
Magid Robinn F	200$
Minars Esther	100 $
Rieder Koppel& Rachel	50 $
Tuller Tammy E	25$
Zweikaft Rose	50 דולר קנדי
אבידר יעקב	150
אגמון גיזה	100
אדלר פנחס	300
אובליגנהרץ אריה וצשה	100
אטלס דליה	300
אייזנר שאול	100
איינשטיין יחזקאל	100
אמירה לאורה	20
אפלבוים אברהם	100
אפרת חנה ויואב	200
ארבוס מריה	200
ארד מירי	150
ארליכמן יוש ומנשה	200
ארליכמן ירום אסתי	300
ארנון שפירא שרה	160

בהיר רגינה	200
בודוק הלה חיה	100
בורנשטיין ציפורה לבית פינקלמן	100
בינשטוק שמואל	200
בך דיאנה	150
בן עמי (פאר) נילי	100
בס יוסף	100
בר-זאב אווה	100
בר-ישראל שמואל	250
ברוש (פלומנקר) שרית	200
ברנהרד אסתר (קבוצת סעד)	100
ברנע שרה ויצחק	250
גוטליב ירמיהו	200
גולדמינץ חיה	300
גולן יורם	50
גרדל עמנואל, מרים וקרן רות	200
גרדל שמואל וקרשון שפרה	200
גרינפלד שרה ואלכסנדר	200
דונר דבורה	200
הד יצחק	50
הוד (שפירשטיין) איטה	120
הולצמן עדה	120
הורוביץ אריה	100
הלברשטאט אהרון	150
המכון הפולני	250
הנדלסמן משה	100

הרגיל שולמית	200
הרפז דוד	200
הרשטיין אהרון	300
הרשטיין אילן	100
וינוגרד מרים (בשם אפרים ניסנבוים ז״ל)	75
ויסברג שמואל	200
וישגרוד אברהם	100
וסונג	300
וקסמן דניאל וליאון	100
וקשול יוסף	100
זיגלווקס סילביה	100
זילברשטיין מרדכי	300
זיצמן שמעון	100
ילון רות לבית גולדברג	100
יניב שמואל	500
יניב שרה וגדעון	250
כהן שושנה	150
כרמי יצחק	200
ליברנט אלכס	120
ליפשיץ רחל	100
לרר משה	100
מילשטיין משה	200
מנדלאי אסתר	$ 200
מנדלאי אסתר	1000
מנדלסון מרדכי	2,500
משולם לאה	200
נוסבום אברהם	100
נחשון ליאורה	100
נייטין נתן	100
סלומון עליזה	300
סלונים מינה	100
פאולמן אורית לבית לרנזון	100
פולברמכר צילה	200
פישר צ׳שה	150
פלומנקר (פרייד) יוכבד	200
פלמור (פרייד) חנן	200
פלמנבאום מנדל - קורמן	150
פרי שרה	180
פרידמן ברוניה וזאב	200
פרידמן דוד	100
פרידמן יורם	100
פרידמן מרים ומנדלמילך משה	300
פרל ברוך	300
צינמון יוסף	100
קיזל אסתר	200
קצנלבוגן אביגדור	200
קרול דבורה (הרשנהורן)	100
קריגר בן-ציון	100
קרן רמי (הרשנהורן)	100
רבינוביץ יוכי	110
רוזן ענת	100
רוט שולמית	150
רידר בלה	180
ריינהרץ זהבה ויוסי	500
רימון פנחס וניצה	1,000
שביט חיים	100
שבפל הנריקה וחיים	50
שהם אסתר זיו מיכל לבית ניידין	200
שור חנה	50
שטרנשוס חנה	200
שליטא זמיר	240
שפר	200
תמרקין אביבה	400

teatrnn.pl

לזכרם • צום אָנדענק • IN MEMORY

רבקה שטוקפיש
לבית רוזנבוש
[24.1.2007 - 2.11.1914]

אימא, רבקה לבית רוזנבוש, נולדה ב-2 בנובמבר 1914. ב-27 בינואר 1937 היא נישאה לאבא, דוד שטוקפיש.

את שנות מלחמת העולם השנייה עברה בברית-המועצות, מקייב עד בוכרה. ב-1948 בני הזוג עלו ארצה וגרו ברמת-גן במשך כל השנים.

אימא גידלה שני בנים. ירוחם נולד ברוסיה, ואילו שולם נולד בישראל. היא ליוותה את בעלה דוד בכל פעילותו הציבורית, בין אם בנסיעה להרצאות ובין אם באירוח הביתי החם שהעניקה לכל המבקרים. עזרה בגידול הנכדים, אהבה והייתה אהובה על כולם.

נפטרה ב-24 בינואר 2007.

אימא יקרה!

שתי מילים שאומרות הכול. לא מזמן מלאו לך תשעים שנים, ובעוד שבוע את ואבא עמדתם לחגוג שבעים שנה לנישואיכם. אמנם זה נשמע הרבה; אך הכול מורכב מרגעים, ימים וחודשים. כפי שאבא אומר: "אזוי וי גיט מאָרגען, אזוי א גיט יאר" - "כפי שהבוקר טוב, כך השנה טובה." תמיד היית מרכז הבית, והבית היה "הבית" בזכותך. היה זה בית חם ואוהב שידע מיד לארח ולתת: בילדותנו לי ולאחי, לחברים ששמחו להגיע כי נתת להם הרגשה שזה ביתם, לרותי ולרבקה שהצטרפו למשפחה (והחלטת לאמץ אותן, כי לך לא היו בנות). וגם לנכדים שגדלו בביתך כשהיינו עסוקים ולנינים ששמחו לבקרך ומצאו בית חם - כפי שהיה לילדייך, לכל פעילי המפלגה, לפעילי תרבות האידיש בישראל, ליוצאי לובלין, לחברייך במועדון, לשכנות בשכונה. דאגת לכך שכולם יחושו בו באווירה חמה ולבבית, ועשית זאת דרך החיוך ודרך הבטן: מי שהיה בביתך ולא טעם ממעדנייך, ביקורו לא נחשב...

צחקנו ואמרנו שאת "אם כל הפולניות," אך האמת היא שהיית האימא של האימהות.

ידעת להסתיר מאתנו את כל הדברים הקשים שעברת בחיים

מיט גרויס צער מעלדן מיר, אַז

רבקהלע שטאָקפּיש

(פֿון דער היים – ראָזענבוש)

איז אין עלטער פֿון 92 יאָר אַוועק אין דער אייביקייט.

אַ געטרייַע פֿרוי פֿון דוד שטאָקפּיש, אַ האַרציע מאַמע, באָבע, עלטער־באָבע, שוועסטער און מומע – וועלן מיר זי אייביק געדענקען און בענקען נאָך איר.

געבוירן אין לובלין, מיטגלידּ פֿון דער לאַנדסמאַנשאַפֿט; נאָך דער מלחמה עולה געווען קיין ישׂראל וווּ צוזאַמען מיט דודן – איר לעבנס־באַגלייטער פֿון די ייִנגסטע יאָרן – אויפֿגעבויט אַ נייַע היים. איר איבערגעגעבנקייט צו דער גאַנצער משפּחה, איר ליבשאַפֿט, שמייכל און געלעבטער וועלן מיר אייביק שעצן און דערמאָנען.

כּבֿוד איר אָנדענק!

מאַן – **דוד שטאָקפּיש**
ירוחם, שלום, רבֿקה, רוטי שפּט
קינדער און שניר, אייקלעך און אוראייניקלעך
מאָטל, באָני און **מאַרק ראָזענבוש**
פֿישל ראָזענבוש, לאָלאַ און קינדער

כדי שלא נסבול. התאמצת כל כך להסתיר כל סבל שחשת, ולכן חלף זמן רב עד שגיליתי את דבר מחלתך האחרונה. על כך אני מבקש סליחה.
נזכור אותך במיטבך - נקייה ומטופחת, לבושה בקפידה, מחייכת תמיד, רעיה ואם למופת.

יהי זכרך ברוך,

בנך, **ירוחם**
24 בינואר, 2007 ה׳ שבט, התשס״ז

סבתא,
מה שהיה בסוף לא היה את.
זה היה הצל שלך.
מה שהיית לפני הן כמה מילים ששייכות לך וגורמות לי להתגעגע מאוד לנוכחות האמתית שלך:
ארטקפה
קלפים
רוגעלך
חצילים
לפתן
דבש (על בננות בשלות מדי)
אינג׳ינר, אדבוקט, הילטון (כשרצית להרשים חתנים פוטנציאליים של שירי ושלי)
אצל יפה (זו ש״חיזקה את הבלונד״, כמו שסבא אוהב לומר)
שנזכה

תודה על הזמן שבילית יחד אתנו.
הלוואי ואהיה סבתא כמוך.

נכדתך, **טלי**

רושקה [שושנה] מנדלמילך לבית לנדמן
[2006 - 1920]

אימא נולדה ב-20 במאי 1920 בעיר פולאווי שבפולין למשפחה מרובת ילדים. בהיותה נערה עברה ללובלין וגרה יחד עם משפחתה של אחותה.

בלובלין הכירה את אבינו, משה. הם נישאו ונולדו להם שני ילדים. לאחר ששרדו את השואה עלו ארצה ב-1949. בתחילה גרו במעברת רעננה, ומשם עברו לשיכון העולים בבצרון שליד תל-אביב. כאן נולד ילדם השלישי.

ב-17 השנים האחרונות גרו בראשון-לציון. אימא ז״ל הייתה אשת חיל - ״בשלנית״ מעולה, תופרת ורוקמת שעשתה מעל ומעבר למען בעלה, ילדיה, נכדיה ובני-משפחתה (המעטים ששרדו את השואה). תמיד קראה גם ספרים בפולנית וברוסית, ומובן שהייתה ממנויי העיתון הפולני ״נובינייי״.

על אף כל התלאות והמצוקות שחוותה (וכמעט לא דיברה עליהן) והתבגרותה של אימא בטרם עת, תמיד היא הייתה אופטימית, נעימת הליכות, צנועה, ישרה, נדיבה ובעלת סבר פנים יפות.

כולם אהבו אותה - בני המשפחה הקרובים, השכנות, החברות ואפילו החברים של ילדיה.

אימא הייתה מסורה ואהבה את כולם.... ולעצמה לא ביקשה דבר.

בשנים האחרונות לחייה חלתה במחלה קשה. היא התמודדה עם המחלה בגבורה אין קץ.

ביום ב׳, ט״ז בטבת תשס״ו (16 בינואר 2006), נדם לִבּה.

השאירה אחריה בעל, אח, ילדים, נכדים ונינים אוהבים ומתגעגעים.

יהי זכרה ברוך.

כתבה: בִּתה **מרים פרידמן**

משה ווסונג
[29.4.2007 - 13.9.1917]

בהיותו ילד צעיר הגיע אבא ללובלין יחד עם משפחתו והתגורר ברחוב פודוואלה מספר 11. כבר כשהיה בן עשר נאלץ לצאת לעבוד עבודת כפיים; הוא היה עוזר לנגר וסייע בפרנסת משפחתו הענייה.
את אימא, חנה, הכיר בלובלין. חופתם התקיימה עם פלישת הגרמנים לפולין בספטמבר 1939. מייד לאחר נישואיהם הם עזבו יחדיו את משפחותיהם ואת לובלין וברחו אל הגבול הרוסי. משפחותיהם הושמדו במחנה ההשמדה מיידנק.
המסע להצלת חייהם החל בלודמה, עבר דרך מחנות הכפייה שבסיביר והסתיים בקירגיזיה. בשנת 1942 נפרדו דרכיהם של בני הזוג: אבא גויס לצבא הרוסי, ואחרי כשנה צורף ליחידת הצבא הפולני יונדה וסילבסקה שנלחמה לצד הצבא האדום עד לסיום המלחמה.
כאשר חזר אבא ללובלין, נאלץ לסייע לאימא לשקם את עצמה; ביוני 1946 היא נפצעה קשה בפוגרום קילצה, בעת היותה בדרכה בחזרה ללובלין.
הם קבעו את מושבם ברחוב קובלסקה 4, ושם התגוררו עד לעלייתם ארצה ב-1950. באותה הכתובת נולד ב-1947 בנם אליעזר.

עם הגיעם ארצה החלו לבנות עצמם מחדש. כאן נולדה בתם שושנה (1952). הם קבעו את מקום מושבם בתל-אביב.
אבא הקפיד לפתוח את ביתו בפני כל לובלינאי שהגיע מהארץ ומרחבי העולם. הוא טען כי כל לובלינאי הוא בן משפחה, ואכן כך הרגישו כולם. תמיד היה מוכן לתת הכול ולעשות כל מה שאפשר למען הזולת.

ב-1962 החל אבא לקחת חלק בפעילות מאורגנת ב'ארגון יוצאי לובלין'. עיקר פעילותו הייתה עזרה ליוצאי לובלין הנזקקים וארגון כינוסים ופעילויות חברתיות - נשפי יום העצמאות, ערבי זיכרון שנתיים וארגון האזכרה השנתית ביום השואה. בפעילות זו התמיד במשך עשרות בשנים.

במשך שנים רבות חלם אבא לחזור ללובלין כדי לבקר בה. חלומו זה התגשם בקיץ 1988. הוא וחנה אשתו היו באתרי ילדותם שנותרו, סייעו בשיפוץ בית הכנסת שברחוב לוברטובסקה 10 וביקרו במיידנק.

במותו הניח אחריו את חנה אשתו, את שני ילדיו - אלי ושוש - חמישה נכדים ונין.
יהי זכרו ברוך.

ילדיו: **אליעזר אור,**
שוש גרוסברד-אורגד

דברים שנשא בהלוויה הנכד אייל גרוסברד:

סבא אהוב,

אתה גידלת אותי, נתת ודאגת, לימדת אותנו -
אהבת אדם מהי,
כבוד לזולת,
הפקת ההנאה המלאה מהדברים הפשוטים בחיים.

סבא אהוב,
אתה חינכת אותי -
לא לוותר לעולם, תמיד להיות עם חיוך,
ללכת בגאווה ועם הראש זקוף, ראש מורם,
בדיוק כפי שעשית עד רגעיך האחרונים.

סבא אהוב, קשה היא הפרידה.
הנאצים, האנטישמים וכל שונאינו לא הצליחו, לא יכלו לך. נכנעת רק לטבע, הרי הוא חזק מכולנו. גם היום אני בספק אם וכמה חזק הוא ממך.

כבר מילדות אמרו לי שאני דומה לך.
אני גאה בכך, כי אתה משה ווסונג.
גם בשעותיך האחרונות היה לך קשה להיפרד מאִתנו, האוהבים אותך כל כך, ומהעולם.

הבטחתי לך ואקיים את הבטחתי: נשמור על סבתא ונדאג לה כפי שאתה דאגת לה, במסירות שאינה נגמרת.

את הדברים שלחשתי לך באוזן, בלילך האחרון, לא אשכח:
נמשיך את המורשת שהשארת - מורשת של חיוך, שמחה ואהבת החיים.
מורשת זו היא אתה.

דברי הבת שוש גרוסברד-אורגד באזכרת השלושים:

שלושים יום עברו מאז ליווינו אותך למנוחת עולמים ועודנו כואבים. שלושים יום שחסרונך ניכר בכול. הגעגועים צובטים בלב, הפרידה היא קשה. קשה להשאיר מישהו אהוב בצד השני, ללא כל אפשרות לשוב למנהגי היום-יום: לשוחח בטלפון, להיפגש בבית הקפה או בבית, לחבק, ללוות וכן הלאה.

אבא, ישנם כל כך הרבה דברים שרצינו לספר לך ולשתף אותך בהם:

לספר לך על כל האנשים שבאו לביתכם כדי למלא מצוות ניחום אבלים ולהיות יחד אִתנו ברגעים הקשים. הם מביטים בתמונה האחרונה שלך עם אדם ומתפעלים מהקשר המיוחד ביניכם שנראה כל כך בבירור בתמונה.

על מיקה, הנינה הקטנה שהצטרפה למשפחתנו, ובואה מלווה בתחושת החמצה על שלא הספקת להכיר אותה.

על הסיפורים והרגשות שעלו מסיפוריהם של אלה שהכירו אותך והעלו על נס את שמחת החיים ואהבת החיים שלך.

על אימא שכואבת את הפרידה ממך לאחר 68 שנות נישואין. כולנו פועלים כדי להקל עליה, לעטוף ולשכנע אותה כי בוודאי היית אומר שהחיים יפים וצריך להמשיך וליהנות מהם.

יש עוד הרבה דברים שקרו, אך ודאי אתה יודע כל זאת. ודאי אתה עוקב אחר הנעשה, כפי שנהגת להתעניין במעשים של כל אחד ואחת מאתנו. אתה שאהבת ודאגת בדרכך לכולנו, שאלת שאלות שלא תמיד ידענו להשיב עליהן. הקשבת, תמכת, עודדת ולפעמים גם כעסת, אך גם מיהרת סלחת וויתרת.

זה רגע קשה כל כך עבורנו, אך דע, אבא אהוב, כי תמיד תהיה אִתנו. לא משנה לאן נלך ומה נעשה, אנו נמצא את הכוח לאסוף את השברים, לחזור לשגרת ימינו, למלא את חובותינו והבטחותינו כדי להמשיך את מה שנשאר ממך.

כי מה שהשארת אצלנו ולנו - ימשיך ללבלב ולפרוח.

יהי זכרך ברוך.

דברים שנשא באזכרה
מר יוסף פרוינד,
חבר מתנועת ה״בונד״

<u>א קינד פון יידישע אָרעמקייט</u>

פון די שיינע פארפלאנצטע ביימער, וועלכע זענען גוואַקסן אין אונדזער אַמאָליקער היים לובלין, זענען דורך די היטלער רוצחים מערדערלעך אַרויסגעריסן געוואָרן מיט די וואָרצלען, עס האבן זיך בלויז איינצעלע פון זיי אפגעראַטעוועט- טייל אַלץ פליטים אין רוסלאַנד אין די פארטיזאַנער אַטריאַדן ווי אויך ויי זעלנער אין דער רוסישער און פוילישער אַרמיי. איינער פון זיי איז געווען דער פאַרשטאָרבענער משה וואַסאָנג.

א קינד פון יידישע אָרעמקייט, האָט אים די גאַס דערצויגן ביז ער איז אַריינגעטרעטן אין דער יוגנט אָרגאַניזאַציע צוקומפט. דאָרט האָט ער באַקומן זיין אויסבילדונג און שטרעבונג פאַר א שענערער און בעסערער וועלט פון יושר און גערעכטיקייט פאַרן יידישן אַרבעטער און פאָלקס מענטש.

אין דער אָרגאַניזאַציע, האַט ער זיך געפילט ווי אין דער היים. זי האָט אים דערמעגלעכט זיך אויסצולערנען א פאַך ווי מעבל סטאָליערייי און ווי אַזעלכער געווען טעטיק אין פראָפעסיאָנעלן פאַריין אין דער יוגנט סעקציע.

אין דער צייט פון קריג, איבערגעלעבט דאָס פליטים לעבן ווי אַלע אַנדערע אַנטלאָפענע פון היטלער גהינום. דאָס דערוואָרבענע פאַך פון סטאָליערייי האָט אים אין א גרויסער מאָס פאַרלייכטערט דאָס לעבן.

אין 1947, געקומען צוריק קיין לובלין צוזאַמען מיט זיין פרוי חנה. געווינט אין פרץ-הויז און דאָרט איז געבוירן געוואָרן זייער ערשטע קינד אליעזר. ביסלעכווייז זיך איינגעאָרדנט און צוזאמען מיט אנדערע געקומענע בונדיסטן געשאַפן אַן אָרגאַניזאַציע. איז געקומען דער טרויעריק באַרימטער קעלצער פאָגראָם און צונישט געמאַכט זיין באַשלוס וייטער צו בלייבן אין פוילין.

זיין פרוי חנה איז אַרויסגעוואָרפן געוואָרן פון א לויפנדיקן צוג און געבליבן אַן אינוואַלידקע ביזן היינטיקן טאָג. נאָכן אָנשטיין פון דער מדינה קומט ער קיין ישראל. האָבנדיק אַ פאך האָט ער זיך שנעלער פון אַנדערע איינגעאָרדענט און מיט דער הילף פון ראַקאָלין- פאָנד וואָס האָט עקזיסטירט ביי דער בונדישער אָרגאַניזאַציע, געדונגען אַ דירה אויף באָראָכאָוו גאַס פון תל-אביב.

דערצויגן און געגעבן בילדונג זיינע צוויי קינדער, וועלכע האָבן געלערנט יידיש אין די נאָכמיטאָג שול ביי דער אָרגאַניזאַציע ווי אויך אָנטיילגענומען אין אַלע לאַגערן און קאָלאָניעס וואָס דער אַרבעטער- רינג האָט דעמאָלט אָרגאַניזירט.

די לעצטע צייט, האָט משה זייער געליטן פון זיין קראַנקייט און זעלטענער געקומען אין דער אָרגאַניזאַציע. ס׳איז אַוועק איינער פון די געבליבנע אַלטע גוואַרדיע, וואָס איז זיין גאַנץ לעבן געבליבן טריי זיין דערציונג פון דער אַלטע היים.

מיר דריקן אויס אונזדער מיטגעפיל זיין פרוי חנהין, דעם זון אליעזר או טאָכטער שושנה מיט זייערע משפחות.
כבוד זיין אנדענק.

יוסף נתן זינגר ז"ל

[30.4.2004 - 13.3.1911]

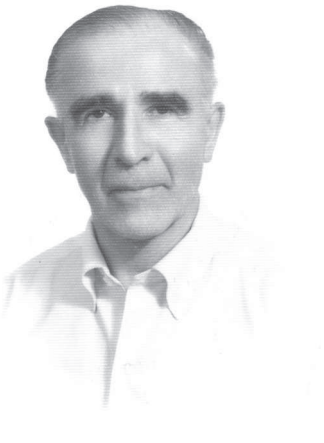

איש אוהב אדם
ונאהב ע"י בני-אדם

אבי נולד בעיר לובלין שבפולין. הוא היה הבן הבכור של יחזקאל ותמה זינגר, אחיהם של אליהו, יעקב והאחות הצעירה דורה.
אביו ניהל בית-מסחר לתרופות וכימיקלים. נתן היה קשור מאוד לאביו.
המשפחה הייתה משפחה מסורתית שחגגה את חגי ישראל. בשבתות וחגים הלך נתן יחד עם אביו לבית הכנסת.
בבית הייתה להם עוזרת נוצרייה; העוזרת לקחה את הילדים לכנסייה ללא ידיעת הוריהם. נתן למד את התפילות הנוצריות. הוא לא ידע אז כי בבוא הזמן דבר זה יעזור לו מאוד ואף יציל אותו: הדבר קרה בעת שחי בזהות בדויה בין נוצרים והצטרך להכיר את מנהגיהם ותפילותיהם.
בתקופת הגימנסיה נתן היה ספורטאי מצטיין בתחומי האתלטיקה והכדורגל.
לאחר סיום לימודיו בגימנסיה התגייס לצבא הפולני. הוא סיים בהצטיינות את בית הספר לקציני תותחנים, קצינים שהיו גם פרשים רכובים על סוסים. מאז ואילך אבא פיתח יחס מיוחד אל סוסים; כשהיה בא לבקר אצלנו בקיבוץ, תמיד ביקר גם באורווה ואהב להתבונן בסוסים וללטף אותם.
ב-1938 החל ללמוד כימיה בצרפת, ועם פרוץ המלחמה נקרא לשוב כדי להתגייס לצבא הפולני.
כשפרצה המלחמה היה נתן נשוי לרוז'קה קירשנבלט ואב לילד קטן, יעקב. במארס 1942, בערב פורים, גורשו כל יהודי לובלין מבתיהם ורוכזו במגרש השוק. ניצל רק מי שהייתה בידו תעודה המעידה על כך שהוא עובד עבור הגרמנים. הודות לעצה אשר קיבל מחבר שפגש יומיים קודם לכן, חבר שידע מה עומד להתרחש - החתים נתן את ניירותיו והצליח להציל את עצמו, את אשתו ואת התינוק. את הוריו לא הצליח להציל, והוא ייסר את עצמו על כך עד יומו האחרון. ההורים נשלחו למחנה ההשמדה בלז'ץ ושם נספו.
נתן ומשפחתו עברו להתגורר עם הורי אשתו בעיירה קורוב. היה להם בית-מלאכה לעיבוד פרוות בשביל הגרמנים. הם קיוו שבזכות זה יינצלו, אך לא כך היה הדבר. יום אחד, בשעה שנתן לא היה בבית, הגרמנים נכנסו לבית, הוציאו את כל יושביו החוצה וירו בהם למוות. כשנתן חזר, הבית היה ריק.
נתן נדד במקומות שונים בפולין. בהיותו במחנה לעבודת כפייה באוסטרובייץ הצליח לקבל תעודות מזויפות על-שם סטניסלב לוצ'ינסקי, ואז ברח לוורשה והצטרף למחתרת הפולנית.
נתן החליט לעזוב את פולין. הוא הצליח לעבור את הגבול לאוסטריה במטרה להגיע לשוויץ, אולם נתפס בידי שוטרי חרש גרמנים. הללו הורידו אותו מהרכבת לגבול השוויצרי והכניסו אותו למחנה עבודה, ושם הוא עבד בחברת בנייה גרמנית.
בתחילה עבד כ"פועל שחור". בהמשך המנהל ראה כי נתן מדבר גרמנית טובה וגם יודע לקרוא ולכתוב גרמנית, ולכן מינה אותו למנהל העבודה. בסיום המלחמה הגרמנים ברחו, ונתן שוחרר בידי הרוסים. הוא ניסה להגיע לצרפת, אך הדבר לא עלה בידו. הוא הצליח להגיע לאיטליה, ושם פגש חיילים יהודים מהבריגדה. אלה עזרו לו לעלות לארץ ישראל.
ביולי 1945 הגיע נתן לארץ. בירושלים מצא את אחיו אליהו; האח עזב את פולין לפני המלחמה. נתן החליט להשתקע בירושלים.
ב-1949 הכיר את לולה, וב-1950 הם נישאו.
ב-1952 החל להשלים את לימודיו באוניברסיטה בירושלים. עד 1955 עבד במשרד הבריאות, בבית

החולים הממשלתי לשחפת. הוא הקים וניהל שם מעבדה לבדיקות של חולי שחפת, דבר שהיה נחוץ מאוד באותה התקופה.
ב-1955 החל לעבוד ב"הדסה". תחילה עבד ב"בית הדגל", אחר כך בהדסה "זיו", ולאחר שנבנה בית החולים בעין כרם - עבר לעבוד שם. נתן עבד שנים רבות במעבדה ההמטולוגית; שם הוא היה אהוב, מוערך ומכובד על ידי כל מי שבא אתו במגע. במקביל עזר לפרופסור רוזין להקים את הקליניקה לפוריות ולעקרות. עבור נתן לא הייתה "הדסה" רק מקום עבודה; היא הייתה ביתו השני, והוא היה נאמן ומסור עד בלי די - למקום, לעבודה, לחבריו ולחברותיו לעבודה.

בן 68 יצא לגמלאות. לאחר מספר שבועות נקרא שוב ל"הדסה" כדי להמשיך לעבוד בקרן מחקר במעבדה האנדוקרינולוגית. הוא עבד שם במשך עשרים שנים נוספות, עד שהיה בן 88.
נתן ולולה גידלו שלוש בנות והיו הורים נפלאים ביותר. נתן היה סבא נפלא לעשרה נכדים, ולצערנו לא הכיר את הנינים שנולדו לו בגלל המחלה שפקדה אותו בשנותיו האחרונות.
נזכור אותך אבא, סבא, איש יקר שלנו.
היית אדם גדול - אך צנוע ועניו ממך לא היה.
תמיד תמיד תישאר בלבנו.

כתבה: בתך האוהבת והמתגעגעת,
דורית אור

בשנת 1942, בימים השחורים ביותר, כתב נתן את שירו "הולכים בתהום". שיר זה מתפרסם בעיתוננו בעמ' 52-55

1938. מטיילות ברחוב הראשי של לובלין שלובות זרוע.
מימין: רוּז'קָה קירשנבלט, אשתו הראשונה של נתן.
משמאל: דורה זינגר, אחותו הצעירה של נתן

Strolling hand in hand in the main street of Lublin.
From the right: Ruszka Kirshenblat, Nathan's first wife.
From the left: Dora Zinger, Nathan's young sister

לזכרו של
זאב [ויל'] פרידמן
[2006-1929]

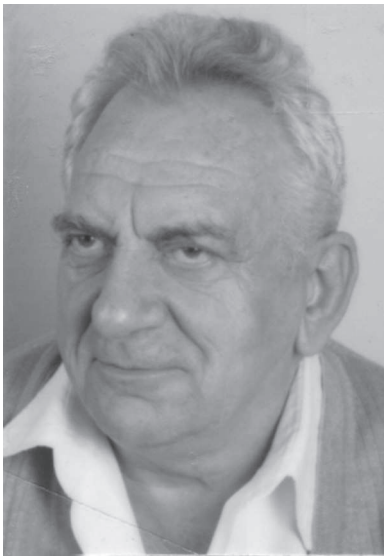

זאב (ויל'י) פרידמן ז"ל היה נשוי לאשתו ברוניה, ילידת לובלין, במשך 54 שנים.
זאב עלה ארצה מרומניה לאחר מלחמת העולם השנייה , שהה במחנה הסגר בקפריסין ולאחר מכן לחם במלחמת העצמאות במסגרת הפלמ"ח. במשך שנים רבות הוא עבד בתפקידים מגוונים בחברת 'מקורות' והיה שותף פעיל בבניית פרויקטים אזרחיים וביטחוניים מהגדולים שנעשו בארץ.
כמי שהיה אהוב על הבריות, חברותי ובעל חוש צדק עילאי אהב לסייע לכל אדם.
זאב כיהן כיושב-ראש ועד העובדים במקום עבודתו ותרם ממרצו כדי להגן על זכויותיהם של אחרים.
לנו, בני משפחתו, שימש דוגמה אישית לאהבה, מסירות ונתינה אין-סופית.

אשתו הייתה מעורבת בהווי של קהילת יוצאי לובלין מזה שנים (אביה, אהרון-יוסף רחמן ז"ל, היה ממקימי 'ארגון יוצאי לובלין' ושימש כגזבר במשך שנים רבות). בכל שנה זאב נלווה לאשתו בביקור בלובלין ובעלייה לקבר אִמה המנוחה הקבורה בבית הקברות היהודי. הוא אף השתתף באזכרות ובאירועים של הארגון, ועם הזמן הפך "לובלינאי" מן המניין מתוקף נישואין (כך הרגיש ונהג לומר).

באמצע נובמבר 2006 לקה בדום לב, וזאת לאחר שניסה לחלץ את אשתו אשר נתקעה במעלית.
חייו ניצלו בדרך נס על ידי שכנה רופאה וצוות רפואי שהיה בסביבה במקרה.

בהמשך אושפז, ובגופו הושתל קוצב לב.
המפגש השנתי של הארגון התקיים ימים אחדים לאחר ששוחרר מבית החולים.

האווירה בבית הייתה קודרת למדי. זאב, הגם שהיה חלש ונתון במעקב רפואי, התעקש שאשתו ובנו יגיעו לכנס השנתי - ולוּ לזמן קצר - כדי לשמור על המסורת שהשתרשה במהלך השנים: שימור הזיכרון של הקהילה היהודית בלובלין.
ימים אחדים לאחר המפגש הלך לעולמו זאב פרידמן ז"ל.
יהי זכרו ברוך.

כתב בנו, **יורם פרידמן**

מכתב לסבא

נכתב בידי קרן פרידמן, נכדתו בת ה-13, זמן קצר לאחר שנודע לה על פטירתו. המכתב הוקרא על קברו ביום השביעי לפטירתו.

סבא,
אני אוהבת אותך!
כל כך אוהבת אותך שאין לך מושג אפילו!
אתה פשוט בנאדם מדהים, ואני לא אומרת את זה סתם.
תחשוב על כל הדברים הקטנים האלה שגרמו לך להיות כזה סבא מדהים, כזה סבא מיוחד.
כל ההסעות, כל הדאגה, הכול הכול! אין, אתה פשוט מדהים!
ולא היה ולא יהיה אף פעם כמוך.
זה פשוט לא נתפס שאתה כבר לא אִתָּנו יותר, סבא.
זה לא נתפס!

אני מרגישה שאתה חי, אני מרגישה שאתה עדיין פה, שמיד אני אתקשר אליך ונדבר, שמחר תחזור הביתה ונתנשק.
זה פשוט לא נתפס, זה לא נתפס שאתה - הבנאדם הכי חזק והכי עקשן שאי פעם הכרתי - פשוט תלך.

וזה היה כל כך פתאומי, כל כך לא צפוי. כששמעתי את זה הייתי כל כך בהלם. בדיוק חזרתי מהקניון וישבתי בסלון. ואז פתאום אמא נכנסה, במבט עצוב. ישר הבנתי שמשהו קרה, אבל לא חשבתי שקרה הנורא מכול.

חשבתי שהמצב שלך קשה, חשבתי שאולי קיבלת שוב פעם דום לב, אבל לא חשבתי שאתה מת.
ואז היא באה אלַי ואמרה לי: "קרן, המצב של סבא קשה. ו... הוא נפטר."
אני פשוט הייתי המומה. סבא שלי? נפטר?!
לא יכול להיות! לא האמנתי שזאת אמת מה שהיא אמרה.
חשבתי אולי היא משקרת, אולי קרתה טעות, זה לא אמיתי! זה לא נכון שהסבא המדהים שלי, שאין יום אחד שאני לא רואה אותו - כבר לא אִתי.
האמת, סבא, אני עדיין בהלם. גם עכשיו אני עוד לא קולטת שאתה לא נמצא כאן.
אני יודעת שהנשמה שלך במקום טוב עכשיו, אבל זה פשוט לא הוגן.
זה לא הוגן שבנאדם מדהים כמוך מת, זה לא הוגן שנצטרך לחיות בלעדיך.
זה לא הוגן שכל פעם שאני אבוא לכאן, אני לא אראה אותך ולא תכין לי אוכל ולא נתווכח על כל מיני דברים ונריב. וכשאני אלך - אז אני לא אתן לך 3 נשיקות, ולא תגיד לי: "ביי ביי, מותק."
זה כאילו שהלכת לישון, אבל לתמיד.
זה יהיה מוזר לחיות כל יום בלעדיך, בלעדי הסבא המדהים הזה, בלעדי המלאך המתוק הזה שתמיד עזר לי ושמר עלַי.
אני מקווה שגם תשמור עלַי מלמעלה.
אבל אתה יודע, סבא, מה הכי מוזר בכל זה? אני באתי לבית-חולים, ואני פשוט ראיתי את הגופה שלך.
וזה היה כל כך מוזר.
זה לא הגיוני. הרי אתה ישן, לא? אני רואה אותך, מנשקת אותך ובוכה.
כי אני יודעת את האמת, אני יודעת שלא יעזור לי להכחיש ולהדחיק.
שלא יעזור כלום, שאתה לא תחזור אף פעם. שהנשיקה הזאת שאני נותנת לך היא הנשיקה האחרונה והלא-חביבה בכלל.

טוב, אז לסיום: סבא, אני רק רוצה שתדע שבחיים, אבל בחיים, לא היה ולא יהיה סבא מדהים כמוך! עזרת לי תמיד, שמרת עלַי תמיד, ואני מקווה שתמשיך לעשות את זה - מלמעלה.

אוהבת אותך תמיד,

קרן

ראש עיריית לובלין, מר פרושקובסקי, יחד עם זאב פרידמן ז"ל ותבדל"א רעייתו ברוניה

Former Lublin mayor, Mr. Pruzskowski, together with Bronia Friedman and her late husband Ze'ev.

Sara Barnea

MA NISHTANA – WHAT WAS CHANGED (page 77)

I was surprised to hear the opinion of a young Israeli that we, the Holocaust survivors, are too involved in the past and with our investigations of the tragedy.

I would like to point out the analogy between two periods in Jewish history:
The Exodus from Egypt and the Holocaust.

How many years ago did the Exodus from Egypt occur? And we remember it until today!

How many years ago did the Holocaust in Europe, the cruel extermination of Jews, end?
Is it possible that we can forget it?
And will we forget it?!

In order to keep historical continuity, we must tell about the Holocaust, remind people about it, at least as often as we read the Haggada on Passover eve.

Translation: J.M.

SABINA KORN

WHO KNOWS SOMETHING ABOUT MY FAMILY? (page 75)

To the editor of "Kol Lublin" shalom,
My name is Sabina Korn, I was born as Sima Nayberg and I am a sole survivor of a family exterminated in the Holocaust.
My mother Frayda Rochman (her maiden name) was married to Abraham - Moshe Nayberg. My brothers Zalman, Israel and Leibele Nayberg, were all born in Leczna, near Lublin.
I found documents about my mother's three sisters - Hinda, Ester Ita and Haska Rochman - as well as my grandmother, Haya-Roda Cimerman (her maiden name) and my grandmother's brother Mendel Cimerman , at the Interior Office of Leczna .
The Rochman family had a photo shop on Lubartowska street in Lublin.
I have two pictures that were photographed in this shop; both stamped at the back with the name "ROCHMAN". These I found at a family that escaped to Russia during the war and thus survived.

I found members of my family on the pictures. The photographs are the only remnant of my family.
I came to Palestine together with other Polish orphans who survived, on the ship "Theodor Herzl", but we were expelled to Cyprus.
I came back to Israel, was educated at Kibbutz Gan Shmuel and am now living in Ramat Gan since 1956.
Today I am a widow, a mother of two sons Yair and Amit and grandmother to two grandchildren.

Does anyone know anything about my family?

Sabina Korn
12 A Uziel street
Ramat-Gan 52382, Israel
Tel.:+972 3 5703892

Translation: J.M.

teatrnn.pl

Judith Maier

My mother's earrings (page 58)

Since I am able to remember my mother always wore the same earrings which she only removed for cleaning. They were small golden earrings with a MW monogram, The initials of Malka Wajcman, her name from her first marriage, given to her as an engagement present by her mother in law in Lublin in 1937.

Together with my mother the earrings survived the ghetto, the concentration camp, as well as many escapes and times of severe hunger. Her husband, his mother and her whole family did not.

When she closed her eyes forever the earrings were on her ears.

Shula Roth

The time is passing and ticking

(page 61)

My grandfather, Shlomo, a tea merchant, bought a watch as a dowry to his son in law Hayim. The watch was fastened to Hayim trousers with a golden chain.

The watch went through wanderings and hardship during the war until it arrived to me - his granddaughter Shula.

Today it hangs on a chain around my neck and is intended to be passed on to my children in the future.

Translation: J.M.

Sara Barnea

EVA EISENKEIT (NEE SHEK) FROM LUBLIN AND HER DAUGHTER

Esther Minars, who lives in Florida, found me when she was researching her family line.
That is when she discovered that, as both our families originated from the Shafran family, her mother and I have common roots.
This year I visited Esther, her husband Barry and her mother Eva Eisenkeit (nee Shek) from Lublin.
Esther invests a lot of energy and time in restoration and preservation of the past by searching a variety of sources for birth and marriage certificates and also compiles lists of families and individuals from Lublin.
Her mother, Eva, remembers the streets, the merchants and the daily life of Lublin and constantly tells her about people of Lublin and members of her vast family.
The rapport between these two women is unusually strong.
One talks while the other listens intelligently.
The daughter perpetuates the testimony of her mother, their private past that is, as well as that of the community that has perished.

Translation: J.M.

O B J E C T S (page 45)

Tiny here and tiny there the objects survived.
Crumbs from the past.
Telling about the glory of the past and the tragedy of the family.
We keep them with love - a sad souvenir from the perished world.

Rachel Stern

Josef Dov Barbash's Student's Card from the Chachmei Lublin Yeshiva and two letters from Rabbi Meir Shapira. (page 46)

My uncle, Josef Dov Barbash, son of Rivka nee Poker and Jehuda Arie Barbash from Jassy, Romania, was born in Brisk in 1914. A descendant of famous Rabbinical families. Dov was sent to study in the Chachmei Lublin Yeshiva.

His Student's Card was signed by a member of the management, Rabbi Moshe Shapira, the younger brother of the head of the yeshiva Rabbi Meir Shapira.
Durnig his studies in the Yeshiva, Dov's parents corresponded with Rabbi Meir Shapira the headmaster and enquired about their son's progress. Dov's family have two letters in Rabbi's Meir Shapira handwriting and signature.

Dov married my aunt (my mother's sister) Sara, nee Gelber in Jassy, Romania.
In 1941 Dov perished during a pogrom in Jassy in the death trains that left Jassy for Poduloi. His father also died in the same pogrom.
My aunt Sara remained a widow for over half a century. She came to Palestine in 1944 and lived in Tel-Aviv until her death in 1994.

Sara Barnea

Memories from my grandfather's home (page 56)

My grandparents on my mother's side lived in Tomaszow Lubelski. After the war began, when we escaped to Russia my mother took a few items from her parent's home.
Two bed covers made of green velvet with golden embroidery, a Hanukkah lamp that they received as a wedding present, an embroidered matzah cover and a silver covered tray with four crystal plates. I have no idea why my mother chose to take those items.
They wandered with us to cold Russia (North and South), back to Poland and from there to Israel.
They still exist to this day.
I gave my daughter one of the bed covers and the other to my son.
When, as a child, I touched the green velvet bedspread on my grandparent's beds a shiver ran through me.
Also today, when I touch those bedcovers, I feel a shiver - but it is a tremble of another kind.
My son uses it as a table cloth in his living room, on a small table with sacred Jewish books. I gave him the Hanukkah lamp on his 50th birthday.
Just touching or even glimpsing one of these items brings me back to my grandparent's home where I was blessed with a happy and secure childhood. Thus I feel that I am still surrounded by family.
The house as well as the dear people disappeared in a moment… and I miss them until today.

The socialist ‘Bund’ Party fearing that this undertaking will strengthen the religious party under the leadership of Rabbi Shapira opposed this great undertaking.

The Yeshiva as a Lubliner undertaking

Rabbi Shapira invested much mental and physical effort in his fund-raising expeditions all over the world, but the undertaking of the Lubliner Jewery was not less. The bricks for the building were donated by Hersz Jona Zylber, the chairman of the Vaad Hakehila and other building materials were donated also by another Lubliner, Shmuel Brodet. The most important contribution of all, the plot on which the building was erected was donated by Reb Shmuel Eichenboim.

The cornerstone of the yeshiva was laid in1924 and it was inaugurated on June 26th, 1930.
The big magnificent building was 6 floors high. There was a large synagogue and a 'mikveh' (ritual bath), spacious study halls, dormitories for the students, a modern kitchen that included a bakery and dining room, a laundry, an infirmary, a reading hall and an extensive library with 20,000 books and 10,000 booklets. On the ground floor there was a model of the temple (Beith Hamikdash), the work of the artist Hanokh Weintraub.
At the first graduation ceremony in 1934, fifty graduated as teachers. Rabbi Meir Shapira did not live to see this gracious moment. He passed away on the 5th of November 1933.

The beginning of the war

The Nazis confiscated the Yeshiva. The students were scattered, most of them killed.
The German Military Police was housed in the yeshiva. The books were publicly burnt by the Nazis in the market place.

After the war

During the communist regime the building was passed to the Medical Academy "Collegium Mayus".

Today

According to the new law in Poland, the building was officially returned to Jewish hands in 2004. But to whom it will be given back? Into which hands?
Where are the Jews of Lublin?! In Belzec, in Majdanek.

The responsibility of the building was passed to the Jewish Community in Warsaw. The synagogue of the Yeshiva was rebuilt and it was inaugurated in February 2007. The future destiny of the building is unclear although there is a plan to convert it into a Hassidic museum.

Translation: J.M.

Neta Avidar

THE CHACHMEI LUBLIN YESHIVA (page 27)

This was not an ancient yeshiva.
On the contrary, it was inaugurated only nine years before World War 2.
Why was it so famous? Why was it unique?
In 1923 Rabbi Meir Shapira conceived the idea of creating a new modern Yeshiva with an attached dormitory.

A yeshiva in which only the top echelon of students will attend, in which only the best scholars will teach, and one in which only the best conditions will prevail.
The stringent academic entrance requirements and high standard of study made the yeshiva one of the most remarkable of Poland's yeshivas - a university of Jewish religion studies.
To be accepted a candidate was required to know 200 pages of Gemara. However, there was the possibility of attending a two year study program to prepare for the stringent entrance examinations.
Once accepted the Yeshiva Bocher (student) was faced with studies spread over 6 years:
The first period - two years of studies and success in examinations entitled the student to a certificate of "Tzurba Derabanan" (a wise student - talmid khaham).
The second period - an additional 2 years of studies and success in examinations entitled the student to a certificate of "Smicha" (teaching permit).
After successfully completing the third and final two years of studies and examinations, the graduate became qualified to practice as an ordained Rabbi.
Two hundred students studied at the yeshiva.
So that no worthy candidate was excluded, poor students were exempt from paying fees.

Why in Lublin?
The Rabbi wanted to renew the magnificent tradition of Lublin as the Jewish Theological center of Hakhmei Lublin (the sages of Lublin).

Opposition to open a big yeshiva in Lublin
This suggestion of Rabbi Meir Shapira was received with great enthusiasm but there was criticism from different directions:
The great Rabbi's and heads of the Lithuanian yeshivas pleaded with Rabbi Meir, saying: "Instead of first beginning to teach students and only afterwards build the building, you are first building a huge building and only afterwards will you place students there".
The heads of the Zionist Movement in Lublin, Bela Dobrzynska and Dawid Dawidson, came to Rabbi Meir Shapira and Rabbi Moshe Eisenberg and tried to convince them to: "Build the big yeshiva, but not here in the Diaspora, only there in Palestine, in Eretz Israel!"

These are the people that I have interviewed during my visit to Israel

Eliezer Orensztajn
Josef Bass
Jochewet Flumenkier (Fraid)
Hadassa Pinkus (Halberstadt)
Icchak Carmi
Mosze Handelsman
Dawid Sztokfisz
Rywka Sztokfisz (Rozenbusz)
Diana Bach
Avigdor Kacenelbogen
Janina Tataj (Akerman)
Yechiel Birman
Lejzor Lederman
Ewa Eisenkeit (Szek)
Mosze Wasąg
Hana Wasąg (Wajs)
Cipora Fiszer
Ryszard Weiler
Regina Winograd (Milsztajn)
Helena Grinszpan (Waksman)
Marian Milsztajn
Abraham Wiszogrod
Mosze Korn
Josef Wakszul
Sara Barnea (Friedman)
Sara Grinfeld (Zoberman)
Judith Maier (Zyskind)
Henryka Heinzdorf
Aleksander Grinfeld
Sabina Korn
Pola Katz
Hela Boudough (Sztrasberger)
Josef Fraind
Szlomo Gorzyczański
Cipora Borensztain (Finkielman)
Różka Doner (Fiszader)
Samuel Gradel
Bronisława Friedman (Rachman)
Alicja Sawir
Edward Skowroński-Hertz
Ksiądz Grzegorz Pawłowski
Halina Reichaw
Rut Goldberg (Lerman)
Mira Szuwal
Mordechaj Mendelson
Baruch Becher

Tomasz Czajkowski

My visit to Israel - The great interviews project **(page 23)**

The "Grodzka Gate - NN Theatre" Center applies a program titled "Oral history" (historia mowiona). This program is based on the recorded oral impressions and memories of people who had lived in Lublin and its region.
That program brought me to Israel. My visit to Israel lasted two months. It was very intensive, two or three meetings a day. The meaning is to hurry and interview as much people as possible. My experience taught me that the need to hurry and document is necessary at a subject like this.
The aim of the project was collecting evidences from Lubliners who live today in Israel. From November 11th, 2006 until December 31st, 2006 I have recorded evidences of 55 people, most of it concerning the city of Lublin. The result was a collection of over 100 hours of video recordings. Besides I collected many documents, old pictures and photos of the witnesses.
The material was copied and processed. First it will be published at the website of the Centre in Lublin (HYPERLINK: http://www.historiamowiona.tnn.pl). At the future it is planned to publish the evidences in the form of a book.

All the evidences have great value. Most shocking for me were the memories of people who as children were left with no parents, experienced hell and only by chance had managed to stay alive.
I am proud that I had the privilege to hear and to record these evidences concerning the past of people from Lublin – the Lublin that unfortunately doesn't exist anymore.

The sucsess of the project was depended on many people.
I thank the people who were willing to talk with me, although these are their most painful memories.
I thank the people who helped me during my staying in Israel, entertained me at their houses and made me feel like I was at home.

Translation: S.A

S u m m a r y

KOL LUBLIN - VOICE of LUBLIN

Annual Volume # 43, November 2007
Translated by Judith Maier and Shmulik Avidar

Joseph Dakar

MEETING WITH THE JEWISH COMMUNITY IN LUBLIN **(page 8)**

Last June a group from our association visited in Lublin. In the Chachmei Lublin Yeshiva a meeting was held with the Lublin Jewish community members.

We have to do our best to keep good connections with them and include them in our cultural activities aimed at keeping the memory the of the Jewish community in Lublin through all generations.
The Jewish community, under the direction of Luba Matraszek, is preparing an important exhibition of photographs to display Jewish customs and way of life before, during and especially after the Second World War in Lublin.

Translation: J.M

Tomasz Pietrasiewicz
Director of "Brama Grodzka - Teatr NN"

Lubliners look for Lublin in Israel **(page 22)**

The Second World War and the holocaust were the events that left their mark on the history of Lublin and its region. It is enough just to mention some places' names: Majdanek, Sobibor, Belzec...

In a few years there will be no living witnesses to these dramatic events which took place. We have started collecting told or written evidences, the memories of those who were living witnesses. Besides testimonies concerning the murder of Jews and the war, we also record stories concerning everyday life of Jews and Christians in Lublin. By saving these personal memories from forgetfulness we also save the memory of those times and pass it to the future.

A special place in the memories of the survivors is reserved to testimonies concerning Righteous Among the Nations. By saving the life of Jews during the holocaust, by risking their own life and the life of their families - those people had managed to uprise against the common wickedness. Their position is like a light emerging from a deep darkness. For this reason the program of collecting testimonies concerning their actions and commemorating their memory had been given the title:
"Lights in the Darkness - Righteous Among the Nations"

Translation: S.A

Suddenly a German officer came in. Everyone froze. According to the camp's rules a German officer was not allowed to enter the prisoner's barracks. The officer seemed excited. He approached the violinist, who stopped his playing and whose body shivered with fear.

"Please play" he said, his voice somewhere between a request and a command.
"You play wonderfully. Extraordinary." The prisoner lifted his violin with shaking hands. "Play," implored the German. "I heard your music outside and my feet drove me inside. I am a violinist too, but your playing is exquisite. I never heard someone as talented as you!"

Recovering, the violinist continued to play. The prisoners who lay on the bunks came down and made a circle around the fiddler and the officer, fascinated by the strange spectacle. The violinist's fingers glided along the strings of the violin.
The German wiped the sweat from his forehead. He was shivering with excitement. "Continue, go on, do not stop!"

As in a trance, the Nightingale played on, the melody reaching the tiny strings of the soul, going up and down, once whispering, then weeping, begging, even shouting.
His pale cheeks blushed, sweat gathered on his forehead, his black beautiful curls shaking on his head. From time to time he opened his eyes looking towards the officer. "Continue, said the German silently pointing with his chin. His face was pale, his look strange and concentrated and tears sparkled at the corners of his eyes.

The violinist continued his virtuoso recital. Playing high tones going up and down, left hand touching the highest tones the violin could produce, right hand shaking the saddest vibrato that moved the souls of the listeners.

The excited German shivering all over his body took off his coat, unbuttoned his uniform and loosened his tie. His shirt was wet with sweat, his eye-balls looked as if they were going to jump out of their sockets. The prisoners were excited as well as frightened.

Suddenly a thud interrupted the music. The German officer had collapsed and lay motionless on the floor. The barrack was silent.

The violinist opened his eyes and saw the German. He knelt down and lifted the Germans hand. A tremble of inhuman fear overtook his whole body and instantly his black curls turned as white as the snow flakes falling softly and quietly outside covering the dark camp with a white layer.

October 1993

My father Pinchas Zyskind, witnessed this event in the POW STALAG 11A camp in Germany.
On the last day of January 1940 he and 2000 Jewish POWs were sent in carago wagons to Lublin to the "Lipowa 7" camp, and was there until his escape in October 1942. Then he joined the partisans in the Parchew woods until the end of the war.

Judith Maier

THE NIGHTINGALE

A few prisoners, shivering and weary, sat huddled together in the dim light trying to get some warmth from the weak flames in the iron stove, standing in the center of their barrack, others, too weak to move lay indifferently on their bunks.
Conditions for the prisoners of war, generally, were like hell on earth, but compared to the treatment meted out to the Jews was like a picnic. They were made to wear thin clothing instead of their army uniform. The meager ration of food they were given was not sufficient to sustain a child, forced to do heavy physical work twelve hours a day. Their bodies yearned for food and warmth.

Germany, December 1939. As usual in the winter, the temperature was below zero and falling, and it was snowing. No one was about in the compound. The wind, whistling and shrieking through the barbed wire, competed with the wild barking of the guards dogs in prisoner of war Stalag 11A.

The camp was separated into different sections. The Polish Section consisted of a few orderly rows of barracks in the east side of the camp. The Polish-Jewish prisoners of war were kept segregated from their countrymen and deprived of their rights under the Geneva Convention.

A thin man half-slid, half-fell down from his top bunk. He was tall and strikingly handsome. The delicate bones of his face shone through his transparent skin and his black eyes glistened with an inner brightness. Like a black cap, a mop of thick curls covered his head. He could barely stand from hunger.
Supporting himself against the frame of the bunk he reached up and took a violin case from his bed. Clutching it closely to his body with both hands, he approached the stove. He managed by some miracle, to keep his violin during the fighting and surrender. No one knew who he was, nor where he came from, but they knew that he could copy the trilling of birds, and especially the nightingale, with his violin song. They called him the Nightingale.

Sitting as close as he could get to the stove, he took the Violin from it's case.
Holding it as gently as if it were a tiny child, he began slowly tuning it, carefully and delicately, a procedure that lasted many minutes. Finally satisfied, he smiled, stretched his body, placed the fiddle under his chin and started to play.
At the beginning the tunes were in a minor key, quiet and gloomy as if they tried to describe the sad reality. Little by little the sadness melted and a happier melody imitating the singing of the birds in the forest burst from the violin.

The prisoners in the barrack listened with great pleasure. For them his playing was a consolation for all their hardship. As he played they did not think of their homes, the hunger, cold and humiliation. The music gave them some joy and hope.

A precise system was drawn up in Berlin for the disposal of the money and valuables taken from the murdered Jews. The following "Loot Flow" depicts this system:

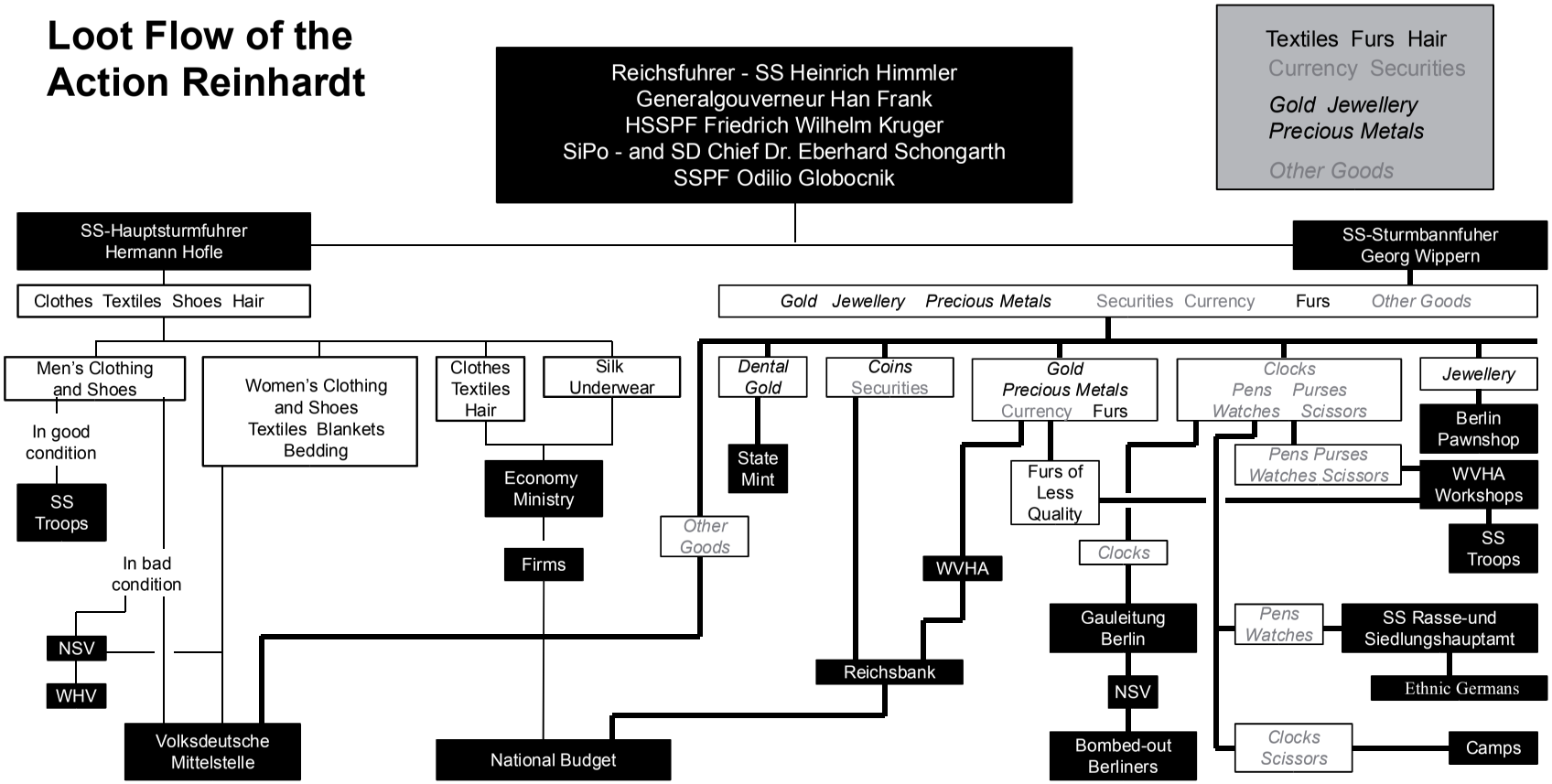

* The information presented in this chart has been taken from the Action Reinhard Camps website which is located on the internet at: www.deathcamps.org and is presented with their permission.

The following graph depicts the number of deaths occurring at Belzec, Sobibor, Treblinka, Majdanek, Auschwitz, and Chelmno within the specific time frames that those camps were operational:

Time-Line and Deathtoll

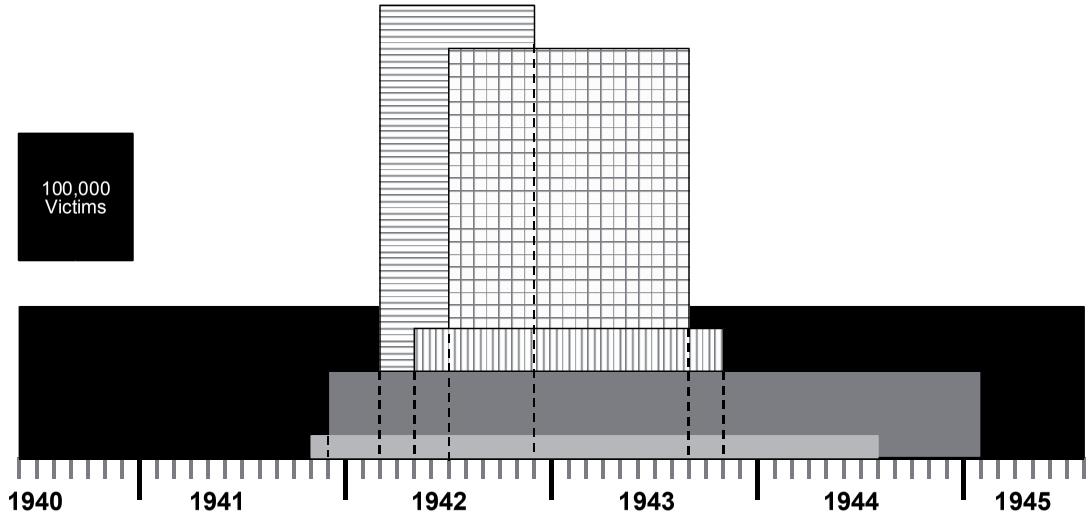

Extermination Camp Only:

Chelmno	150,000 - 320,000
Belzec	600,000
Sobibor	250,000
Treblinka	850,000

Combined KZ and Extermination Camp:

Majdanek	78,000
Auschwitz	1.1 Million

* The information presented in this chart has been taken from the Action Reinhard Camps website which is located on the internet at: www.deathcamps.org and is presented with their permission.

Esther Mandelay

Internet Website: Action Reinhard Camps (ARC)

www.deathcamps.org

*Action Reinhard (AR) is the code name for the extermination of Polish Jewry in the former Generalgouvernment (and in the Bialystok area). In the course of Action Reinhard, approximately 2 million Jews lost their lives in Belzec, Sobibor, Treblinka, and Majdanek. The headquarters of Action Reinhard was located in Lublin, under SS-Brigadefuher Odilio Globocnik, who was the SS and police chief for the district of Lublin. The main tasks imposed on Globocnik under AC included: the overall planning of the deportations and extermination activities of the entire operation; the building of the death camps; coordinating the deportations of the Jews from different districts to the death camps; killing the Jews in the death camps and; seizing the assets and valuables of the victims and handing them over to the appropriate Reich authorities.

As Lubliners, we know that the fates of our families are linked inextricably to this "operation" known as Action Reinhard. And because of this, it is important that we learn and share whatever knowledge we can glean. Today, as never before, information, in great depth and with historical accuracy is readily available. Even more importantly, it is accessible on the internet, where limitations of time and place are overcome. One of these websites is, remarkably, dedicated to Action Reinhard. The drafters of this website provide the following information about themselves and their effort:

The ARC Group was founded by private Holocaust researchers in 2002. The ARC team consists of private Holocaust researchers. Our task is to uncover the history of the Aktion Reinhard Camps, and to tell the world about all aspects of the extermination of Jewry in East Europe. We are constantly attempting to help the relatives of people murdered in these camps discover their relatives' fate, and to commemorate them. This work is our long-term commitment to Holocaust history.

The information contained on the website is extensive and in multiple languages. It is thoroughly hyperlinked and as a result easy to navigate. It includes; timelines, organization charts, testimonies, statistical data, historical analysis, photographs, video clips, documents, biographies, songs, bibliographies, letters, etc.. Two examples of the charts are provided below; the first is the **'Time-Line and Death Toll'** and the second chart is the **'Loot Flow from Action Reinhard'** which depicts the distribution of the valuables taken from the murdered Jews.

* The information presented in this article has been taken from the Action Reinhard Camps website which is located on the internet at: www.deathcamps.org and is presented with their permission.

Documents from Lublin Ghetto: Judenrat Without Direction

By Nachman Blumenthal

Yad Vashem Archives, Volume VI, 931 pages
Printed in Israel 1967
Central Press, Jerusalem
Translated from the Original Polish Documents by Meir Grubsztein
Hebrew, Polish, (some English and German)

The book, Judenrat without Direction, consists of the 180 original minutes of the meetings of the Judenrat of Lublin. The minutes appear in the original Polish with Hebrew translation. Of the minutes of all of the Eastern European Judenrats, only those of Lublin and Bialystok have been preserved. The first Lublin Judenrat minutes were recorded on January 7, 1940 and the last one is dated November 1, 1942, just prior to the liquidation of the Majdan Tatarski ghetto on November 9, 1942. The book also contains a 25 page section, in English, which describes what subsequently happened to the remaining Jews who were sent to Majdanek and who were in the Prisoner of War camp located at Lipowa 7. The book's 3 indices (written in Hebrew and Polish) of Names of People, Names of Places and Organizations and Institutions also facilitates the use of the book as a reference tool.

Lublin Ghetto roundup ריכוז יהודים בגטו לובלין

History of the Jews in Russia and Poland - From the Earliest Times until the Present Day (1915)

By Simon M. Dubnow

Translated from the Russian by I. Friedlaender
Originally Published by:
The Jewish Publication Society of America
Philadelphia, 1918
ISBN 1-886223-11-4
Reformatted and Republished by:
Avotaynu, Inc.
Bergenfield, New Jersey, 2000
English, 602 pages

Simon Dubnow is considered to be one of the 'most prominent Jewish historians of the 20th Century'. He was born in Belarus in 1860. He taught history at the Institute of Jewish Studies, and at the Jewish People's University, both in St. Petersburg. In 1922 Dubnow settled in Berlin until 1933 when he returned to Russia, living in Riga, Latvia. This book is a work of immense proportion. It's scope includes such chapters as:

★ The Immigration from Western Europe During the Period of the Crusades
★ The Charter of Prince Boleslav and the Canons of the Church
★ The Rise of Polish Jewry Under Casimir the Great
★ Kahal Autonomy and the Jewish Diets
★ Secular Sciences, Philosophy, Cabala, and Apologetics
★ Pogroms and Massacres of 1648-1649
★ Rabbinism, Hasidism, and the Forerunners of the Enlightenment
★ Polish Jewry During the Period of the Partitions
★ The "Enlightened Absolutism" of Alexander I
★ Christianizing Endeavors
★ Assimilationist Tendencies among the Jews of Poland
★ The Jews and the Polish Insurrection of 1831

Himmler's Jewish Taylor - The Story of Holocaust Survivor Jacob Frank

By Mark Lewis and Jacob Frank

Syracuse University Press, 2000
ISBN 0-8156-0606-0
English, 299 pages

Publisher's Weekly Review: Jacob Frank was born in 1913 and raised in Lublin. He survived four Nazi concentration camps, including Dachau and the little-known Lipowa Labor Camp in Lublin, Poland*. The SS randomly chose him to head a 450-man tailor operation at Lipowa, which put him in contact with such notorious SS officers as Himmler, Eichmann, Goeth, and Globocnik. He made leather coats, uniforms, and personal apparel for these and other Nazis, and Frank's stories about these events are both fascinating and chilling.

Because he was an eyewitness to major Nazi operations and atrocities and had intimate knowledge of beatings, torture, and murder, Frank testified in the war crimes trials of Lipowa commandant Wolfgang Mohrwinkel and other SS officers in Hamburg in 1973. Frank's account of his imprisonment in Lipowa details how factories operated within the labor camp system, the construction of the Majdanek death camp, and how he learned of mass shootings in nearby villages. The sole survivor of his sixty-four-member family, Frank provides the only firsthand account in English of Lublin and the destruction of its Jewish quarter, which was one of Poland's major ghettos. Amid the horrors and everyday minutiae of life under the Nazis, he reflects on the role of faith, the will to live, and the temptation of suicide. Frank and Lewis discuss survivor guilt, Jewish identity, the psychology of victims and perpetrators, and the role of memory.

*Jacob frank may perhaps be the only person to have survived the entire existence of Lipowa 7.

Esther Mandelay

Lublin: Books about Its Jewish People and Their History

History books are the key to our past. It is where we found out who we were and what paths we have traveled. Personally, whenever I am lucky enough to find another book about the history of the Jewish people, I always go to the index first, to the letter "L". It is not that I feel any particular attachment to Lublin, but it has become my frame of reference for understanding what was, whether it occurred in the 17th or the 20th Century. Lublin was always a "player", and a significant one. Below you will find a sampling of books which hopefully demonstrate the significance and contributions of Lublin and its Jewish population.

On the History of Lublin Jewry
By Bella Mandelsberg-Schildkraut

With Introductions on the Authoress and her Work by:
N. Blumenthal, R. Mahler and N. Korn
Published by the Circle of Friends of the Late Bella Mandesberg-Schildkraut
Tel-Aviv, 1965
Hebrew and Yiddish (some Polish) 210 pages including a 42 page summary in English

Bella Mandelsberg-Schildkraut was born in Lublin in 1901 and completed her elementary and secondary school in Lublin. In 1928 she received her Master's degree in History form the University of Warsaw. She taught history in the Lublin Jewish secondary schools, delivered lectures in Yiddish to the general public and may have been the only one to conduct guided tours of places of Jewish interest in Lublin. As Nachman Blumenthal writes; she is considered "a gifted and idealistic scholar who in spite of her many other responsibilities, still found the time and energy to devote to basic research in the history of Lublin Jewry". Bella was about to publish her magnum opus on the eve of WWII. However, that was not to be. In April, 1942 she was transferred to Majdan Tatarski and from there to Majdanek in November of 1942. She was killed on April 4, 1943. Although her final work has been lost, numerous portions had been published in various periodicals before the war. This book is a compilation of that material focusing on the history of the Jews in Lublin during the first half of the 17th Century.

A letter from Lublin

Dear friends,

This year we, Jews of Lublin who are living in Lublin, plan to organize a permanent exhibition about Jews who lived in Lublin after the Second World War – for a short or a long period of time.
Thanks to them there were social and cultural jewish life - a jewish school, different organizations, Peretz House. In this place the survivors knew again happiness and drama, people got married, they had children...
From this place their ways went to different towns in Poland, to Palestine (and after 1948 to Israel) and to other countries.
In this exhibition we would like to show the jewish life in Lublin from 1944 until today.
We don't forget those who various forms of anti-Semitism "waved away" from Poland.
We would like to show everything that happened in jewish Lublin.

Without your help - organizing the exhibition is impossible.

If you have photos documenting your staying in in Lublin, or other documents, please borrow it to us; You can also send us copies of the photos.
We are interested in photos of you, of your parents, your grandparents, cousins, relatives or friends. If you have contact with them, please ask them answering positively to our request. We have to tell future generations that Jews were living in Lublin and still are. We exist here!
We plan joining to the exhibition a guide speaking Polish and English.

We count on your help.
We wish you good health and long life.

Best regards,
Luba Matraszek
Gleboka 22
Lublin 20612

Translation: **Shmulik Avidar**

Joseph Dakar

Chairman`s comments
THE ORGANISATION'S ACTIVITY DURING THE LAST YEAR

In Israel

This year we have continued our regular activities, including the publication of "Kol Lublin", the annual gathering at the end of November, the memorial at the Nachalat Itzhak cemetery on the Yom Hashoah (The Holocaust day) and the monthly meetings in my home.

Tomasz Czajkowski, from the N.N. Teater in Lublin, was in Israel for two months.
He conducted over 50 filmed interviews with members of first generation Lubliners, who told about Lublin before, during and after the war.

This project of Tomasz and "Teater N.N." could be described as a rescue mission to record the heritage of the Lubliners.

A book based on these interviews that were recorded in Israel will be published in Poland.

In Poland

On the 9th of June 2007, an exhibition of Neta's Avidar lithographs was opened at the Bartolomeo (Bartek) Michalowski gallery in cooperation with "Teater N.N." in Lublin.
The evening before the opening a concert performance of the opera La Traviata was held in Lublin. Our member Dalia Atlas conducted the philharmonic orchestra of Lublin.

The financial situation

The high cost of publishing "Kol Lublin" (15,000.- IS) and the intensive activity of the organization has depleted the funds of the organization.
We would be grateful if an effort is made to increase the donations, in order to continue our activities.

KOL
VOICE OF
LUBLIN
ANNUAL OF LUBLINERS IN
ISRAEL AND DIASPORA

"LUBLINER SHTIME" • www.lublin.org.il • TEL-AVIV • NOVEMBER 2007 • No. 43

חנוכייה מ-1878, אשר קיבלו ליום חתונתם מינדל מבית שטרן מקונסקה וולה ופישל גוז׳יצ׳נסקי
מטומשוב לובלסקי, סבה וסבתה של שרה ברנע
Hanukka lamp from 1878, that Mindel Sztern from Konskie Wola and Fiszel Gorzyczanski
from Tomaszow Lubelski, Sara Barnea's grandparents, had received for their wedding

teatrnn.pl